T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

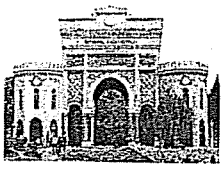
TÜRKİYE'DE FUTBOLUN KİTLE KÜLTÜRÜ HALİNE GELMESİNDE BASININ İŞLEVİ: HÜRRİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ -2002 DÜNYA KUPASI FİNALLERİ-

RECEP RENAN BİLEK
2501960211

TEZ DANIŞMANI : PROF. DR. MURAT ÖZGEN

İSTANBUL – 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **GAZETECİLİK** Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501960211** numaralı **RECEP RENAN BİLEK**'in hazırladığı **"Türkiye'de Futbolun Kitle Kültürü Haline Gelmesinde Basının İşlevi: Hürriyet Gazetesi Örneği-2002 Dünya Kupası Finalleri"** konulu YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **02.04.2010 CUMA günü saat 13.30'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....kabul.....'ne* OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. SUAT GEZGİN	Kabul	
PROF. DR. MURAT ÖZGEN	Kabul	
PROF. DR. ATİLLA GİRGİN	Kabul	
DOÇ. DR. ASLI YAPAR GÖNENÇ	kabul	
YRD. DOÇ. DR. GÜVEN BÜYÜKBAYKAL	kabul	

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokağı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

ÖZ

TÜRKİYE'DE FUTBOLUN KİTLE KÜLTÜRÜ HALİNE GELMESİNDE BASININ İŞLEVİ: HÜRRİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ -2002 DÜNYA KUPASI FİNALLERİ-

R.RENAN BİLEK

Bu çalışmada Türkiye'de futbolun, kitle kültürü haline gelmesinde basının işlevi ve bu bağlamda Türkiye'de kitle iletişim araçlarından bir gazete olarak Hürriyet'in spor sayfasındaki, bir kitle kültürü örneği olan 2002 Dünya Kupası Finallerine katılan Türkiye Milli Futbol Takımı maçlarının haberleri incelenmektedir. Öncelikle popüler kültürden kitle kültürüne geçiş süreci tanımlanmakta; ardından, futbol ve toplum ilişkisi irdelenmekte ve kitle kültürü bağlamında futbol olgusu incelenmektedir. Türkiye'deki spor basınının futbol basınına, spor yazarlığının da futbol yazarlığına dönüşüyle beraber, günümüz futbol basınının söyleminden hareketle futbolun kitle kültüründeki yeri incelenmiş ve örnek olaylar aracılığıyla somutlaştırılmıştır.

Futbol popüler bir kültür ürünü olarak kitle kültürüne dönüşmüştür ve basın, futbolun metaya dönüşmesinde rol almaktadır. Basın, futbolu kullanırken aynı zamanda onu endüstrileştirir. Bu bağlamda günümüzde kulüpler birer şirket, taraftarlar tüketici haline dönüşmüşlerdir, futbol artık diğer ürünleri pazarlayan ürün olarak bir endüstri ötesi endüstri haline dönüşmüştür.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE PRESS IN BECOMING OF FOOTBALL AS MASS CULTURE IN TURKEY: EXAMPLE OF HURRIYET NEWSPAPER -FINALS OF 2002 WORLD FOOTBALL CUP-

R.RENAN BİLEK

In this study, the role of the press in becoming of football as mass culture in Turkey and in this context, sports news of Hurriyet, one of the mass media example in Turkey as a newspaper about Turkish National Football Team's matches in cup finals of 2002 World Football Cup which is an example for mass culture are studied.Transition process from popular culture to mass culture is identified then football and society relation and football fact in the context of mass culture are examined. The place of football in mass culture is examined and concretized with examples by moving from speech of today's sport press with transition of sport press to football press, sport writership to football writership.

As a popular culture product, football changed to mass culture and the press took role in transition of football to a meta. While press is using football, at the same time it industrilizes football. In this context football clubs became companies, fans became consumers. Football became an industry of the post industry as a product which markets other products.

ÖNSÖZ

Uzun yıllardır dünyanın ilgisini üzerinden hiç eksiltmeyen futbol, yaklaşık son 30 yılda yaptığı çıkışla tüm dünyada toplumsal bir olay haline gelmiştir. Ülkemizde de ilk yıllarından beri popüler kültürken, bugün vardığı noktada, şirketleşen kulüpleri, birer tüketiciye dönüşen taraftarları, fanatikleri, kavgaları, savaşları, devleti, mafyası, kara parası, sponsorları, organizasyonları ve milyon dolarların telaffuz edildiği yayın haklarıyla, endüstriyel futbol artık bir kitle kültürü kimliğine bürünmüştür.

Futbolun kitle kültürü haline gelmesinde kitle iletişim araçlarının rolü hiç kuşkusuz çok önemlidir. Biz çalışmamızda sadece yazılı basını ele aldık. Zira benim de o dönem televizyondan seyrettiğim 2002 Dünya Kupası Finallerindeki Türkiye maçlarıyla, devrisi gün aynı maçın gazetelerde çıkan haberlerinde çoğu zaman ciddi farklılıklar gözlemlemekteydim. Söylem ve yaklaşımdan kaynaklanan bu farkların, basının futbolla olan ilişkisini değerlendirmemde yardımcı olacağını düşündük. Bu nedenle örnek olay çerçevesinde de 2002 Dünya Kupası Finallerindeki Türkiye Milli Futbol Takımı'nın maçlarını esas aldık.

Kaynak tarama yöntemiyle yaptığımız bu çalışmada, incelenmesi gereken gazete sayısı bir hayli fazlaydı. Bu nedenle, gazete arşivinde ve kütüphanelerde karşılaşılan çalışma zorluklarını göz önünde bulundurarak, Hürriyet gazetesinin elektronik ortamdaki gazete arşivinden yararlandık.

Çalışmanın ilk gününden beri şevkimi canlı tutmaya çalışan değerli hocam Prof. Dr. Suat Gezgin'e, gözümü ve önümü açacak fikirleri bir yana, bana olan güveni ve inancı için çok şey borçlu olduğum danışman hocam Prof. Dr. Murat Özgen'e, kimi zaman kendi işini bir kenara itip bana yardımcı olarak desteğini her fırsatta hissettiren sevgili dostum Yrd.Doç.Dr.Cenk Demirkıran'a ve hiç kuşkusuz bu yorucu ve zorlu süreçte varlığıyla bana her daim güç veren sevgili eşim Manolya Bilek'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KİTLE KÜLTÜRÜ VE FUTBOL İLİŞKİSİ 3

1.1. Popüler Kültür Bağlamında Kitle Kültürü 3

1.1.1. Popüler Kültürden Kitle Kültürüne 4

1.1.2. Kitle Kültüründe Toplum ve İktidar İlişkisi 16

1.1.3. Kitle Kültürü ve Meta 22

1.2. Futbol ve Toplum 26

1.2.1. Dünyada Futbola Genel Bir Bakış 27

1.2.2. Türkiye'de Futbol 31

1.2.3. Futbolun Niteliği ve Yaklaşımlar 37

1.2.4. Futbol ve İktidar 50

1.3. Kitle Kültürü Bağlamında Futbol 57

1.3.1 Endüstriyel Futbol 63

1.3.2. Endüstri Ötesi Endüstri Olarak Futbol 71

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK BASININDA KİTLE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA FUTBOL OLGUSU 76

2.1. Türk Spor Basınında Takım Yazarı Olgusu 76

2.1.1. Türk Spor Basınında 1980'e Kadar Gelen Süreç 77

2.1.2. Spor Muhabirinden Takım Yazarına Uzanan Yol 79

2.2. Günümüz Futbol Basınının Söylemi 85
2.2.1. Haber Üretimi ve Spor Gevezelikleri 87
2.2.2. Magazinleşme 89
2.2.3. Duygusallık ve İrrasyonalite 92
2.2.4. Başat Söylem 93
2.2.5. Milliyetçilik 95
2.2.6. Şiddet ve Küfür 97
2.3. Kitle Kültürü Bağlamında Endüstriyel Futbolun Basını 98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
3. HÜRRİYET GAZETESİ'NDE 2002 DÜNYA KUPASI FİNALLERİ TÜRKİYE MİLLİ FUTBOL TAKIMI HABERLERİ VE BU HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ 102

3.1. Grup Maçları 103
3.1.1. Brezilya 104
3.1.2. Kosta Rika 105
3.1.3. Çin 106
3.2. İkinci Tur: Japonya 109
3.3. Çeyrek Final: Senegal 113
3.4. Yarı Final: Brezilya 114
3.5. Üçüncülük-Dördüncülük Maçı: Güney Kore 115
3.6. Değerlendirme 115

SONUÇ 119
KAYNAKÇA 123

KISALTMALAR

a.e. :	Aynı eser
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.y.:	Yazara ait son zikredilen yer
ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP:	Anavatan Partisi
A.Ş.:	Anonim Şirketi
BDT:	Birleşik Devletler Topluluğu
DDR:	Demokratik Almanya Cumhuriyeti
DPT:	Devlet Planlama Teşkilâtı
Dr.:	Doktor
EİEİ:	Elektrik İşleri Etüt İdaresi
FIFA:	Uluslararası Futbol Federasyonu
İTÜ:	İstanbul Teknik Üniversitesi
KPD:	Almanya Komünist Partisi
MESS:	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MHK:	Merkez Hakem Komitesi
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT:	Milli İstihbarat Teşkilâtı
M.Ö.:	Milattan Önce
MSP:	Milli Selâmet Partisi
NSDAP:	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
PKK:	Kürdistan İşçi Partisi
Prof.:	Profesör
SPD:	Alman Sosyal Demokrat Parti
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC:	Türkiye Cumhuriyeti
TFF:	Türkiye Futbol Federasyonu
THY:	Türk Hava Yolları
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TV :	Televizyon
UEFA:	Avrupa Futbol Birliği
VIP:	Very Important Person

GİRİŞ

Sevdiğimiz futbolcunun sırt numaralı formaları üzerimize geçirip, mahalle aralarında top koşturduğumuz zamanlardan; yer altı dünyasına ait kişilerin kulüp başkanı olduğu, tehditlerle federasyon başkanlarının seçildiği, insanların bıçaklarla, satırlarla maça gidip, yayın hakkı ihalelerinin televizyon kanallarında yorumcular eşliğinde canlı yayınlarla sunulduğu aşamaya nasıl ve ne zaman geldik? Bu büyük değişim nasıl bir sürecin ürünüdür?

Eskiden haftada bir gün yapılan lig maçlarının, nerdeyse sadece üç güne yayılmasına kupa turnuvaları gibi organizasyonları da eklersek, basının futbolla ilgili konu sıkıntısı çekmemesine ve futbol haber ve yorumlarının bizleri dört bir yandan kuşatmasına şaşırmamak gerekir.

Peki, bu haberlerin bu kadar çok olmasından mıdır futbolun bu kadar hayatımızın içinde olma nedeni, yoksa zaten bu kadar hayatımızın içinde olduğundan mıdır kitle iletişim araçlarındaki yeri ve önemi? Bugün artık popüler kültür kimliğinden sıyrılıp, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kitle kültürü haline gelmiş olan futbolun bu dönüşümünde ne kadar payı vardır?

Bunlar ve benzeri soruları yanıtlayabilmek için, kitle kültürünün, futbolun ve basınının futbol söyleminin incelenmesi gerekmektedir. Öncelikle popüler kültür olan futbolun, hangi aşamada, ne şekilde, nasıl bir evrilmeyle kitle kültürüne dönüştüğünün saptanması, bu süreçteki ilişkileri de çözümlememize yardımcı olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda ilk olarak, futbol bağlamında, popüler kültürle kitle kültürünü ayıran, o ince, silik hattı netleştirmemiz, kalınlaştırmamız, berraklaştırmamız gerekmektedir. Bu netleşmeye paralel olarak da kitle kültüründeki toplum, iktidar ve meta olgularıyla bunların ilişkilerinin çözümlenmesi bize bir görüş açıklığı sağlayacaktır.

Hiç kuşkusuz, bu görüş açıklığına dayanarak, futbolun niteliğini, ona yüklenen anlamları, toplumların ve kitlelerin futbola bakış açılarını ve tabi ki futbol ile iktidar kavramlarının ilişkisini çözümleme şansı da doğacaktır.

Bugün artık spor basınından ziyade futbol basını diye adlandırabileceğimiz bir basın türü oluşmuştur. Geçmişin birçok spor dalı üzerine bilgisi olan spor yazarlarının yerine, artık söz konusu olan, yalnızca futboldan anlayan, hatta yalnızca tek bir kulüp hakkında fikir üreten, kulüp üzerine uzmanlaşmış kulüp yazarları ve muhabirleridir. Basının futbola endeksli bu değişimi, hiç kuşkusuz kendiliğinden gelişen bir olgu değildir. Bu değişimin dinamikleri, egemen görüşün, futboldan medyaya kadar hayatın her alanına kendini konumlandırmasından kaynaklanmaktadır. Aslında iktidar tarafından şekillendirilen kültür, bir yandan kitleler tarafından tüketilirken öte yandan yine kültür aracılığıyla kendini yeniden üretmektedir.

Çalışmamızın yöntemini kaynak tarama olarak belirlerken ana çerçeveyi zaten sadece futbol meraklılarının tükettiği spor gazeteleri üzerine değil, futbolla ilgilenmeyenlerin de takip ettiği bir kitle gazetesi üzerine kurmayı uygun bulduk. Böylelikle genel anlamda basının futbol bağlamındaki söylemini ortaya çıkartabileceğimiz kanısıyla, bunun en belirgin örneği olabilecek olay olarak 2002 Dünya Kupası Finallerindeki Türkiye Milli Futbol Takımı maçlarını seçtik.

Bütün bu çalışma esnasında öne çıkan kimi kavramlarımız oldu. Örneğin, artık günümüzde futbolun endüstrileşmesinden söz edilirken, biz yaptığımız çıkarsamalarla futbolun sadece endüstri değil "endüstri ötesi endüstri" olduğu yaklaşımını getirdik. Futbol basınının söyleminden çıkardığımız kavramların bugün artık futbolun karakterinde bulunuyor olması bir başka dikkat çekici noktaydı bizim için. Bu kavram ve yaklaşımlar çalışmamızın sonuç bölümünde somutlandırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KİTLE KÜLTÜRÜ VE FUTBOL İLİŞKİSİ

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "kişisel veya toplu yarışlar biçiminde yapılan, bazı kurallara göre uygulanan beden hareketlerinin tümüne verilen ad"[1] şeklinde tanımlanan sporun en çok ilgi gören dalıdır futbol. Seven/sevmeyen, yapan/yapmayan, izleyen/izlemeyen ya da onaylayan/reddeden ikilemlerinin hangisinin daha fazla olduğu tartışmasından öte, üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan olgu olması, kavramın kendisini bizzat içinde bulunduğu "spor" olgusundan çıkarıp bir "*fenomen sosyal"* (toplumsal olay) boyutuna getirmektedir.

Sinema filmlerine ve kitaplara dahi konu olan futbol, XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada daha farklı bir anlam ve içeriğe sahip olmaya başlamıştır. Sanayi toplumunun, kâr getirecek her olguyu endüstriye dönüştürme girişiminden en büyük paylardan birini alan futbol, *taraftar*larının birer *tüketici* haline evrilmesine olanak sunan Kitle Kültürü ile sıkı ilişkiler içersindedir. Bu ilişkiyi netleştirebilmek için öncelikle, "Futbol" ve "Kitle Kültürü" kavramlarının her ikisini birden, onları birbirlerine bağlayan unsurları da göz önünde tutarak irdelemek gerekmektedir.

1.1. Popüler Kültür Bağlamında Kitle Kültürü

Kavram, "bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımına; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir ya da ideye verilen addır."[2] Dolayısıyla her kavram, kendisini tanımlayan soyutlama ne kadar iyi yapılırsa yapılsın, somuta

[1] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=spor&ayn=tam erişim tarihi: 08.01.2010

[2] Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Ankara, Ekin Yayınları, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ekim 1997, s.402

indirgenmediği, örneklenmediği sürece, algılarda netlik sorunsalına düşme potansiyelini taşımaktadır.

Birbiriyle çok sıkı ilişki içersinde olan Popüler Kültür ve Kitle Kültürü kavramlarının da yer yer ve zaman zaman somuta indirgenmeden netlik kazanamıyor olması, sadece bu bahsi geçen kavramsal soyutluktan kaynaklanmıyor şüphesiz. Bu iki kavram üzerindeki kimi kafa karışıklıklarının en önemli sebebinin; bu kavramlarla ilk kez karşılaşan ortalama bilgi birikimine sahip her kişinin, en azından neyin tanımlanmak istendiğini anlayabileceği Kitle Kültürü kavramından değil, içine aldığı bileşenler nedeniyle Popüler Kültür kavramından kaynaklandığı açıktır. Ne var ki, Popüler Kültür'ü irdelemeden, varoluşunu bu kavrama borçlu olan Kitle Kültürü'nden hareketle bir düşünsel yapı kurulamayacağı da açıktır. Bu nedenle ilk olarak, bu iki kavrama göz atmakta yarar görmekteyiz.

1.1.1. Popüler Kültürden Kitle Kültürüne

Popüler ve Kültür kavramlarının birleşmesiyle karşımıza çıkan "Popüler Kültür"ü irdelemeye her iki kavram üzerinden başlamakta fayda görmekteyiz.

Latince "cultura" kavramından gelip, dilimize Fransızca'dan geçen "kültür" kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin"[3] diye tanımlanmaktadır. İlk dönemlerdeki kullanımı, dilimizdeki "ekin" karşılığı olan "ekme, biçme, ürün yetiştirme" şeklindedir. Fransız devrimi öncesinde "kültür"ün, insan zekâsının oluşumunu ve gelişmesini belirleyen bir terim olarak kullanması, kavramı başka bir yere taşımıştır.

"Başlangıçta kültürün en yaygın kullanıldığı yer antropoloji, özellikle kültürel antropolojidir."[4] Ne var ki Antropolojinin "kültür"e yüklediği anlam, günlük dilde

[3] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=k%FClt%FCr&ayn=tam erişim tarihi: 11.01.2010
[4] Korkmaz Alemdar-İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s.168

kullandığımız "kültür" kavramından ziyade, "uygarlık" kavramına denk düşen bir alanı kapsamaktadır.

Sosyolojide "bir yaşam biçimi" şeklinde yapılan tanım, "kültür" kavramını en geniş sınırına ulaştırmaktadır. Zira bu tanım içersinde, bir topluma özgü bütün ifade ve etkileşim biçimleri yer alabilmektedir. Bu anlamda "kültür" bir toplumun, "hal ve hareket kodlarını, giyim kuşamı, dili, kuttörenleri, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içerir."[5]

Çeşitli bilim dalı ve disiplinlerdeki çeşitli kapsam ve tanımına rağmen "kültür", en kısa ama en kapsamlı tanımını Karl Marx'ın, "Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, İnsanoğlu'nun yarattığı her şeydir."[6] tanımında bulmaktadır.

Kültür, İletişim Bilimleri bağlamında karşımıza farklı sınıflandırmalarla çıkmaktadır ki bunların başlıcaları,

1. Elit Kültür
2. Halk Kültürü
3. Popüler Kültür
4. Kitle Kültürü
5. Tüketim Kültürü[7] şeklindedir.

Dilimize yine Fransızca'dan giren "popüler", kelime itibariyle "halka dayalı, halktan gelen, halka özgü, halk için, halka yönelik" anlamlarına gelmektedir. Fransızca'da "populaire", İngilizce'deyse "popular" şeklinde yazılan popüler kavramının sözlüklerdeki tanımlarında, "herkes tarafından sevilen", "rağbette tutulan", "herkesin tanıyıp sevdiği" ya da "halkın sevdiği, halkın tuttuğu" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

[5] Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları/ARK, Üçüncü Basım 1998, s.229
[6] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991,s.96
[7] Mahmut Oktay, **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.99-120

"Popülerin dilbilimsel temeli ve tanımlaması, geç ortaçağ dönemindeki "halkın" anlamından, bugünkü egemen "birçok kişi tarafından sevilen veya seçilen" anlamına gelişmiştir."[8] Bu anlamda, popüler kültürden önce, daha henüz popüler kavramının tanımı noktasında bile, farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bakış açısına göre, kimi yaklaşımlar, ilk tanım olan "halktan gelen, halka özgü, halk için, halka yönelik" tanımının toplumsallık, kimi yaklaşımlarsa avamlık içerdiğini ileri sürebilmektedir. Aynı şekilde; ikinci tanım olan "herkes tarafından sevilen, rağbette tutulan, halkın sevdiği, halkın tuttuğu" tanımıysa, yine farklı yaklaşımlarda, piyasacılık ya da ucuzluk kavramlarıyla birlikte anılmaktadır.

Popüler kültür söz konusu olduğunda, ortaya, birçok popüler kültür tanımının çıkmasını, yalnızca "Kültür" ve "Popüler" kavramlarının tanımlarındaki çeşitlilik ve yönlendirmelere dayanarak açıklamak yeterli olmayacaktır. Farklı yaklaşımlar, farklı inceleme yöntemiyle farklı tanımlamalar getirirler.[9] Dolayısıyla kuramcılar ya da ekoller arasında bir fikir birliği yoktur.

Başını F. R. Leavis, Ortega y Gasset ve T. S. Eliot gibi isimlerin çektiği Tutucu okul (Muhafazakâr ya da Seçkinci olarak da adlandırılır) taraftarları, popüler kültürü doğrudan "halkın", "yığınların" kültürü şeklinde tanımlayarak, "yüksek kültür" için bir tehlike hatta düşman ilan etmişlerdir. Demokrasi sayesinde sıradan insan ve zevklerinin yükselebildiğini, böylece "yüksek sanatın" giderek değer yitirdiğini ileri süren kimi seçkinci tutucular, bu kültürün tek özelliğinin; "folklorik" kültürün "milli kültür" ile kaynaşmasını sağlamak olduğunu, böylece ulus fikri ile o ulus mensuplarının ortak bir kültürde birleşebileceğini, belki de sadece bir ulus devletin kurulma sürecinde işe yarayabilecek bu eğilimin, ulus oluştuktan sonra önemini yitirmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.[10]

Bu yaklaşım için popüler kültür, ciddiye alınmaması gereken bayağı, değersiz bir toplumsal olgudur. Ama bu zararsız olduğu anlamına gelmemektedir. Uygar

[8] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.99
[9] a.e., s.112
[10] Orhan Tekelioğlu, **Halk Zevki**, İstanbul, Telos Yayıncılık, Mart 2006, s.44

toplumu mahvedebilecek bu olgu, modern toplum için büyük bir tehlike oluşturmaktadır.

Örneğin Ortega y Gasset 1930'da yayımladığı "Kitlelerin Başkaldırısı" kitabında egemen sınıfın korkularını dile getirircesine, seçkinsiz bir toplumun asla düşünülemeyeceğini ileri sürüp, kitle gücünü çetecilik olarak ifadelendirirken; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası toplumsal ve siyasal eşitlikler, hak arama mücadeleleri ve sosyalist sistemlerin kurulması gibi gelişmelerle iyice kaygılanan T.S.Eliot, "Kültürün Tanımlanması Üzerine Notlar" kitabında, kültür standartlarının gitgide gerilediğini, kültürün yozlaştığını, bir zaman sonra hiçbir kültürün kalmayacağını, hatta belli bir toplumsal düzeyin altındaki kişilere eğitimin yasak edilmesi gerektiğini dahi ileri sürmüştür.[11]

Zaman zaman savları birbirleriyle örtüşen ve içinde Birmingham Okulu takipçilerinin de yer aldığı ikinci bir grup ise, Liberal çoğulcu bir yaklaşımla, Marksist görüşlerden etkilenen (post-Marksist şeklinde adlandırabileceğimiz) yaklaşımın oluşturduğu geniş bir yelpazede yer alır. Bu kuramcılar, popüler kültürü, tam bir netlikle olumlamasa da, olumlu bir yaklaşım içersinde tarif etme eğilimindedirler.

Aralarında Mead, Cooley, Gerbner, Carey, Grossberg, McQuail gibi başlıca isimleri sayabileceğimiz Liberal kuramcılar, popüler kültürün, sınıflar arası gerilimi azalttığını ileri sürerler. Yaşam tarzı ve tüketim ürünleri açısından daha yukarıdakilere öykünen insanlar, örneğin o grupların tükettiği pahalı ürünleri kullanabildiklerinde, bir rahatlama oluşmaktadır. Halk bu ürünlerle gündelik hayatı arasında bir ilinti kurabildiği ölçüde mutludur.[12] Bu örneklemeyi televizyondaki diziler, eğlence, magazin hatta yarışma programlarıyla, gazete ve dergiler için de yapabiliriz. Bu program ya da yayınlarda yer alan parıltılı hayatlar, kendi hayatlarıyla paralellik ya da benzerlik içeren hayat hikâyeleri ve aslında kendilerinden,

[11] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.113-114
[12] Şebnem Soygüder, **Eyvah Paparazzi : Magazin Haberi, Haberin Magazinleşmesi ve Etik**, Om Yayınları, İstanbul, 2003, s.18

ailelerinden biri gibi olan ulaşılmazlar, bireylerin bu insan ve hayatlarla özdeşlik kurarak, geçici de olsa mutlu olmalarını sağlamaktadır. Popüler kültürün doğası gereği sistemli olarak tekrar ettirilen bu geçici mutluluklar sayesinde bireyler, sistemin reddini akıllarına bile getirmemekte ve bireysel tercihleriyle popüler kültüre daha sıkı sarılmaktadırlar.

Şili'de yaşadığı dönemlerde Salvador Allende'nin başkanlık danışmanlığında da görev almış olan Armand Mattelart ise popüler kültürü direnenlerin, egemenliğe karşı mücadele edenlerin kültürü olarak tanımlar. Bu kültür kendi başına var olmaz. Egemen kültüre karşıtlık süreci içinde oluşur ve tanımlanabilir. Bu anlamda egemen kültürün pratiklerine, üretip dayattıklarına karşıt olarak yapılan sürekli bir mücadelenin yapılış biçimini içerir.[13]

Mattelart kadar net bir şekilde mücadele kültürü olarak görmeseler de popüler kültürü olumlayan önemli bir grup da Birmingham Okulu kuramcıları ve izleyicileridir. Popüler kültürü bir çeşitlilikler ve alt kültürler alanı olarak tanımlayıp, içindeki çelişkilere, iktidar olma biçimlerine ve eşitsizliklere dikkat çekerek, buradan hareketle, popüler kültürdeki toplumsal "direnme" potansiyeline değinen[14] Birmingham Okulu, 1964 yılında, adını aldığı Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Araştırma Merkezi tarafından Richard Hoggart yönetiminde hayata geçirilmiştir. Başlıca isimleri arasında Richard Hoggart, Raymond Williams, E.P.Thompson, Stuart Hall ve farklılıklarına karşın 70'li yıllar itibariyle John Fiske'yi de sayabileceğimiz Kültürel Araştırmalar Okulu'nun 1968 ile 1979 yılları arasındaki yöneticiliğini de Stuart Hall yapmıştır. Hall'a göre, popüler kültür sürekli yeni özneler üretir, çünkü bu popüler kültürün devamlılığını sağlar.

Douglas Kellner, bu dönem İngiliz kültürel araştırmalarının, kültür alanının yüksek, alçak, popüler, elit gibi ayrımlara tabi tutulduğu bakışlardan kaçınan ve tüm kültür formlarını değerlendirmeye ve eleştiriden geçirmeye değer gören bir yaklaşım

[13] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.111
[14] Tekelioğlu, a.g.e., s.44

geliştirdiğini; kültürün siyasal boyutunu gözden kaçırmayan yaklaşımların savunuculuğunu yaptığını; çeşitli kültür tipleriyle onların değişiklik gösteren politik etkileri konusunda siyasi ayrımlar geliştirdiğini ifade etmektedir. Birmingham Merkezi'nin, ırk, cins ve sınıf incelemesini kültür ve iletişim araştırmasının merkezine yerleştirerek, kültürü toplumun içinde anlamlandıran eleştirel bir yaklaşım benimsediğini ve kültür araştırmasını çağdaş toplumsal teorinin ve muhalif politikaların alanına yerleştirdiğini ifade eden Kellner, 1980'lerdeyse İngiliz kültürel araştırmalarında bir dönüş yaşandığının da altını çizer. Bu tarihten sonra özellikle John Fiske çalışmalarında somutlanan yeni bir popüler kültür anlayışından bahseden Kellner; özellikle Latin Amerika'da hegemonik kültüre karşı olarak kullanılan ve insanlar tarafından yine insanlar için üretilmiş bir karşı alan olarak tanımlanan popüler söyleminden hareketle, artık pek çok karşı görüşlü söylemde "popüler güçler" teriminin, hâkimiyet ve baskıya karşı savaşan grupların betimlenmesi için kullanılır olduğunu, "popüler kültür"ün de, kültürü insanlara ait, insanlar tarafından ve insanlar için, içinde kişilerin kendi pratiklerini yarattığı ve katıldığı bir alan olarak betimlenmeye başlandığını ifade etmektedir. Kellner'in tespitine göre Fiske, popülerin hiçbir şekilde hâkimiyet içeren bir örneği olmadığını iddia edip, onu hâkimiyet ve manipülasyondan temel bir prensip olarak ayırarak, ilericilerin, "popüler" terimini liberaller ve muhafazakârlardan söküp alması gerektiğini söylemektedir.[15]

Kültür ürünlerini, kitlesel üretimin hegemonik ilişkileriyle bir bütün içinde ele alarak, "Popüler Kültür"ü "Kitle Kültürü" kavramıyla beraber okuyan en önemli yaklaşım, "Kültür Endüstrisi" kavramını da oluşturan Frankfurt Okulu ve kuramcılarıdır.

Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak 1923'te kurulup 1924'te resmen çalışmalara başlayan ve sonrasında Frankfurt Okulu adını alacak olan Frankfurt

[15] Douglas Kellner, **Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori**, Çev: Ünsal Çığ, çevrimiçi: http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/index.php?sayfa=oku&id=4# erişim tarihi: 28.01.2010

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün mimarları Felix Weil, Friedrich Pollock ve sonradan enstitünün yöneticiliğini de yapacak olan Max Horkheimer'dır.

Bahsettiğimiz yılların, Almanya'nın sosyalist/sol dünya görüşü açısından en hareketli dönemleri olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkmıştır (1914-1918). Ülke, lağvedilen Alman monarşisi yerine, adını milli meclisin yeni anayasayı oluşturmak için toplandığı şehir olan Weimar'dan alan Weimar Cumhuriyeti tarafından yönetilmektedir. 1.Dünya Savaşından önce Almanya'nın en güçlü sol partisi olan Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) savaşa girme kararına onay vermesi üzerine parti içinde muhalefete başlayan Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Franz Möling ve Clara Zetkin 1916'da partiden ayrılarak Spartakistler'i kurarlar. Üç yıl kadar bir süre sonra Parti Kongresi için toplanan Spartakistler, 1.Ocak.1919 tarihinde Almanya Komünist Partisi'ni (KPD) ilan ederler. Bu ilandan sadece 15 gün sonra, işçi ayaklanmasının bastırılması neticesinde Liebknecht, ve Luxemburg öldürülmüş, sonradan Demokratik Almanya'nın (DDR) ilk ve son cumhurbaşkanı olan Wilhelm Pieck kaçmayı başarmıştır. Ama artık KPD, Alman siyaset hayatına etkili bir biçimde girmiş ve özellikle 1924 yılı seçimlerindeki başarısıyla da Avrupa'daki en güçlü Komünist Parti olarak siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Aynı tarihler, Sovyetler Birliği'nde Stalin'in Komünist Parti Genel Sekreterliğine ve SSCB Başkanlığına yeni başladığı tarihlerdir (1922-1923) ve henüz Nazizm'in ayaklarının korkutucu bir sesi yoktur.

Almanya'nın bu savaş sonrası hareketliliği içersinde, kendisi de bir Marksist olan Felix Weil, zengin bir işadamı olan babası Herman Weil sayesinde gerekli fonları sağlayarak, Üniversite yönetimiyle adı üzerinde anlaşabildikleri uluslararası üne sahip Avusturyalı Marksist tarihçi Carl Grünberg'in yöneticiliğinde, Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nü hayata geçirdi. Enstitünün açılış konuşmasında "Sorunlarımızı çözümlemede anahtar olarak öğretilen yöntem Marksist yöntem olacaktır"[16] diyen Grünberg döneminde, Enstitünün çalışma alanı ekonomi politik ve

[16] Phil Slater, **Frankfurt Okulu-Kökeni ve Önemi-Marksist Bir Yaklaşım**, Çev: Ahmet Özden, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998, s.17

sosyalist hareketin tarihidir. Bu dönemde György Lukacs ile Karl Korsch gibi komünist kuramcıların yazıları da Enstitü dergisinde yayımlanır.[17]

1930'a gelindiğinde tüm dünya "Büyük Bunalım" adı verilen 1929 krizi etkisi altındaydı. Ve katıldığı dördüncü seçim olan 1930 seçimlerinde Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) yüzde 18 oy oranıyla Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) ardından ikinci parti oluyordu. İşte artık Nazizm'in ayak sesleri duyulmaya başlanmıştı. Enstitüde de bir görev değişikliği vardır. Grünberg emekliye ayrılır ve yerine akademik açıdan en kıdemli üye olan Max Horkheimer atanır.

Bu dönemde Enstitünün çalışma alanı siyaset, hukuk kuramları, felsefe, psikoloji, sosyoloji, kültür ve sanat eleştirilerini de kapsayacak biçimde genişletildi. Bu genişleme sadece çalışma alanında değil, kadroda da yaşandı. Horkheimer'la birlikte Enstitünün yeni kadrosu Friedrich Pollock, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Theodor Adorno, Leo Lowenthal olarak şekillenir. Bu çekirdek kadroya zaman içersinde Franz Neumann, Otto Kirchheimmer ve Walter Benjamin de katılırlar.[18]

Bu yeni kadroyla, kurumun yeni yayın organı "Sosyal Araştırmalar Dergisi"nin 1932'de yayınlanan ilk sayısına yazdığı önsözde, kuramsal çalışmayla siyaset arasında kaçınılmaz bir bağ olduğunu söyleyen Horkheimer, amaçlarını, "çeşitli bilimlerin yöntemlerini bugünün toplumunun çelişkilerine uygulamak ve toplumsal yaşamın değişimi açısından önem taşıyan bir kavramsallaşmaya ulaşmak"[19] şeklinde açıklar.

Gerçekten de bu ilk sayıda çeşitli bilimlere dair yazılar vardır çeşitli ellerden çıkma. Örneğin Horkheimer hem Tarih ve Psikolojiyle hem de Bilim ve bunalım üzerine yazmışken, Henryk Grossmann Marksist Ekonomi Politiğe, Erich Fromm Marksizm'le Psikanaliz ilişkisi üzerine, Lowenthal ise Edebiyat Sosyolojisi üzerine

[17] Nejat Bozkurt, **20.Yüzyıl Düşünce Akımları : Yorumlar ve Eleştiriler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Genişletilmiş İkinci Baskı, Eylül 1998, s.143
[18] a.e., s.144
[19] a.y.

yazı yazar. Derginin en ilginç yazısıysa kendi alanında bir ilk olan Adorno'nun müzik sosyolojisi üzerine yazdığı yazıdır.

Almanya'da Nazizm'in yükselişiyle beraber Enstitü önce Cenevre'ye, sonra Paris'e, Hitler'in iktidarı tamamen ele geçirmesi üzerine de ABD'ye taşınır. Frankfurt Okulu kuramcıları tarafından geliştirilen "Eleştirel Toplum Teorisi" en açık şekilde Horkheimer'ın 1937'de "Geleneksel ve Eleştirel Teori" başlığıyla kaleme aldığı makalede ortaya konmuş, aynı yıl yine Horkheimer'ın Marcuse'la birlikte yazdığı "Felsefe ve Eleştirel Teori" adlı makaleyle de eklemeler yapılmıştır.[20]

ABD'nin savaşa katıldığı 1941 yılına dek Columbia Üniversitesi'nde çalışmalarına devam eden Enstitü, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ABD'de radikal girişimlerin kısıtlanması sonucunda, 1950'lerin başında Federal Alman hükümetinin çağrısıyla yeniden Frankfurt'a dönene kadar çalışmalarına ara vermiştir.

Bu dönemde, birlikte, kuramsal çalışmalarına devam eden Horkheimer ve Adorno, 1947'de, bir ortak çalışma olarak, Frankfurt Okulunun başyapıtı olan "Aydınlanma'nın Diyalektiği"ni yayınlarlar.

Aydınlanma'yı yaşamış, teknolojik ilerlemeler kaydetmiş, aklın en üst seviyelerine yükselmesi gerektiği düşünülen gelişmiş toplumların, nasıl olup da bir modern barbarlığa sürüklendikleri sorunsalından hareketle, özellikle "Kültür Endüstrisi" başlığında, ABD'de doğuşuna şahit oldukları Kültür Endüstrisi kavramını oluşturan temel metin diye tanımlayabileceğimiz "Aydınlanmanın Diyalektiği"nin Öndeyiş'inde, Horkheimer ve Adorno şöyle diyorlar:

> "İnsanın doğal çöküşünü bugün toplumsal ilerlemeden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ekonomik üretkenliğin artışı bir yandan adil bir dünya için gereken koşulları yaratırken öte yandan teknik aygıta ve bunu elinde tutan sosyal gruplara halkın geri kalan kısmı üzerinde hadsiz hesapsız bir üstünlük kurmalarını sağlıyor. Ekonomik güçler karşısında birey tamamen

[20] Slater, a.g.e., s.61

> hükümsüz bırakılıyor ve bu güçler toplumun doğa üzerindeki egemenliğini akla hayale gelmez bir düzeye çıkarıyor. Birey kullandığı aygıtın önünde görünmez bir hale gelirken geçimi yine bu aygıt tarafından çok daha iyi bir şekilde sağlanıyor. Kendilerine dağıtılan metaların niceliğiyle birlikte kitlenin acizliği ve güdülme olasılığı adil olmayan bir şekilde artıyor. Alt katmanların yaşam düzeyinin maddi yönden büyük ölçüde, sosyal yöndense hayal kırıklığı yaşatacak şekilde yükseltilişi, aklın ikiyüzlülüğe yakışan yaygınlaşmasında yansıyor. Aklın gerçek isteği şeyleşmenin yadsınmasıdır. Akıl, kültür metası haline getirildiği ve tüketim amacıyla insanlara teslim edildiği noktada çözülüp dağılmak zorundadır. Açık ve tam bir enformasyon seli ile şatafatlı, düzenli eğlenceler insanları bir yandan akıllandırırken öte yandan aptallaştırıyor."[21]

Horkheimer ve Adorno, Aydınlanmanın Diyalektiği eserlerinin genelinde Aydınlanma sonucunda aklın geldiği yeri, metalaşmayı, kapitalist sistemi irdelerken, Kültür Endüstrisi bölümü özelindeyse, Nazi Almanya'sı ve ABD deneyimlerinden hareketle, Aydınlanmanın asıl ifadesini sinema ve radyoda bulan ideolojik gerileyişini sergilemektedirler.[22]

Aydınlanma, rasyonalist aklın, eleştirel düşüncenin, bireyin özgürleşmesinin müjdecisiydi. Oysa gelinen nokta, sığ bir rasyonalite, teknolojik ve ideolojik güç sahiplerinin hegemonyası ve bireyin özgürleşmeden uzak, pasif birer tüketici haline dönüştüğüdür.

Horkheimer ve Adorno'ya göre Kültür Endüstrisi "amaçlı akılcılık" (Zweckrationalität) ve kapitalizmin bir karışımıdır. Max Weber'in geliştirdiği "amaçlı akılcılık" kavramına göre; "özne, belirli bir amaca ulaşmak için, koşulları ve imkânları hesaplayarak bir davranışa girer, istediği sonuca ulaşmaya çalışır."[23] Bu bağlamda, bu karışımdan ortaya çıkan da, eleştirel düşünceyi, özgür aklı desteklemekten ziyade, maddi kazançlarını, arttırmak için mallar üreten kâr amaçlı şirketlerdir. Bunun sonucu olarak, kültür endüstrisiyle artık "kültür" metalaşmış, standartlaşmış ve yapaylaşmıştır. Dolayısıyla "ürün"leri de sıradan ve aynılaşmıştır. Ama kitleyi manipüle etmek, yeniden ve yeniden tüketmeye yöneltmek için, "aynı"

[21] Max Horkheimer – Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği : Felsefi Fragmanlar I**, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.15
[22] a.e., s.17
[23] Murat Belge, "Davranış Biçimleri", **Radikal Gazetesi**, 26.10.2002

olanı her seferinde "yeni"ymiş, üstelik de "en iyisi" ve "en popüleri"ymiş gibi sunmak başarısına sahip olan Kültür Endüstrisi, kapitalizmin kendini yeniden üretme sürecinde büyük bir pay sahibidir.

Frankfurt Okulu'nun Kültür Endüstrisi tespiti bizi bir diğer yandan da "Kitle Kültürü" kavramına taşımaktadır. Tüm bireylere ulaşmayı başaran teknoloji sayesinde daha da güçlenen kapitalist sistem, kültürel yaşamı ciddi ve kapsamlı bir ölçüde denetleme konumuna ulaşmıştır artık. Başta televizyon olmak üzere (haber programlarından, yarışma, eğlence programlarına kadar), gazete, radyo, sinema ve artık günümüzde dijital/elektronik ortamlar, kültür yaşamını bir pazar yeri gibi ortak tek bir noktaya indirerek, çok alternatifli gibi görünen ama aslında sıradan ve tekrarlar içeren, en önemlisiyse kontrol edilebilir tekdüze bir kitle kültürü yaratmıştır.

> "Theodor Adorno, Horkheimer'la birlikte yayınladıkları "Aydınlanma'nın Diyalektiği"nin taslaklarında "kitle kültürü"nden söz ettiklerini, sonra bu ifadeyi "kültür endüstrisi"yle değiştirdiklerini, bunun amacının daha işin başında kitle kültürü kavramının uyandırabileceği bir yanlış anlamayı, yani bu kültürün bizzat kitlelerden, kendiliğinden doğan bir kültür olduğu, yani popüler sanatın çağcıl bir biçimi olduğu şeklindeki olası yorumu engellemek olduğunu belirtmektedir."[24]

Bu açıklama popüler kültürden kitle kültürüne geçişteki temel farkı da gözler önüne sermektedir. Bu en temel fark, popüler kültürün tüketim olmadığıdır. Şüphesiz popüler, yani en beğenilen, en çok istenen olabilmesi için ürün halkın ilgisini çekmelidir ve şüphesiz endüstrileşmiştir ancak kültür ürünlerinin satış ve satın alış süreciyle tanımlanamaz.

> "Kültür yaşayan, aktif bir süreçtir. Dışardan empoze edilemez, ancak içten gelişebilir. Homojen, dışardan üretilmiş kültür kitlelere hazır olarak satılamaz. Kültür bu şekilde çalışmaz. Halk da yabancılaşmış, sadece sahte bilince sahip olan, kendilerini köleleştiren sistemle ilişkilerinde aldatılanlar topluluğu da değildir. Popüler kültür halk tarafından yapılır, kültür endüstrisi tarafından üretilmez. Kültür endüstrisinin yapabildiği hakların kendi popüler

[24] Mutlu, a.g.e., s.231

> kültürlerini sürekli üretme sürecinde kullanması veya reddetmesi için kültürel metinler veya kültürel kaynaklar repertuarı üretmektir."[25]

Popüler kültürün yelpazesi siyasetten spora, sanattan medyaya uzanan bir genişlik içermektedir. Bugün artık kültürün yeniden üretimi ve kitlelerin tüketimine sunumu süreci, daha önce de bahsettiğimiz aynılık içeren bir değişikliği de beraberinde getirmektedir. Zira popülerliği sağlayan da zaten bu sürekli değişimdir. Aynıdır ama sürekli bir değişim içersindedir. Örneğin günümüzün en iyi örneği olarak birbirine benzeyen, neredeyse birbirinin devamı gibi üretilen şarkılar ve şarkı listeleri, bütün bu aynılık içersinde sürekli bir değişim içersindedir. Çoğu zaman sözlerden ezgiye kadar hep aynı şarkıyı dinler gibi hissetmemize karşın, şarkılar değişmekte, yeni şarkılar üretilmekte ve yeni listeler oluşturulmaktadır. Bu şarkı listelerinde, modada hatta sporda ve siyasette yükselen değerler, öne çıkanlar ya da "in"ler "out"lar sunulmaktadır. Bu anlamda popüler kültür ile kitle kültürü, özellikle günümüz kapitalist üretim ilişkileri bağlamında, kafa karıştırıcı bir "içiçelik" duygusu yaşatırken, kültür endüstrisi bağlamında da birbirlerinden son derece farklı –hatta kimi zaman- birbirilerini tamamlayıcı bir anlam oluşturmaktadır.

> "Popüler kültür, kitle kültürünün somut şekillerinden biridir. Kitle kültürü tekelci kapitalizmin hem mal hem de imajlar satışını yapan, uluslararası pazarın değişmelerine ve ihtiyaçlarına göre biçimlenip değişen, önceden-yapılmış, önceden kesilip biçilmiş, paketlenip sunulmuş bir kültürdür. Kapitalizmin kendi için üretirken ve gasp ederken, bu amaçla, kitleleri ücretli köle olarak kullanarak "kitleler için" yaptığı üretim ve bu üretimle gelen "yaşamı yapma yoludur." Bu anlamda, popüler kültür pazar tarafından pazarda tüketim için "sipariş edilen, ısmarlama" kitle kültüründe, en popüler ürünleri ve tüketimleri anlatır."[26]

Popüler kültürden kitle kültürüne varan süreci ve popüler kültür-kitle kültürü ilişkisini tanımladığımıza göre, kitle kültüründeki "toplum-iktidar" ilişkisine göz atmanın, kitle kültüründe kültürel ürünlerin dolaşım sürecini anlamak için faydalı olduğunu düşünmekteyiz.

---

[25] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.149

[26] İrfan Erdoğan, **Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrımeşruluğu**, çevrimiçi: http://site.mynet.com/gulsunsahan/GULSUN/id17.htm erişim tarihi: 24.12.2009

1.1.2. Kitle Kültüründe Toplum ve İktidar İlişkisi

Kapitalist sistemin kendini yeniden üretim sürecine doğrudan etkisi olan kültür endüstrisinin, kitle kültürü oluşturmadaki süreci, kültür ve kültür ürünleri üzerinde kurulacak bir egemenlik (hegemonya) sürecine dayalıdır. Halkın beğeni ve talepleriyle gelişen bir popüler kültür üretiminin, kültür endüstrisi tarafından, yeniden işlenip kitlelere sunularak, bir kitle kültürü oluşturma sürecini, "semt pazarından mal seçimi" şeklinde örneklemek doğru düşmeyecektir. Zira bu noktadaki doğru örneğin, "semt pazarından mal seçme"nin değil, bizzat "semt pazarı oluşturma"nın ve "ihtiyacı yönlendirme"nin olacağını düşünmekteyiz.

Bu primitif örneklemeyi daha geniş, daha büyük bir ölçeklendirmeyle yapıp, gündelik hayata ve kültür endüstrisinin her ürününe uyarlamaya kalkıştığımızda, karşımıza, hiç şüphesiz ideoloji, bilinç endüstrisi ve hegemonya gibi kavramlar çıkmaktadır. Zira ileri kapitalizmin getirdiği en önemli etkilerden biri, kültür endüstrisinin ortaya çıkışıyla beraber bu modellerin, birleşmiş bir yapı kurmasıdır. Kültür endüstrisinin, kitle kültürü üzerinde bu yapıyı kullanma aracı ise, medyadır.

> "Gerçekten eleştirel ekolün iddialarını büyük ölçüde doğrulayan bir kültür endüstrisinin bugün en etkin araçları medyadır. Modern toplumların kültürel paradigması şaşırtıcı bir biçimde ekonomik sistem – kültürel üretim – bilinç endüstrisi ve enformasyon kompleksinde bütünleşmektedir. Böylece ekonomik toplumsal sistem kendi ihtiyacı olan kültürü, kendi koşullarında üreterek, yine kendi işleyişine uygun bir mantıkla pazarlamaktadır."[27]

Modern toplumun bir ağ gibi ördüğü ekonomiye dayalı bilinç aktarım mekanizması yani bilinç endüstrisi, yeni kültürel ideoloji kaynakları ve yeni hegemonya modelleri aracılığıyla yine yeni manipülasyon modelleri yaratmış ve bu sayede kapitalizm kâr oranını daha da arttırmıştır. Kendilerini, kâr temelli bir oyunun figüratif oyuncuları olarak bulan bireyler ise, bu süreçlerle, pasifize edilmektedirler. Çünkü kültür ürününü üretip tüketime sunan kültür endüstrisinin yaptığı yatırımın

---

[27] Sadık Güneş, **Medya ve Kültür : Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.128

karşılığını alabilmesi, beklenen kârı elde etmesi için hiçbir şeyi şansa bırakmadan kültürel alanın kontrolünü tam anlamıyla eline alması, bunun için de ekonomik ve siyasal alanın da kontrolünü sağlamak için elinden gelen her şeyi yapması gerekmektedir. Bu bağlamda kitle kültürü kapsamında "popüler olan"ı popüler kıldırtan iktidar, yani egemen gücün, toplum üzerindeki ekonomik ve ideolojik gücüdür.

> "Popüler kültürün kendisi manipüle edici, sınıf egemenliğinin bir aleti, ne de kapitalist ideolojinin yekpare bir çoğaltıcısıdır. Sermaye tarafından kontrol edilen kültür endüstrisi tarafından üretilen popüler kültür hegemonik veya egemen ideolojiyi üretmeye/çoğaltmaya yöneliktir."[28]

Tüm düşünsel değerlerin, teknolojik ve kişisel iletişim aracılığıyla ifade edilen bakış açılarının biçimlenmesi ve örgütlü duruma gelmesi[29] şeklinde tanımlayabileceğimiz ideoloji, günümüz kapitalist sistemi içersinde, medya aracılığıyla yeniden üretilir. Bu sürekli yeniden üretilen ideoloji, hiç kuşkusuz, kültür endüstrisinin kâr sisteminin devamına hizmet edecek bir ideolojinin üretimidir. Zira egemen ideolojinin kendisine muhalif olan pratikleri ve değerleri kapsayıp denetleyebilecek şekilde kendisini sürekli olarak oluşturması[30], yenilemesi ve sistemin sürekliliğini sağlaması gerekmektedir.

Medyanın kitle kültürü içersinde toplumu manipüle etme çabasının birincil koşulu ekonomiktir. Televizyon ve radyolar için yapılan *rating* ölçümleri, gazetelerin *tiraj* durumları, hatta artık günümüzde, internet ortamındaki "*tıklama*" ve "*indirme*" rakamları, medyanın ekonomik girdisini sağlayan reklam geliri için çok önemli verilerdir. Ama medya için bir gelir kaynağı olan reklamlar, aynı zamanda, örneğin televizyondaki radyo, radyodaki gazete, gazetedeki televizyon programı reklamları ya da yayın akış haberleri gibi şekillerle, farklı araçlarda, diğer araçların tanıtım ve duyuru alanı haline de gelmektedir. Bu reklamları, sadece tanıtım ve duyuru yapmak için yapılan zararsız reklamlar olarak yorumlamak doğru olmayacaktır zira

[28] Alemdar- Erdoğan, a.g.e., s.132
[29] James Lull, **Medya-İletişim-Kültür**, Çev: Nazife Güngör, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.19
[30] Stuart Hall, "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev: Mehmet Küçük, Ark Yayınevi, Ankara, Nisan 1994, s.189

günümüzün kapitalist işleyişinde böyle bir reklam anlayışı yoktur. Olamaz. Sonuçta bu reklamlar da, reklamı yapılan ürünün satışı içindir.

Kültür endüstrisi ürünlerinin toplum üzerindeki etkisinin sonucunda endüstrinin elde ettiği, bir süre elde edilen ekonomik bir getiriden daha büyük ve sürekli bir kazançtır: iktidar ideolojisinin medya aracılığıyla kitlelere benimsetilmesi.

> "Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir de, başka bir deyişle, toplumun egemen **maddî** gücü olan sınıf, egemen **manevî** güçtür de. Maddî üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddî ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildirler, egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddî, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler."[31]

Televizyon dizilerinde, eşcinselliğin komedisi, kötülerin kahramanlar-mitler tarafından cezalandırılması gibi ahlaki normlar sunulurken; yarışma programlarında dramatize edilmiş yaşam öyküleriyle öne çıkıp kimi zaman jüriden, kimi zaman sunucudan, kimi zaman bizzat izleyici konumundaki halktan destek, yardım ya da oy isteyen yarışmacılarla diri tutulan sınıf atlama hayalleri; haber programlarındaysa, televizyon sahibinin politik ya da konjonktürel durumuna göre belirlenen "biz ve onlar" kavramıyla dayatılmaya çalışılan politik taraf seçimleri, sadece televizyon vasıtasıyla sunulanlara birkaç örnek teşkil eder.

Kazananın, kendisi için yaşamını değiştirecek para ve/veya hediyelere sahip olacağı çoğu Amerikan formatlı yarışma programlarında birey, gücünü, enformasyonunu, becerisini ya da ihtiyacını kanıtladığı ve diğer yarışmacıları saf dışı bırakabildiği ölçüde başarılı kabul edilecek ve hayatta kazananlar hanesine adını yazdıracaktır. Bu format, o denli etkili olmuştur ki, artık popüler ya da halk

[31] Karl Marx-Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi : Feuerbach**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, İkinci Baskı, Kasım 1987, s.79-80

kültürüne dayalı olan yarışma programları da servis edilmektedir kültür endüstrisi tarafından.

Bulunduğumuz coğrafyanın en zengin kültürlerinden biri olan yemek kültüründen hareketle, kazanmak için birbirlerini riyakâr bir şekilde eleştiren yarışmacılarıyla yemek yarışma programları; yaşadığımız toplumun en mahrem görülen aile içi ilişkilerinden biri olan gelin-kaynana ilişkisinden hareketle, oğullarıyla evlenerek büyük ikramiyeyi kazanmaya çalışan bayan yarışmacıların müstakbel kaynanalara kendilerini beğendirme üzerine kurulu yarışma programları ya da tutucu toplum yapısında yaşayan bireylerin bir sosyalleşme aracı olarak sarılmak durumunda kaldığı çöpçatanlık müessesesinden hareketle, milyonlarca izleyicinin önünde cereyan eden evlilik pazarlıklarının yapıldığı evlilik programları birer eğlence programı olarak sunulurken, gerçekte izleyici konumundaki birey, sadece sunulan alternatifler içersinde seçim yapmak zorunda kalan pasif birer alıcı haline dönüştürülmektedir. Toplumsal yaşam içersinde bireysel bir çıkış ya da kurtuluş adına hiç bir çıkar yol göremeyen bireyin, bu programlara kendini bırakması akıl dışı bir durum olarak görünemez.

Ünsal Oskay popüler kültürün, tam bu noktada işlevinin olduğunu altını çizerek, reel yaşamın fantazyada da aynı ile tekrarlanarak, reel yaşamın sürdürülmesinin kolaylaştırıldığını, yerine konacak başka bir yaşamın olabileceği düşüncesinin yollarının tıkandığını ve bu şekilde kırgınlıkların, var olanı benimsemenin acısının ve utancının hafifletildiğini ileri sürmektedir.[32]

Topluma servis edilen bu tip kültürel ürünler, sadece medyanın kendisini yeniden üretme sürecinin ya da ideolojinin kendini medya aracılığıyla yenilemesinin örneği değil, aynı zamanda popüler kültürden beslenerek üretimini belirleyen kültür endüstrisinin, kitle kültürüyle toplumu da yeniden üretmesinin örneğini göstermektedir. Zira "halk bunu istiyor"dur. Gerçekte kitleye de zaten sadece "bu"

[32] Ünsal Oskay, **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.262

sunuluyordur ancak karşı çıkmak toplum beğeni ve isteklerini reddeden olma tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

> "Adorno'nun haklı olarak işaret ettiği gibi, popüler kültür aynı zamanda kitlesel bir eğlence endüstrisidir. Belki de bu nedenle, başlangıcından itibaren, herkesi yakalayabilme, herkese erişebilme kaygısı, ortalama bir beğeni oluşumuna da katkıda bulunmuş olabilir. Popüler kültür halka değil, bireysel tüketiciye seslenir. Gazetelerden, dergilerden, filmlerden, müziklerden TV'lere uzanan bir çizgide, hem bir ortaklık beğenisi şekillenir, hem de ortak olmama potansiyeli (yani elit olma hali) popüler kültür tarafından küçümsenir, hatta aşağılanır."[33]

Yine televizyonda yayınlanan Amerikan formatlı bir yarışmada katılımcılar halk oylamasıyla yarışacakları final öncesindeki elemeleri geçmek için, üç kişilik jüriye ne kadar yetenekli olduklarını kanıtlamak ve onları etkilemek zorundadır. Yarışmanın izleyicisine "yetenek" kavramını sorgulatmak gibi bir amacı olduğu düşünülmemelidir. Olsa olsa program esnasında birbirileriyle kâh sohbet eden kâh tartışan biri televizyon programcısı, biri reklamcı, diğeri sinema oyuncusu ve şarkıcı olan üç jüri üyesinden birinin "yetenek" yaklaşımını seçmenizi ister.

Kültür endüstrisinin genelde tiyatro, sinema gibi sanat etkinliklerini takip etme şansı olmayan, kitap okuma alışkanlığı da yok denecek kadar az olan düşük gelirdeki bireyleri için, hem bilgilenme hem de eğlence aracı olarak görülen televizyon için hazırladıkları filmlerde, klasiklerin uyarlanması ya da (ç)alıntılanmasıyla birbirini tekrar eden konular sürekli olarak yeni bir ürün gibi pazarlanmaktadır.

> "Hep aynı şeylerin üretimi geçmişle ilişkiyi de düzenler. Geç liberal döneme karşılık kitle kültürü dönemindeki yenilik yeninin dışlanmasıdır. Makine aynı yerde dönüp durmakta, bir yandan tüketimi belirlerken denenmemiş olanı riziko diye dışlamaktadır. Film yapımcıları, güven verici şekilde bir bestseller'e dayanmayan her senaryoyu kuşkuyla karşılamaktadır. Bu yüzden boyuna idea, novelty, surprise'dan, hem herkesçe bilinmesi hem de hiç duyulmamış olması gereken şeylerden söz edilmektedir. Bunlara tempo ile dinamizm hizmet etmektedir. Hiçbir şey eskisi gibi kalmamalı, her şey aralıksız devam etmeli, hareket halinde olmalıdır. Zira hiçbir şeyin değişmeyeceğini, uygun olmayan hiçbir şeyin piyasaya çıkmayacağını

[33] Tekelioğlu, a.g.e., s.32-33

sadece mekanik üretim ve yeniden üretim ritminin evrensel zaferi vaat etmektedir." [34]

İktidarın hegemonyasını, medya ve kültür endüstrisinin de kârını sürdürmesini sağlayacak bu sistemin, televizyon bağlamında magazin ya da eğlence programları boyutunun dışında bir de haber ve haber programları ayağı vardır ki, ideoloji ilacının zerki için en önemli ayaktır.

Bilgisayar kullanımının gazete haberciliğinde yaygınlaşması, haber hazırlanma sürecini değiştirirken, ortaya çıkan boyut sadece işgücü ve zaman kazancı değildir. Olayın asıl boyutu, haberlerin, bilgisayarlara işlenerek servis edilmesindedir. Yani gazeteye girmek üzere hazırlanıp bilgisayar klasörüne yerleştirilen haber, -özellikle toplumsal hassasiyet içerdiği ileri sürülen konularda- tarafsız bir haber değil, ideolojik düzenlemeden geçirilerek hazırlanan haberdir. Bir gazetenin bağlı bulunduğu yayın kuruluşunun birçok gazetesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, aynı yayın kuruluşuna ait farklı çizgilerdeki gazetelerin bile haberi aynı şekilde vermesinin sonucunda, toplumun o haberi "duyulması istenen şekilde duyduğu" açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durum haber ajanslarından alınan haberlerde daha da net bir şekilde görülmektedir ki, televizyon haberlerinde de işlenmiş ajans görüntülerinin kullanılmaya başlanmasıyla, farklı televizyon kanallarının haber saatlerinde, aynı görüntüde aynı haber metinli sunumlarla karşılaşmak olağan bir durum haline gelmiştir.

Ülkemizde genelde hem televizyon, hem radyo(lar) hem de gazete(ler) sahibi olan medya sektöründeki şahıs ya da kuruluşların aynı zamanda enerji, bankacılık, sigorta, turizm, inşaat, hizmet vb. sektörlerinden bir ya da birkaçında da yatırım sahibi olmaları ve bu yatırımların kimi zaman devlet ihaleleri sayesinde de pekişmesi, kitle kültürü bağlamında toplum ve iktidar ilişkisi içersinde yer alan hatta bu ilişkiyi sağlayan medyanın durumunu da bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdiği düşüncesindeyiz. Medyanın, kapitalist sistemin doğası gereği üstlendiği bu görev,

[34] Max Horkheimer – Theodor W. Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği : Felsefi Fragmanlar II**, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996, s.23-24

ülkemiz medyasından verebileceğimiz örneklerle, "Adalet ve Kalkınma Partisi"ne "Ak Parti" mi "A Ke Pe" mi diyeceği ya da PKK kısaltmasındaki son "K" harfinin ardından "Ke" olarak okuyup "'-ye' eki mi?" yoksa "Ka" olarak okuyup "'-ya' eki mi?" getireceği gibi kimi işaretlerle izlenebilinecek bir süreçtir. Zira medya manipülatif aktarımlarını, işaretler ve kodlar aracılığıyla gerçekleştirir. Ne var ki her zaman bu örnekler kadar net tanımlar ve ayrıştırmalar yapılamaz. Medyanın toplumla iktidar arasında kapitalist sistemin doğası gereği üstlendiği görev, ne hükümet ya da devlet organlarınca neyin nasıl yapılacağının direktifi şeklindedir ne de medya kuruluşundaki birkaç kişinin. İktidarın, başat söylemin, toplum üzerindeki ideolojik etkisi, karmaşık süreçlerden geçtiği gibi, yansımaları da aynı ölçüde karmaşık olur.

> "Modern iletişim araçları asla toplumsal yapılar ve pratikler alanı dışında kavramsallaştırılamazlar, çünkü giderek artan oranda bu alanın bir parçası haline gelmektedirler. Günümüzde iletişim kurumları ve ilişkileri toplumsal alanı tanımlıyor ve inşa ediyor; siyasal alanın inşasına yardım ediyor; üretken ekonomik ilişkileri dolayımlıyorlar; modern endüstriyel sistemler içinde "maddi bir güç" haline geldiler, bizatihi teknolojik olanı tanımlıyorlar; kültürel olana hükmediyorlar. Giderek artan bir biçimde kültürel ve toplumsal dünyaya ilişkin deneyimlerimiz haline gelen ikinci düzey evrenleri inşa ediyor ve yaşatıyorlar. İçinde işledikleri toplumsal alan bütünü içindeki ilişkilerin ne dışındalar ne de bu ilişkileri –doğrudan ya da dolaylı olarak- yansıtıyorlar. Bu ilişkilerin inşasına yardım ediyorlar, onların işleyişine içseller." [35]

Dolayısıyla toplumun üyeleri, süreklilik içeren ideoloji aktarımı ve içselleşen iletiler nedeniyle; iktidar söylemlerinin, manipülatif gönderilerin ve kültür endüstrisi ürünlerinin üzerindeki perdeyi kaldırıp, kitle iletişim araçlarının sorgulanmasını yapamaz bir hale gelmektedir.

1.1.3. Kitle Kültürü ve Meta

Reklam ürünlerinin toplum üzerindeki en önemli etkisinin, iktidar ideolojisinin medya aracılığıyla kitlelere benimsetilmesi olduğundan söz etmiştik. Reklamlar, "yalnızca kültürün sembolik ve ideolojik içeriğini değil aynı zamanda

[35] Stuart Hall, "İdeoloji ve İletişim Kuramı", Çev: Ahmet Gürata, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara 1997, s.83-84

onun ethos'unu, dokusunu ve bir bütün olarak yapısını" da şekillendirir.[36] Dolayısıyla reklamla, sadece ideolojik ve sembolik sunumlar değil, bireyin tercihlerini yönlendirmeye dayalı ve bireyin kendisine ait sandığı o tercihlerden hareketle sunulan bir yaşam tarzı pazarlaması yapılmaktadır.

Reklamlar kitlelere sürekli "ihtiyaçları olduğu" duygusunu vermeye çalışır. Birey, daha iyi bir buzdolabını, televizyonu hak etmektedir. Daha güçlü olmak için o arabaya, daha yakışıklı olmak için o tıraş bıçağına, daha güzel olmak için o ruja ihtiyacı olduğuna inanması istenen bireyden tek beklenen, sadece tüketmesi, hep daha çok tüketmesidir. Bu üretimler bireye kendisini özdeşleştirmek isteyeceği yeni birer kimlik sunmaktadır.

> "Tüketici olmanın öğretildiği en önemli mecralardan biri olarak reklamlar, modern tüketici için ideal bir kimlik oluşturarak tüketici öznenin bu kimlik için arzu duymasını, böylece reklamı yapılan ürünün satışını garantileme işlevini yerine getirmektedir. Reklam metinlerinde sunulan bu kimlik temel olarak meta estetiği çevresinde örgütlenen simgesel anlamlardan örülmektedir." [37]

Reklam ürünlerinin sunuma çıktığı medya, pazarlamaya açtığı "yaşam tarzı" ve bireyde oluşturmaya çalıştığı "kimlik" yöntemiyle bir yandan bireye, tüketici olmayı öğretirken, diğer yandan da "yaşam tarzı" olgusu aracılığıyla, popüler kültür ürününden devşirdiği "mal"ı yani "meta"yı pazarlamaya çalışmaktadır. Çünkü popüler kültüre ait kültürel bir ürün, tüketilebilinecek bir "ürün" haline dönüşebildiği ölçüde kültür endüstrisinin ilgi ve üretim alanına girer. Kültür endüstrisinin üretip, tüketime sunabildiği ürün artık "meta"laşmıştır. Bunun en çok satılan, en çok tüketilen, en çok rağbet göreni de zaten "en çok beğenilen", "en çok tercih edilen" yani "popüler" olmuştur.

Örneğin çayın demleme ve mümkünse ince bardakta tercih edildiği yaşadığımız coğrafyada, birçok firmanın poşette yeşil çay satar hale gelmesi,

---

[36] Andrew Wernick, **Promosyon Kültürü : Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım**, Çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s.7

[37] Serpil Aygün Cengiz, "Duygulanım Sarkacının Haz ile Aleksitimi Arasındaki Salınımı: Reklamlardaki Kamusal Yüz", **Medya Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları**, Der: Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2009, s.314

kapitalist sistemde sağlık kavramının nasıl sektörleşip "diyet", "form", "fit olma" gibi olguları kullanarak yan ürünlerin de pazarlanmasını sağladığına güzel bir örnektir. Zira bu örnek aynı zamanda, metropol yaşantısındaki iş stresinin giderilip, günlük koşuşturma içersindeki gerginlikten arınma duygusuyla, sağlıklı ve çağdaş insan imgesinin de kutsanmasının da alt yapısıdır aslında.

Sürekli aynı şarkı devam ediyormuş duygusu uyandırmasına karşın "Top" listelerinde birbirlerinden farklıymışçasına yarıştırılan şarkılar ve müzik endüstrisi için de anlayış farklı değildir hiç kuşkusuz. Bir müzik yapımcısının, yanında çalışan elemanına, hem de albümü baskıdan gelmesi beklenen sanatçısı tam karşısında otururken, "mal"ların gelip gelmediğini sorması şaşırtıcı bir durum olarak algılanmaz. Çünkü o bir yatırımcı, bir iş adamı, baskıdan gelecek albüm de yatırım yapılmış bir mal, yani metadır.

Süleyman İrvan bir röportajında, televizyondaki müzik yarışma programlarına da değinerek hem medyayı hem de müzik endüstrisini kapsayan bir tespitte bulunmaktadır:

> "Mesela bir yarışma düzenliyor, iş burada bitmiyor ardından yarışmacılara abuk sabuk sesler çıkarttırıyor, sonra bir kaset çıkartıyor, tişörtler, kupalar... Sanatçı olmaları düşünülemeyecek kişileri kullanarak yeniden, hep yeniden üretiyor. Bu bir endüstri halini aldı. Buna artık böyle bakmak lazım. Bu tam anlamıyla bir küresel sömürü düzeni. Bir kuşatılmışlık var ve medya bunu alabildiğine kullanıyor." [38]

Televizyon programlarında yükseltilen sesler, kavgaya varan tartışmalar genelde "format gereği" yapılmaktadır. Bahsedilen format aslında çoğu zaman, *rating* ölçümlerini etkilemeye yönelik kimi suni ilgi çekici atraksiyonlardan öte şeyler değildir. Daha fazla reklam alıp, daha çok para kazanmak için izlenme ölçümleri bağlamında tartıştığımız ürünler, birer metadır. Çünkü Süleyman İrvan'ın

[38] Süleyman İrvan, **Popüler Kültür Üzerine**, çevrimiçi: http://www.40ikindi.com/ikincidonem/muzik/icerik/13.htm , erişim tarihi: 25.12.2009

aynı röportajda net bir şekilde altını çizdiği gibi, medya, kültürü metalaştırmaktadır. Yani medya, her şeyi satılabilir kılmak için çalışmaktadır.[39]

Kimi spor kulüpleri futbol şubelerinin anonim şirkete dönüşmesi, "lisanslı ürün" kavramını da beraberinde getirmektedir. Daha yakın zamana kadar tekstilcilerin ya da bizzat taraftarların kendi emekleriyle ürettiği şapka, forma, bayrak gibi popüler ürünler, artık "A.Ş."lerin lisans verdiği kuruluşların yasal metaları haline dönüşmüştür. Futbol dışındaki diğer spor dallarının hiçbirinin şirket kapsamında olmaması ve kimi dalların kâğıt üzerinde amatör olmasına karşın, o amblemdeki tüm ürünlerin lisanslı olma zorunluluğuna kimse şaşırmamakta, kimse ses çıkarmamaktadır. Çünkü futbol şirketlerinin menkul kıymetler borsasında kâğıtlarının alım satıma sunulmasıyla, artık futbol zaten metadan öte bir endüstri, hatta tez çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ileri süreceğimiz gibi "endüstri ötesi endüstri" haline gelmiştir.

Basındaki metalaşma süreci daha da eskilere dayanır. 1985 yılında yayın hayatına başlayan Sabah gazetesi, basın sektöründe sadece teknolojik değil, sektör bazındaki yaklaşımlar açısından da "ilk"lerin gazetesiydi. Rahmi Turan'ın Genel Yayın Yönetmenliği görevinden ayrılmasından sonra yerine geçen Zafer Mutlu'nun, Sabah gazetesinin "Türkiye'nin En Çok Satan Gazetesi" olup, logosunun yanına "1 Numara" yazılı nazar boncuğu kondurduğu dönemde köşesinde "*genel yayın yönetmeni olarak benim görevim gazeteyi çok sattırarak bir iş adamı olarak yatırım yapan patronuma para kazandırmaktır*" diye yazması ve yine aynı dönemde televizyonda katıldığı bir tartışma programında "*bir gazete çok satıyorsa o gazete iyidir*" demesi, sektörle ilgili olan herkesin hâlâ hafızalarında tazeliğini korumaktadır. Bir gazetenin Genel Yayın Yönetmeninin bu ifadeleri, basının metalaşması ya da en azından metalaşma beklentisi için yeterince açık örneklerdir.

Kitle iletişim araçları arasına en son katılan ama en hızlı ilerleyen internet ortamındaki durum diğer araçlardan geri kalır bir durumda değildir. Okuma

[39] a.e.

alışkanlığı, elektronik aygıt bilgisi ve diğer araçlara göre tüketim aşamasına geçmek için göreli bir masrafla sahip olunması nedeniyle, yaşadığımız coğrafyada yaygınlığının kısa sürede olmayacağı iddia edilen internet, her ne kadar sahip olduğu potansiyelin çok gerisindeyse de, etki alanı olarak beklenen performansın üzerinde bir yol almış ve kamuoyu oluşturmadaki hızlı ve etkili gücü bir yana, hizmet ve pazarlama sektörlerinin önemli bir aygıtı haline dönüşmüştür.

Kapitalist sistemin günümüzde geldiği nokta bağlamında, yazılı, görsel ya da işitsel medyanın en az bir dalıyla tanışan bireyin, bu manipülatif ortamda kitle kültüründen ve ürünlerinden soyutlanma şansı kalmamaktadır. Bu genellemeye kitle kültürü ve kültür endüstrisi eleştirileri yapan kuramcı ve aydınları da katmakta hiçbir beis yoktur. Zira kültür endüstrisinin herkesi sarmaya çalışan kanatlarının altında artık her birey kitle kültürünün bir öznesi haline gelmektedir.

1.2. Futbol ve Toplum

Futbol, spor dalları içersinde hiç kuşkusuz en çok ilgi çekeni, en ön plana çıkanıdır. İlgilenmediğini, sevmediğini söyleyenlerin bile, reddiye noktasında da olsa mutlaka futbol üzerine söyleyecek iki çift lafları vardır.

Toplumun bu denli ilgisini çeken futbol için dünyada ve ülkemizde ne çok olay çıkmış, ne çok kavga edilmiştir. Bir aile geleneği gibi takım tutmalar, takım değiştirene "dönek", "dönme" gibi unvanlar eklemeler, farklı takım taraftarı durumundaki yakın dostların dostluklarını bitirme noktasına getirmeler, maç izlerken kendinden geçenler, kendisini kaybedenler, hatta can alanlar, can verenler, bir futbol maçı öncesinde, esnasında ya da sonrasında karşılaşabilinecek durumlar ve tablolardır. Maç 90 dakikadır ama etkisi çok daha uzun sürelidir. Ve bütün bu saydıklarımızla çok daha fazlası, sonuçta bir oyun, bir spor etkinliği olan "ayaktopu"nun gerçekleridir.

1.2.1. Dünyada Futbola Genel Bir Bakış

Tüm dünyada büyük kitleleri peşinde sürükleyen futbolun ilk olarak ne zaman ve nerede oynandığına dair kesin bir bilgi olmamakla beraber, tarihin değişik zamanlarına ait çeşitli bulgular olduğunu söyleyebiliriz.

Tarih boyunca, topa benzer, yani küre şeklinde yuvarlanan cisimlerle oynanan oyunlara rastlıyoruz. Bugünkü futbola denk düşecek anlamda, ayakla oynanan top oyunlarının geçmişi, Sümerlere kadar dayandığı görülmektedir.

Yine aynı araştırmalarla, M.Ö. 2500 yıllarında, Çin İmparatoru Huang-Ti'nin askerlerinin, adına "ts'u kü" dedikleri bir oyunda, onar kişiden oluşan iki takımla dört köşeli bir oyun sahasında, dışı deriden yapılmış içi tüy dolu bir topu, toprağa diktikleri 5 metre yüksekliğinde fileyle örülmüş iki direk arasından geçirerek, yarışma şeklinde idman yaptıkları ortaya çıkmıştır. [40]

Eskim Mısır medeniyetinden günümüze ulaşan duvar resimlerinde görülen top oynayan insan figürleri, o dönemde de futbol oynandığına dair bilgi ve bulguları ulaştırır.

> "Mısır'da Merruka mezarlarındaki duvar resimlerinde, çeşitli sporcu figürlerinin yanı sıra ayakla top oynayan insan şekillerine de rastlanmaktadır. Hatta Mısır'ın kurak iklimi, bu toplardan bir kısmının günümüze kadar ulaşmasını da sağlamıştır. Kahire, Berlin ve Londra müzelerinde örnekleri bulunan bu topların 7.5 santim çapında, deriden veya sık dokunmuş ketenden yapılmış ve zikzak dikişlerle dikilmiş, içleri kepek ve yosun kurusu gibi maddelerle doldurulmuş olduğu görülmektedir. Bunlar, yaklaşık 2500 yıl önceden kalmadır." [41]

Futbol ya da "ayakla oynanan top"un tarihi üzerine kısalı uzunlu bilgi veren tüm kaynaklardaki ortak bir nokta da, günümüzden yaklaşık 8000 yıl öncesinde Orta Asya'da yaşayan Türklerin, yaptıkları diğer sporların yanında bu oyunu

[40] çevrimiçi: http://futbolokulu.blogcu.com/dunyada-futbol/3152660 erişim tarihi: 27.12.2009
[41] çevrimiçi: http://www.turkfutbolu.net/tarihce.htm erişim tarihi: 27.12.2009

oynadıklarını, adına da Türkçedeki "tepmek" eyleminin kökünden gelen "tebük" dedikleridir.

Kaşgarlı Mahmut'un, Türkçenin bilinen en eski sözlüğü olan "Divân u Lügati't Türk" adlı eserinde "tebük"ten bahsedildiğini ve İslamiyet'ten önce eski Türklerde sporun bir zevk ve ihtiyaç değil, dini bir görev kabul edildiğini ifade eden spor tarihçisi Rüştü Dağlaroğlu, 1957'de çıkardığı Fenerbahçe Tarihi adlı kitabında, "Tarih-i Tümur" adlı eseri referans göstererek; "Timurlenk devrinde, kuzu derisinden yapılmış ve hava ile doldurulmuş topların el değmemek ve belirli bir sahanın dışına çıkarılmamak şartı ile ayakla oynandığı" bilgisinden hareketle, futbolun tarihte ilk kez Türkler tarafından oynandığını iddia etmiştir. Bunun örneklerine Çin tarihinde de rastlandığını ifade eden Dağlaroğlu, "La Tartarie" adlı eserde; Orta Asya'daki Tsang'da, kız ve erkeklerden kurulu karma takımların futbol maçlarını seyreden Hiutan adlı bir Çinlinin, büyük mabetlerin avlularında sık sık ayak topu maçları yapıldığını, topa elle dokunulmayıp ayak ya da başla vurularak rakip kaleden içeri sokulmaya çalışıldığını, Türk kadınlarının erkekler gibi savaşçı olmalarının sebebinin bu futbol maçlarında verdikleri mücadele ruhu ve azmiyle açıklanabileceğini söylediğini; yine Orta Asya'daki Kivişka'da yapılan Türk spor bayramlarını görmüş ve aktarmış olan Song-Wen adlı bir başka Çinli'nin de, "mabetlere bağlı spor kulüplerinin sık sık organize ettiği 3 gün 3 gece devam eden büyük bayramlarda pehlivanların güreştiğinden, insanların koşup atları koşturduklarından, top oynanıp oklar atıldığından" bahsettiğini yazarak şöyle demiştir:

> "Yine Çin tarihleri yazar ki; Türk Hakanları, savaşa girmeden önce, sonucu yaptırdıkları futbol maçları ile öğrenmeye çalışırlardı. Maçın hakemi takımlardan birini niyet ederdi. Eğer niyet edilen takım galip gelirse savaş kazanılacak, kaybederlerse mağlup olunacak demekti. Maç kazanılınca, savaşa başlamadan önce, mabette her spor gibi futbolu temsil eden ilahenin huzurunda büyük merasimle bir beyaz at kurban edilirdi. Ölen Türk Hakanlarının mezarları önünde top oynanması futbolun taşıdığı kutsallığın derecesine bir ölçüdür." [42]

[42] Cem Ertuğrul, "Türkiye'de futbolun gelişimi - 1: Meşin Yuvarlakla ilk tanışma", çevrimiçi: http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/356513.asp erişim tarihi: 27.12.2009

Bu bilgilerin arasında, bu oyunu kız ve erkeklerden kurulu karma takımlarla oynamış olmalarından daha dikkat çekici konu, "Divân u Lügati't Türk"te de "Tarih-i Tümur"da da Türklerin ayak topu sporuyla ilişkisinin ibadet noktasında olmasıdır. Dikkat çekicidir çünkü benzer yaklaşıma Güney Amerika'da rastlanan "ayak topu" izlerinde de rastlanmaktadır:

> "Amerika kıtasına futbolun Meksika yoluyla geldiği bilinir. Ancak Meksika'ya nereden geldiği ise bugün için karanlıkta bulunan bir husustur. İspanyollar ve İtalyanlar, ayak topu oyununu Güney Amerika'ya götürenlerin kendileri olduklarını iddia ederlerse de, onlardan çok daha önce Meksika ve Peru'da yerlilerin ayak topu oynadıkları, bazı tapınak ve anıtlardaki kabartma resimlerden anlaşılmaktadır. Hatta bu "ayak topu" oyununun tapınaklarda kutsal bir oyun olarak oynandığı da sanılmaktadır."[43]

Milattan sonra Roma'da genellikle askerler arasında oynanan "Harpatsum" adlı oyun, bugünkü modern futbola olan benzerliğiyle dikkat çekmektedir. Araştırmacılar tarafından Helenlerin "Episkyres" adlı oyunlarından esinlenerek ortaya çıkarıldığı ileri sürülen Harpatsum'da amaç, kapılan topun, el ve ayak vuruşlarıyla rakip takımın savunduğu alana sokmaktır. Kuralları ve sertlik derecesi dikkate alındığında futboldan daha ziyade Amerikan Futbolu olarak da adlandırılan "rugby"ye benzeyen oyun, "hücum hattı, destek birliği ve muhafızlar" şeklinde tanımlanan saha dizilişlerinden de anlaşılacağı üzere, Romalı askerlere savaş taktiklerini daha kolay uygulama ve manevra yeteneklerini geliştirme imkânı sumak için oynatılmaktaydı. [44]

Bugünkü haline en yakın şeklini XVII. Yüzyılda İngiltere'de aldığı noktasında hemfikir olunan futbolun tarihi konusunda net kanıtlara rastlanamamaktadır. Neden olarak, sadece futbol tarihinin çok eski zamanlara dayandığını söylemek yeterli olmayacaktır. En az bu neden kadar önemli bir diğer nedense, söz konusu futbol olduğu zaman, Fransızların, İngilizlerin ve İtalyanların futbolun diğer ülkelere kendilerinden geçtiğini ileri sürmeleridir.

[43] çevrimiçi: http://www.turkfutbolu.net/tarihce.htm erişim tarihi: 27.12.2009
[44] çevrimiçi: http://futbolokulu.blogcu.com/dunyada-futbol/3152660 erişim tarihi: 27.12.2009

Çeşitli kaynaklardaki bilgileri birleştiğimizde temel olarak karşımıza çıkan, Ortaçağda Romalı askerler ve Fransızlar tarafından oynanan "La Soule" oyununun futbola olan benzerliğinden hareketle İtalyanların, bu oyunun, Roma orduları sayesinde Galya'ya götürülüp hızla yayıldığını ve Julius Cezar'ın lejyonerleri tarafından İngiltere'ye de taşınarak Londra'daki halka öğretildiğini, Fransızların, akıncı Normanlar sayesinde İngiltere'ye götürüldüğünü iddia ettikleri ve İngilizlerin ise bu oyunu, Normanlardan çok daha önce oynadıklarını savunduklarıdır.

> "Kaynağı neresi olursa olsun, İngiltere'de 12. yüzyıldan itibaren futbol oynanmaya başlanmıştır. Halk da, soylular da bu oyunu çok sevmiştir. Ancak giderek köyler, kasabalar arasında büyük bir rekabet, önemli bir çatışmaya dönüşen futbol bu yüzden 13 Nisan 1314 tarihinde Kral II. Edward'ın fermanıyla bütün ülkede yasaklanmıştır. II. Edward bu fermanında halka şöyle seslenmiştir: "Büyük bir topla şehir içinde gürültüler yapıldığı, Tanrı korusun bir çok kaza, facia ve hasara sebebiyet verileceği anlaşıldı. Tanrı ve Kral adına şehir ve kasaba içinde top oynayanlar en şiddetli cezalara çarptırılacaklardır." Bu fermanla birlikte futbol adeta lanetlenmiş, futbol oynayanlara da kötü gözle bakılmaya başlanmıştır."[45]

Halk arasında çok yaygın olan bu sevilen oyunun yasaklanması pek etkili olmamış ve İngilizler her şeye karşın futbol oynamaya devam etmişlerdir.

> "Futbol, Rönesans boyunca "yasa dışı oyunlar" listesinde yer almıştır. 1576 yılına ait kaynaklar, yüzlerce kişinin "footeball" denilen bu yasa dışı oyunu oynadığı ve yine bu oyun yüzünden ölümlerin ve ciddî yaralanmaların meydana geldiğini belirtmektedir. 1583 yılında İngiltere'de futbol, ilk defa bazı basit kurallara bağlanmış, oyunda sertliği önleyici önlemler ile hakem seçiminde yeni uygulamalar getirilmiştir."[46]

İtalya'ya sığınmış olan II.Charles ve beraberindeki soyluların İngiltere'ye dönüşü, İngiltere'deki futbolu XVII. Yüzyıldan itibaren başka bir boyuta taşır. Gelirlerken, günümüzde doğduğu yer olan Siena'nın tarihi taş meydanlarında halen, yılda sadece bir kez, büyük şölenler eşliğinde, o devrin giysilerine bürünmüş gençler arasında oynanan ve kurallarıyla günümüz futboluna çok benzeyen "Guiocco del

[45] Ertuğrul, a.y.
[46] çevrimiçi: http://futbolokulu.blogcu.com/dunyada-futbol/3152660 erişim tarihi: 27.12.2009

Calcio" adlı oyunu da beraberinde getiren II.Charles ve soyluları, ileride kralların bile, halkı ve soyluları bu oyuna teşvik edecekleri bir dönemi de başlatmış olurlar.[47]

Bu gelişmelerden sonra İngiltere'de hızla yayılmaya başlayan futbolun tüm kuralları, kimi kaynaklara göre 1846'da kimi kaynaklara göreyse 1848'de Cambridge Üniversitesi tarafından "Cambridge Kuralları" adı altında birleştirilerek bir standart getirilmiştir. Bu kurallara dayalı olarak yine Cambridge Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan ilk maçtan sonra okullar arası maçlar düzenlenmeye başlanmış ve 1857'de ilk futbol kulübü "Sheffield Club" 26.Ekim.1863 tarihinde de dünyanın ilk milli federasyonu İngiliz Futbol Birliği (Footbal Association) kurulmuştur.

> "Evrensel bir spor olan futbolda uluslar arası karşılaşmaların artması üzerine, 1904 yılında Uluslar Arası Futbol Federasyonu (Federation International de Football Associations) FIFA kurulmuştur. Futbol sporu, temelinde her ülkenin federasyonları ve en üstte FIFA'nın bulunduğu piramit şeklinde örgütlenmiştir. Merkezi Zürich'tedir. FIFA ve ulusal federasyonlar arasında beş tane konfederasyon yer alır. Bunlar UEFA (Avrupa Futbol Birliği), Güney Amerika, Kuzey Amerika, Afrika ve Asya Konfederasyonları'dır."[48]

Tarihi hakkında çeşitli görüşler olan futbolun, bugünkü çağdaş haline İngiltere tarafından getirildiği ve tüm dünyaya İngilizler tarafından taşınıp öğretildiği tüm kaynaklar tarafından kabul görmektedir. Belki de bu nedenle dillere "Futbolun Beşiği İngiltere" kavramı yerleşmiştir. İngiltere, Glaskow'dan Darwen'e, para ve iş teklifleriyle futbolcu getirtilerek profesyonelliğin ilk adımının atılıp, 1885 yılında Futbol Federasyonunun aldığı kararla da resmi olarak kabul edildiği ilk ülkedir.

1.2.2. Türkiye'de Futbol

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, futbolun Türkiye'deki tarihi de yine İngilizler aracılığıyla başlamıştır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Selanik ve İzmir'de özellikle hafta sonu tatillerinin eğlencesi olarak başlayan futbolu ilk oynayanlar, yine

[47] çevrimiçi: http://www.turkfutbolu.net/tarihce.htm erişim tarihi: 27.12.2009
[48] çevrimiçi: http://futbolokulu.blogcu.com/dunyada-futbol/3152660 erişim tarihi: 27.12.2009

gittikleri her yere futbolu da beraberlerinde götüren İngilizler ve sonrasında onlara katılan Rum komşuları olmuştur.

> "Osmanlı topraklarında ilk futbol maçının 1875'te Selanik'te oynandığı bilinmektedir. 1877 yılında ise İzmir'in Bornova çayırlarında futbol maçları yapılmıştır. Ancak, bu sıralarda Müslüman gençlerin futbol oynamaları hoş karşılanmayacağı için Türklerin futbol oynamaları için biraz daha süre geçmesi gerekmiştir. İzmir'de ilk futbol kulübü 1894 yılında İngilizler tarafından kurulmuş ve adı "Football Club Smyrna" olmuştur. İstanbul'da futbol oynanmaya başlanması ise ancak 1895 yılında Kadıköy ve Moda'da olmuştur. İzmir'den İstanbul'a göçen İngilizler burada futbol oynamışlardır. Buradaki Rumlar da futbola merak salmışlardır ve futbol İstanbul'da çok büyük bir hızla yayılmıştır. 1897, 1898, 1899, 1904 yıllarında İzmir karması ve İstanbul karması 4 maç oynamışlar ve bunların tümünü İzmir karması kazanmıştır. 1906 yılında Atina'da düzenlenen "Ara Olimpiyat"ta İzmir karması ve Selanik karması yer almıştır. İzmir karması bu turnuvada 2., Selanik karması da 3. olmuştur. İzmir karması İngilizlerden, Selanik karması ise Rumlardan oluşuyordu."[49]

İzmir ve İstanbul karmaları arasında yapılan dört maçın ilki olan 1897 yılındaki maç kayıtlara, Türk topraklarında yapılan ilk maç olarak geçmiştir.

Türk futbolcularının futbola girişi günün şartlarından ve sarayın futbolu yasaklamasından dolayı biraz daha ilginç olmuştur. İlk Türk futbolcusu olan Fuat Hüsnü Bey (Kayacan) "bobby" takma adıyla oynamış olup tarihe ilk Türk futbolcusu olarak geçmiştir. Fuat Hüsnü Bey bir süre İngiliz takımında oynadıktan sonra arkadaşı Reşat Danyal Bey ile birlikte "Siyah Çoraplılar" (Black Stocking) takımını kurmuşlardır. Bu takımın oyuncularının çoğu Türk'tür. Daha ilk maçlarında saraya bağlı hafiyelerin dikkatini çeken kulüp dağıtılır ve üyeleri sürgün edilir.[50]

Futbolun İstanbul'da hızla yayılmaya başlaması üzerine, Rumların da katılımıyla yine özellikle İngilizlerin başı çektiği yeni kulüpler kurulmaya başlanmıştır.

---

[49] çevrimiçi: http://www.turkfutbolu.net/tarihce.htm erişim tarihi: 27.12.2009

[50] Türkiye Futbol Federasyonu, "TFF Tarihçesi 1 : Ülkemizde Futbolun Doğuşu", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=293 erişim tarihi: 27.12.2009

> "İngilizlerin ve Rumların ortaklaşa kurduğu Kadıköy Futbol Kulübü bu anlamda İstanbul'un ilk kulübüdür. Fakat çıkan anlaşmazlıklar neticesinde İngilizler Moda Futbol Kulübü'nü kurmuş, ardından Kadıköylü Rumlar, Elpis ve Imogene kulüplerini kurarak İngilizleri takip etmiştir. Bunun ardından aynı takımların katılımıyla 1903 yılında İstanbul Futbol Ligi kurulmuştur. İstanbul'da bir futbol liginin kurulması, bu coğrafyada futbolun daha da yaygınlaşacağının ilk işareti olmuştur."[51]

1905 yılında o zamanki adı Mekteb-i Sultani olan Galatasaray Lisesi 10. sınıf öğrencileri, okullarında öğrenim görmekte olan Bulgar ve Sırp öğrenciler arasından çevik ve kuvvetli olanları da aralarına alarak Ali Semi Yen önderliğinde Galatasaray'ı kurmuşlardır. 1905-1906 sezonunda İstanbul Ligi'ne katılan Galatasaray, 1907-1908 sezonunda ilk şampiyonluğunu kazanmıştır. Sonraları 1907 yılında Fenerbahçe, 1908 yılında Beykoz ve Vefa Kulüpleri kurulmuş, 1910 yılına gelindiğindeyse, kuruluş tarihi 1903 olan Beşiktaş, futbol takımını kurup, futbolu kulüp faaliyetleri arasına katmıştır.[52]

Türkiye'de futbolun kendini tam olarak göstermeye başladığı dönemin 1908 ile 1923 yılları arası olduğu söylenebilir. II.Meşrutiyet'le birlikte, ülkedeki göreli özgürlük ortamında, İstanbul'dan sonra özellikle İzmir, Ankara, Eskişehir, Bursa, Adana ve Trabzon gibi şehirlerde bir çok yeni takım kurulmuştur. Bu takımların Pazar Ligi, Cuma Ligi, İstanbul Türk İdman Birliği Ligi ve İstanbul Şampiyonluğu Ligi gibi isimler altında kendilerinin kurup düzenledikleri lig organizasyonlarında da Türk takımları, ciddi anlamda boy göstermeye başlamışlardır. Ne var ki futboldaki bu gelişmeler, yaşanan savaşlarla beraber, yaklaşık 11 yıllık bir kesintiye uğramıştır.

Türk sporunun ilk teşkilatı olan Türk İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasının ardından Yusuf Ziya Öniş başkanlığında ilk Türk Futbol Federasyonu 1923 yılında Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apartmanı salonunda yapılan toplantıda 'Futbol Heyet-i Müttehidesi' adıyla kurulmuştur. Ardından FIFA'ya başvurulmuş ve Türkiye 21 Mayıs 1923 tarihinde FIFA'nın 26. üyesi olmuştur.[53]

---

[51] a.y.
[52] a.y.
[53] Türkiye Futbol Federasyonu, "TFF Tarihçesi 2 : Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluyor", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=294 erişim tarihi: 27.12.2009

Türkiye FIFA üyesi olarak ilk milli maçını Cumhuriyetin ilanından üç gün önce, 26 Ekim 1923 tarihinde İstanbul Taksim Stadı'nda, 2-2 biten maçta Romanya'yla oynamıştır. Türk futbolculara çağdaş futbolu tanıtan ve sistemli bir şekilde çalıştıran ilk teknik adam, Milli Takımı 1924 Paris Olimpiyatlarına hazırlaması için İskoçya'dan gelen Billy Hunter, kayıtlara geçen ilk milli maç da aynı olimpiyatta Çekoslovakya'yla oynanan ve 5-2 kaybedilen maçtır. Yine 1924 tarihi, FIFA'nın isteği üzerine ilk kez bir Türk hakeminin uluslararası bir maçta (Sovyetler Birliği-Türkiye) görev aldığı, ilk kez hakem ve antrenör kursunun açıldığı ve ilk deplasmanlı lig kapsamındaki Milli Küme maçların tertip edildiği yıldır. 1938 yılında Türk Spor Kurumu'nun kaldırılması ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün Türk sporuna hâkim olmasıyla beraber futbol da devlet yönetimine geçmiş olur.[54]

Türk Milli Takımı, Dünya Kupası finallerinde mücadele etme hakkını ilk kez, İkinci Dünya Savaşı'nın tam 12 yıl ardından yeniden düzenlenmesine karar verilen 1950 yılında kazanır. Elemelerde Suriye'yi 7-0 yenen Türkiye, savaştan yeni çıkılması sebebiyle finallerin Amerika kıtasında, finalleri düzenlemek için can atan Brezilya'da oynanmasına karar verilince, ülkenin ekonomik durumu nedeniyle kendisi için ciddi bir uzaklıkta bulunan Brezilya'ya gidemeyeceğini bildirmek durumunda kalır. Futboldaki gelişmeler, ileri gelen şehirlerden başlayarak, yeni organizasyonların yapılmasını beraberinde getirir. 24 Eylül 1951 tarihinde, futbolda profesyonellik konusundaki ilk yönetmelik yürürlüğe girer. Bu yönetmeliğe göre; kulüplere amatörlük vasıfları ihlâl edilmeden, birer profesyonel futbol şubesi kurabilme ve futbolcularla sözleşme yapabilme hakkı tanınmaktadır. Türk futbol tarihinde yeni bir dönem başlatan bu olaylardan sonra 1952'de, İstanbul'un Beşiktaş, Beykoz, Emniyet, Fenerbahçe, Galatasaray, İstanbulspor, Kasımpaşa ve Vefa Kulüpleri noter huzurunda bir profesyonellik sözleşmesi imzalamış, futbolcularının da katılımıyla, İstanbul Bölgesi Profesyonel Ligi başlamıştır. Bu nedenle Türk Futbol Tarihinde profesyonelliğin başlangıcı olarak 1952 yılı geçmektedir. Ardından 1955

[54] a.y.

yılında Ankara ve İzmir Kulüpleri de birer profesyonel lig oluşturmuşlardır. 1959 yılında ise Ankara, İstanbul ve İzmir'den profesyonel kadrolu 16 kulübün katılımı ile Milli Lig adıyla Türkiye Profesyonel Ligi kurulur.[55]

Türk Milli Takımı, 1950 yılında parasızlık nedeniyle gidemediği Dünya Kupası organizasyonuna 1954 yılında yeniden katılma hakkını kazanır. Milli Takım'ın 1954 yılında İsviçre'de yapılan Dünya Kupası finallerine katılma süreci, özellikle futbolun o dönemki kuralları açısından ilgi çekicidir. Türkiye Futbol Federasyonu'nun resmi sitesinden aynen aktaralım:

> "Milli Takımımız elemelerde İspanya ile eşleşir. Bütün dünya gibi İsviçreliler de İspanya'nın finallere katılacağına o kadar inanmıştır ki, hatıra eşyalarına İspanyol bayraklarını bile işlettirmiştir. Milli Takımımız, Madrid'de oynanan ilk maçı 4-1 kaybettiğinde hiç kimse şaşırmaz zaten. Ama bu işin bir de İstanbul'u vardır. Ay-yıldızlı on birimiz, rövanş maçını 1-0 kazanır. O dönemlerde averaj kuralı uygulanmamaktadır. İsviçre'deki finallere gidecek takımı belirlemek için tarafsız sahada üçüncü bir maçın daha oynanması gerekmektedir. Tarafsız saha ise İtalya'nın başkenti Roma'dır. 90 dakikanın sonunda skor tabelasına 2-2'lik sonuç asılmıştır. Dönemin statüsünde uzatmalar ya da penaltılar yoktur. İsviçre biletini alacak takımı kura atışı belirleyecektir. Atışı yapacak kişi ise maç sırasında top toplayıcı olarak görev yapan bir İtalyan çocuğudur. Maçtan önce Türk futbol tarihine geçeceğinden habersiz olan Franco isimli çocuk, hakemin ve kaptanların yanına gelir. Kaptanımız Turgay Şeren "Yazı" demiştir. Franco'nun parayı havaya fırlatmasıyla küçük metal parçasının yere düşmesi arasında geçen süre sanki bir asır gibidir. Meraklı gözler paranın üzerine eğildiğinde, yazı bölümünün Milli Takımımıza İsviçre yolunu işaret ettiğini görür. Türkiye, tarihinde ilk defa Dünya Kupası finallerindedir."[56]

1952 İstanbul Liginin başlaması, 1954 Dünya Kupası finallerine gidiş vizesi, 1955 Ankara ve İzmir Liglerinin hayata geçmesi ve bunların birleşmesiyle 1959'da kurulan Profesyonel Lig, 1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de futbolu popüler bir olgu haline getirmeyi başarmıştır artık. Futbol kulüplerinin hemen her şehirde hızla çoğalması, Avrupa kupalarında Galatasaray, Göztepe ve Fenerbahçe'nin elde ettiği

---

[55] çevrimiçi: http://www.yenimakale.com/spor/485-turkiyede-futbolun-tarihsel-gelisimi.html erişim tarihi: 27.12.2009

[56] Türkiye Futbol Federasyonu, "TFF Tarihçesi 3 : Merhaba Dünya Kupası", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=295 erişim tarihi: 27.12.2009

başarılı sonuçlar, ayrıca bazı kulüplerde oynamaya başlayan yabancı futbolcular ve en sonunda 1962 yılında UEFA'nın, Türkiye'nin tam üyeliğini duyurması dönemin önemli noktalarıdır.

Bu yıllardan sonra, 1980 sonu '90 başlarına kadar Türkiye'de futbol inişli çıkışlı, sürekliliği olmayan bir başarı grafiği izler. Münferit kimi çıkışlar dışında kayda değer önemli bir başarı elde edilemez. Yansıyan görüntü itibariyle önemli noktalar, 1975 ile 1980 arasındaki beş futbol sezonunun dördünde Trabzonspor'un şampiyon olmasıyla "Üç Büyükler" olarak adlandırılan Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'tan sonra "Dördüncü Büyük" olarak adlandırılması, gelen-giden yabancı antrenörler ve 60'lardan başlayıp hemen hemen 90'lara dek süren Yugoslav futbolcu ithalidir.

Türk futbolunun 80'li yıllarından başlayan süreci, TFF'nin resmi sitesinden aynen aktarmanın, ilerleyen bölümlerde yapacağımız incelemeler için daha doğru olacağını düşünmekteyiz:

> "80'li yıllarda değişen yönetim anlayışıyla beraber futbolda da aynı süreç hüküm sürer. Birkaç münferit başarının yanında çok kayda değer gelişmeler yaşanmaz. Ama Jupp Derwall'in Türkiye'ye gelmesi ve Galatasaray'ı sistemli futbol oynayan bir takım haline getirmesi, bir şeylerin değişeceğinin ilk göstergelerinden biri olmuştur. Nitekim Galatasaray'ın Derwall döneminde yardımcılığını yapan Mustafa Denizli yönetiminde 80'li yılların sonunda Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nda yarı final oynaması her şeyin bambaşka bir bakış açısıyla değişebileceğinin ilk göstergelerinden biri olur. Aynı dönemlerde, 1989 yılında devrin Başbakanı Turgut Özal'ın da desteğiyle Türkiye Futbol Federasyonu Başkanlığına Şenes Erzik atanmış ve bu da Türk futbolu için önemli milatlardan biri olmuştur. Erzik'le beraber altyapıya verilen önem artmış, daha sistematik çalışma şartları oluşturulmuştur. 90'lar bu anlamda Türk futbolunun atılım ve devrim yıllarıdır. 1990 yılında Erzik, UEFA Kongresi'nde ilk Türk temsilci olarak İcra Kurulu üyeliğine getirilirken, iki önemli komisyonun da Asbaşkanlığına seçilmiştir. Tüm altyapı yatırımları 1992'de meyvesini vermiş ve A Genç Milli Takım tarihte ilk defa Avrupa Şampiyonu olmuştur. Bu başarının tesadüfi olmadığı, sonraki yıllarda elde edilen diğer sonuçlarla desteklenmiş, gençlerimiz, 1994 ve 2005 yıllarında iki kez daha Avrupa Şampiyonluğu'nu elde etmiştir."[57]

[57] Türkiye Futbol Federasyonu, "TFF Tarihçesi 4 : UEFA'ya Üye Oluyoruz", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=296 erişim tarihi: 27.12.2009

Gerçekten de 90'lı yıllardan itibaren 80'li yılların yatırımlarının karşılığı alınmaya başlanır. Bu yatırımlar ve alınan karşılıklar sadece sporun ana unsuru olan "başarı" değildir şüphesiz. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher'le özdeşleşen ve tüm dünyaya hızla yayılan Neo-Liberalizm, Özal temsilciliğinde Türkiye'ye girmiştir ve artık tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gelinen süreç "başarının paraya çevrildiği" hatta "evrildiği" bir süreçtir.

1.2.3. Futbolun Niteliği ve Yaklaşımlar

Sporun tanımlaması, "kişisel veya toplu yarışlar biçiminde yapılan, bazı kurallara göre uygulanan beden hareketlerinin tümü"[58] şeklinde yapılmaktadır. Dolayısıyla, sadece bazı kurallara göre uygulanan beden hareketi değil, aynı zamanda birey ya da ekip bağlamında bir yarış, bir mücadele zorunluluğunun altı çizilmektedir bu tanımda. Sporu yapan topluluğun kültürüne göre, seyir zevki, ahlâk, keyif, heyecan gibi çeşitli olguların yanında, tanımdaki "yarış" ayrıntısı, sporun içinde, olmazsa olmaz bir şekilde yer alan, "başarı" ve "galibiyet" kavramlarını çıkarmaktadır karşımıza.

İlk insanın hayatta kalma mücadelesi olarak yaptığı edimler, zaman içersinde, "hayatta kalma eğitimi" olarak geliştirilmiş, takip eden süreçteyse, eğitimin yanına bir "eğlence" olgusu da eklenmiştir.

2009 yılında vefat eden Türk spor yazarlığın usta kalemlerinden Abdülkadir Yücelman, bir makalesinde okurlarına, "Biz sporu neden seviyoruz?" diye sorduktan hemen sonra, yanıtını şöyle veriyor:

> "Çünkü, spor sadece spor değildir, bir eğitimdir, bir kültürdür, bir gösteridir. Dünyanın her yerinde spor müsabakalarını tiyatro izler gibi izliyoruz. Bir

[58] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=spor&ayn=tam erişim tarihi: 13.01.2010

> basketbol karşılaşmasını, bir atletizm müsabakasını fevkalâde sanatsal görüyorum. Bir konser gibi..."[59]

Ülkemizde belli bir yaşın üzerindekiler, futboldan bahsederken günümüzle değil, doğrudan eskiden alıntılarla girmekteler konuya. Bu yaş kuşağının ve o dönemi yakalayanların futbolu algılaması ve anlamlandırmasının bugüne göre çok farklı olduğu bir gerçektir. Çok daha naif ve çok daha heyecanlıdır bu yaş grubunun futbola ait tanımları. Ama bu heyecanı, yaşanılan coğrafyanın eski insanlarını, eski evlerini, eski ilişkilerini anlatırken duyulan bir heyecanla, bir "nostalji" duygusuyla tanımlamak doğru olmayacaktır. Zira dikkatli bir okumayla özlenenin, neo-liberal politikaların tüm dünyayı kuşatmasından, futbolun endüstrileşmesinden önceki dönemlere ait insan ilişkileri olduğu hemen kavranmaktadır.

Örneğin Eskişehirspor'un efsanevi golcüsü olan Prof. Dr. Fethi Heper de o dönemleri şöyle özetliyor:

> "Seyircimiz bir kere çok kültürlüydü. Seyirci çok yoğun biçimde takımını desteklerdi. Yenilgiyi de hazmederdi. Mesela biz Fenerbahçe'yi İstanbul'da yenerdik ancak hiçbir olay çıkmazdı. Galatasaray'ı yenerdik hiçbir olay çıkmazdı. Hatta bir maç hatırlıyorum. Fenerbahçe'yle oynuyoruz. Ali Sami Yen'de bizden önce de Beşiktaş'ın Samsunspor'la maçı var. 10.000 Beşiktaşlı gelmiş, 15.000 Galatasaraylı, 15.000 Eskişehirsporlu, 3-4 bin İstanbulsporlu, 15.000 de Fenerbahçeli gelmiş. Yaklaşık 10.000 kişi de saha dışında kalmış. Bunlar kapıları kırdılar. Peki nereye girdiler? Sahanın içine girdiler. Kale çizgisinin yanından bir yarım ay çizdiler. Korner bayraklarından bütün kale arkasına! Öbür kalenin arkasına da benzer biçimde 3-5 bin kişi yerleşti. Maç sırasında korner atmak için bile izin istiyorduk seyirciden. Korner atıyorduk ve maça devam ediyorduk. Maç 0-0 berabere bitti. Ki önemli bir puan aldık Fenerbahçe'den. Bütün taraftar sahaya indi. Tribünlerdekiler de sahaya indi. İki takımın futbolcuları omuzlara alındı ve tünele kadar taşındı ve alkışlandılar çünkü gözlerine hoş gelen bir oyun seyrettiler. Şimdi böyle bir şey olsa en az 40 ölü, 500 yaralı ile karşı karşıya kalırız." [60]

---

[59] Abdülkadir Yücelman, "Serrnaye ve siyaset futbolu bozdu", **Futbolu neden sevmeli? Futbolu neden sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006, s. 143

[60] Şule Yüksel Öztürk, "Fethi Heper ile Futbol Üzerine Söyleşi", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi Sayı:26 Kış-Bahar 2008 s.478, çevrimiçi: http://www.pisburun.net/betikyurdu/dergiler/ilet/forumt.pdf erişim tarihi: 10.01.2010

Prof. Dr. Fethi HEPER, Türk futbolunun istisnai ve renkli örneklerinden biri. Profesyonel futbolculuk yaşantısını sürdürdüğü sıralarda bir yandan da akademik eğitimine devam eden ve bugün halen Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Mali Hukuk Anabilim Dalı Başkanı olan Heper, 4 kez giydiği A Milli Takım formasının yanında, 1969-1970 sezonunda 13, 1971-1972 sezonunda da 20 golle, Türkiye Birinci Futbol Ligi'nde 2 kez gol krallığı tacını takmış büyük bir yıldız. Şule Yüksel Öztürk tarafından, İletişim Dergisi'nin 2008 Kış-Bahar sayısında yayınlanmış kendisiyle yapılan söyleşisinde Heper, o dönemin futbol algısını taraftarlar üzerinden şöyle tanımlıyor:

> "O dönemde seyircide de bir kalite vardı. Galip gelirdik, yine de Beşiktaş seyircisi bizi alkışlardı; hem de İstanbul'da alkışlardı. Eskişehirliler tebrik edilirdi. O tribün senin, bu tribün benim diye bir şey yoktu. Beşiktaşlı, Fenerli, Galatasaraylı, Eskişehirsporlu hepsi iç içe otururdu. O dönemin seyircisinde belli bir kültür vardı, bir spor kültürü vardı. Adam oraya zevk alarak maç izlemeye gelmiş. Şimdi ise kavga etmeye geliyor." [61]

Bahsedilen yıllarda kavga olmadığından söz ederken, maça zevk alınmaya geldiğinin altını çiziyor Heper. Zira o zamanlar sadece bir oyun olarak algılanmaktadır futbol. Peki, gerçekten sadece bir oyun mudur futbol? Dünyada İngilizler'in yaygınlaştırdığı, eski tarihlerde kimi zaman bir savaş strateji eğitimi, kimi zaman bedensel gelişim amacıyla kullanılmış; kimi dönemlerdeyse mabetlerin avlularında, hem de mabetlere bağlı kulüpler tarafından bir dinsel ritüel içersinde oynanmış olan "ayaktopu oyunları"nın tüm dünyayı saran gelişkin hali futbol, gerçekten sadece bir oyun mudur? İlk zamanları için şüphesiz bunu söylemek mümkündür. Ama zaman içersinde toplumların algısında çok değişik anlamlara denk düşmeye başlamıştır futbol olgusu.

Futbolun niteliği üzerine yapılan tartışmalardaki en önemli sorulardan biri, "futbolun bir din olup olmadığı" sorusudur. Sosyal bir olgu olan din, doğaüstü bir varlık ile toplum bireylerinin ilişkilerinden doğan davranışlardır.[62]

---

[61] a.y.
[62] Sezgin Kızılçelik ve Yalçın Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996, s.147

Durkheim, "Tanrıya" ya da "doğaüstü güçlere inanç" gibi alışılagelmiş tanımının yıkıcı bir eleştirisini yaptıktan sonra, dini şöyle tanımlar. "Din, yasaklanmış kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki, bu inanç ve eylemleri kabul edenleri, bir moral topluluk halinde birleştirir"[63]. Din olgusunun ilkel biçimlerini analiz ettikten sonra, kendi kuramını ileri süren Durkheim'a göre; dinin en önemli toplumsal fonksiyonu, toplumsal dayanışma yaratmak, kuvvetlendirmek ve devamını sağlamaktır.

Futbolu bir "din" olarak tanımlayan yaklaşımların kalkış noktası, hiç kuşkusuz Durkheim'in yaklaşımındaki dayanışma ruhu değildir. Şüphesiz, "olumlanarak" maddeleri sıralanacak bir "dindir" yaklaşımında, bu olgu da listede yer alacaktır. Ne var ki, bu tespit daha çok, yöntemsel bir yaklaşım içermektedir. Örneğin futbolu bir din olarak gören yaklaşımını Mehmet Ali Kılıçbay şöyle ifade etmektedir:

> "Futbol bir dindir, hem de en ekümenik, en yaygın, en kapsayıcı dindir. Futbolun azizleri, şehitleri, müminleri, kiliseleri, mezhepleri, tarikatları vardır. Futbolun rahipleri, tapınakları, manastırları, tekkeleri, zaviyeleri, ayinleri, kurban törenleri vardır. Futbol, doğduğu odağından, dünyaya yayılırken, bütün dinlerin yaptığını yaparak, hem eski dinlerin bazı öğelerini, hem de kendi öğretisi ile çakışsa bile, kitlelerin binlerce yıllık inanç patternlerinin asli öğelerini içine almıştır" [64]

Serhat Hürkan ise, yöntemsel bu yaklaşımı daha somutlamaya çalışarak, mekânları da belirtmiştir:

> "Futbol bir dünya oyunu. Dünya "dini" demek daha mı doğru yoksa? Peygamberleri, "hazret"leri, kitabı, "ibadet"leri ve "mabet"leri.. hepsi mevcut. Hele mabetleri... Maracana, Bernabeu, Wembley, Arena, Stade Français. Futbol dininin müminleri ibadetlerini bu mabetlerde yapıyorlar. Peygamberler ve hazretler burada doğuyor ve kayboluyorlar. Stadyumlar, başlı başına tarihi-kültürel-turistik mekanlar artık." [65]

[63] Sezgin Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri 2**, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 1994, s. 210
[64] Mehmet Ali Kılıçbay, "Futbol Sadece Futboldur", **Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi**, Sayı 2, Ankara, Mart 1999, s. 26
[65] Serhat Hürkan, **Yıkılamayan İmparatorluk Futbol**, Ümit Yayınları, Ankara, 2000 s.180

1982 yılındaki Falkland Savaşı sonrasında, 1986 Meksika Dünya Kupası'nın Çeyrek Final maçında İngiltere'yle karşılaşan Arjantin'de, kaç kişinin futbolu bir "din" olarak gördüğünü bilemeyiz ama Arjantin'in dünya futboluna adını yazdırmış oyuncusu Diego Maradona'nın elle attığı ve hakemin elle atıldığını görmeyip saydığı gol sadece Arjantin'de değil, dünyanın birçok ülkesinde bile doğaüstü bir kavramla anılmaktadır: "Tanrı'nın Eli!"

> "Oyunun 1.yarısında "Tanrının Eli" ile attığı 1.gol 1982'deki Falkland işgalindeki haksızlığa karşı İngilizlere atılan gol olmuştu. 2.yarıda tüm İngiltere takımını çalımlayıp attığı gol ise Latin Halkının kahramanlık ve cesaretinin simgesi idi. Bu anı dakikalarca ağlayarak anlatan Arjantinli spiker Victor Hugo Morales'in "Dio Gol... Dio Gol" diye haykırması (Tanrının Golü) ülkesinde halen ilk günkü heyecanı ile dinlenilmektedir." [66]

Yıllar sonra o günü anlatırken, "Bu bizim için bir intikam maçıydı. Biz o gün bir futbol takımını değil bir ülkeyi yendik" açıklamasını yapan Diego Maradona aslında aynı zamanda futbolun en önemli olgularından biri "futbol ve savaş ilişkisine" de değinmekteydi.

Amacı, -belli kurallar içersinde kalmak suretiyle- saldırılan karşı kaleye gülle benzeri bir küreyi sokmak olan futboldaki savunma, orta saha ve hücum hattı gibi kavramlar; başkomutan rolü üstlenen teknik direktör ve gerektiği zaman sahaya sürülmek üzere kenarda bekleyenler de dâhil olmak üzere birer askeri andıran oyuncular dikkate alındığında, futbolun savaşla olan benzerliğini reddetmek mümkün değildir. Can Dündar da makalesinde bu benzerliği şu şekilde ifade etmektedir:

> "Futbolla savaş ne kadar da benziyor birbirine... İkisine de savaş boyaları sürünüp, elde bayrak, ağızda marş ve küfürlerle, kazanma hırsı ve azmiyle, bağıra çağıra, heyecan ve nefretle akıyor, çoğu erkek kitleler... İkisinde de karşılıklı "kale"ler kuruluyor, "mevzi" alınıyor, "defans" taktiği oluşturuluyor, "atak" yapılıp "hücum" ediliyor, "top" atılıyor kaleden kaleye... İkisinde de "sahada/cephede" kapışanların canı yanıyor, seyredenlerden çok... Ama seyreden, kendi canı yanmışçasına feryat ediyor. Ve "savaş", o anki performans kadar, önceden yapılan yığınak ve hazırlıkla

[66] Hürser Tekinoktay, "Dio Gol", çevrimiçi: http://www.hursertekinoktay.com/armando_diego_maradona.htm erişim tarihi: 20.01.2010

kazanılıyor. Hazırlıksız yakalanan kumandan sahaya gömülüyor, rütbeleri sökülüyor." [67]

Kurthan Fişek'in futbol hakkındaki görüşleriyse, futbolun savaşla olan ilişkisini başka bir düzleme yansıtabilmemiz için dikkat çekici:

"Futbol takım sporudur.
Futbol, bütün takım sporları gibi, "Sanayi Devrimi" icadıdır.
1832'de başlar.
Sanayi Devrimi, sınıf savaşlarını başlattı.
Yükselen burjuvazi, amelenin sokaklara dökülmesini önlemek için, futbolu icat eti.
Takım sporlarını icat etti.
Bir tarafta bir kale, öbür tarafta öbür kale…
Saldıracaksın, alacaksın…
"Futbol" savaş benzetimidir.
Bir tarafta bir kale, öbür tarafta öbür kale…
Saldıracaksın, alacaksın…
"Futbol" sınıf savaşını futbol sahalarına, tribünlere hapsetme icadıdır.
Tribünlerde oturan halktır, fakir-fukaradır. Sahada top koşturanlarla kendilerini özdeşleştirirler." [68]

Futbolun reddine yönelik bir eleştiri gibi görünen bu yaklaşımlar aslında birer tespittir. Ne var ki tez çalışmamızın "Dünyada Futbola Genel Bir Bakış" (1.2.1.) bölümünde de açıkladığımız gibi, futbolun dünyadaki macerasına göz attığımızda, ilk olarak savaşan toplumların bir eğlencesi hatta savaş eğitimin bir parçası olarak ortaya çıkan futbolun, savaşla bu kadar benzer özellikler taşıması, bizim için şaşırtıcı olmaktan çıkıyor. Yine de Fişek'in değindiği "sınıfsal" bağlam, futbol için önemli noktalardan biridir. Gürkan Öztan'ın da bu sınıfsal bağlama ilişkin yaklaşımına göz atmakta fayda görüyoruz:

"Futbolun İngiltere'de ortaya çıkış ve ilk kitleselleşme döneminde bir işçi sporu olduğunu söylemek mümkündür. Kriket, polo gibi dönemin masraflı aristokratik sporlarına oranla çok daha az masraflı, kuralları daha net ve basit olan futbolun oynanma biçimi de fabrikadaki kolektifliğin bir yansıması gibi görülmüştür. Başta İngiltere'nin sanayi kentleri Liverpool ve Manchester olmak üzere bir çok Avrupa sanayi şehrinde futbol, özellikle işçilerin rağbet ettiği bir spor dalı olma niteliğini korumuştur. Öyle ki 1963'te uzun bir

[67] Can Dündar, "Futbol ve Savaş", **Milliyet Gazetesi**, 11.10.2003
[68] Kurthan Fişek, "Futbolu neden sevmeli? Futbolu neden sevmemeli? Kararı siz verin!", **Futbolu Neden Sevmeli? Futbolu Neden Sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006 , s.75

> mücadelenin sonunda öğlenden sonra izin hakkını kazanan işçilerin stadyumda Liverpool için hep bir ağızdan "You Will Never Walk Alone"u söylemesi günümüze kadar uzanan bir geleneği başlatmıştır. Bugünde Liverpool ve Manchester City takımlarının –her ne kadar bu takımların sınıfsal tabanının orta sınıfa doğru kaydığı bir gerçekse de- işçi sınıfı kimliğini sloganlarında yaşattığı dikkate değerdir." [69]

1978 yılında, kendi ülkelerinde yapılan Dünya Kupası organizasyonunda, Arjantin Milli Takımını şampiyonluğa ulaştıran dünyaca ünlü Arjantinli Teknik Direktör Cesar Luis Menotti de klasik bir Latin Amerikalı yaklaşımıyla, futbol olgusunu ezilen, hor görülen kitlelerle ilişkilendirmektedir.

> "Futbol sporu, var oluşunu çalışan halka borçludur. Futbolun, mülksüz ve hakları elinden alınmış insanlar arasında doğmasının bir nedeni var: Ucuz, neredeyse bedava oluşu. Dünyanın her yerinde birçok insana bir top yetiyor. Hatta bu top, kâğıttan ya da çaput parçalarından da olabilir." [70]

Futbolun kurallarının basitliği, anlayarak seyretmeyi de fiili olarak katılmayı da kolay kılmaktadır. Üstelik iki köşeye üst üste konmuş ikişer taş ya da duvara çizilmiş bir kale resmi kaleyi, Menotti'nin de ifade ettiği gibi en basitinden bir top, futbolun içine girmek için yeterli olmaktadır. Yerine göre az kişiyle, yerine göre kalabalık takımlarla oynanabilir olması da dâhil olmak üzere tüm bu veriler, dünyanın her yerinde, öncelikle belli bir ekonomik seviyenin altında yaşamış ve yaşamakta olan insanların futbolu tercih etmelerinin bir nedenidir. Ama bundan daha önemli olan nokta, futbolun bu insanlar için ifade ettiği anlamdır. Futbol, işçi sınıfı, göçmen, fakir, alt tabaka gibi çeşitli başlıklarla adlandırılan tüm dünyanın ezilen ve hor görülenleri için bir çıkış yolu, bir takdir görme şansı ama en önemlisi bir var oluş anlamı taşımaktadır.

> "Onlara reva görülen sömürüyü yaldızlamak için "daha kötü durumdakiler" olarak adlandırılan bu insanlar, futbolda kendilerini yeniden buldular. Oyun sevinci içinde, yaratıcı yeteneklerini geliştirmede, kendilerini özgür hissettiler. Orada kendi yeteneklerinin farkına vardılar, zekâlarını kanıtlama

---

[69] G.Gürkan Öztan, "Türkiye'de Futbol ve Sınıf Bilinci", çevrimiçi: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=4760, erişim tarihi: 30.01.2010

[70] Cesar Luis Menotti, "Halkın derinliklerinden gelen futbol", **İkibin'e Doğru**, 19-25 Haziran 1988, yıl:2, sayı:26, s.48

> olanağına kavuştular ve böylece bir kimlik edindiler. Futbol sayesinde "birisi" oldular." [71]

Menotti'nin altını çizdiği, kişinin "birisi" olmak olgusu, özellikle "biz ve onlar"ın egemen güçlere göre "onlar" olanlar üzerinde büyük bir önemi vardır. Kuşkusuz "birisi" olmak, egemen nezdinde "biz" olmak anlamına gelmez. "Onlar"ın "o"su da bunun farkındadır. Ama "birisi" olan "o" artık, rüştünü ispat etmiş, "biz"den değil "onlar"dan olmayı önemsemeyip kendi "biz"ini yaratmanın zaferine ulaşmıştır.

Gerek oynadıkları futbol, gerekse futbolcularının sempatikliğiyle 1990 yılında İtalya'da yapılan Dünya Kupası organizasyonunun en çok ilgi gören takımı Kamerun'un önemli oyuncularından biri olan Roger Milla, France Football'a verdiği demeçte; Dünya Kupası'ndan aklında kalan en değerli anının, Arjantin'i yendikleri maçtan sonra Kamerun Devlet Başkanı Paul Biya'nın diğer devlet başkanlarıyla el sıkışması olduğunu söyledikten sonra "Sizce de güzel değil mi?" diye sorar. Maçtan zaferle çıkan Afrikalı bir devlet başkanının, diğer devletlerin başkanlarını gülümseyerek selamladığı bir resmin futbolla ilgili bir görüntü olmadığını söyleyerek itiraz eden France Football muhabirine Milla şu yanıtı verir: " Küçük bir ülke, futbol sayesinde bir anda büyüyüverdi" [72]

Egemen olanın "onlar"ı, her zaman Milla örneğinde olduğu gibi naif yanıtlar vermezler. Çoğu kez "onlar"ı "biz"e çeviren ve futbolun karakterine de sinmiş daha sert hatta meydan okuyan yanıtlar olur bunlar.

> "... 1958'de Cezayir'in geçici hükümet başkanı seçilen Ferhat Abbas, aynı zamanda bir futbol takımının da kulüp başkanıydı. Fransızlar hakkında şöyle konuşarak şöhret kazanmıştı: "Ellerinde silah olduğu için bize hakim oldular. Bıraksınlar silahları, çıksınlar erkek, erkeğe döğüşmeye, harp sahasına veya futbol sahasına, görelim kim üstün!" [73]

---

[71] a.y.
[72] Simon KUPER, **"Futbol Asla Sadece Futbol Değildir"**, Çev: Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s.214
[73] Deniz Gökçe, "Afrika futbolu doğmadan ölüyor mu?", **İkibin'e Doğru**, 3-9 Nisan 1988, yıl:2, sayı:15, s.56

Futbolun aidiyet duygusu, bireyi farklı yönlere götürebilir. Futbol, dünyada uzun zamanlardan beri popüler kültürün en popüler ürünlerinden biri olma özelliğini elinde tutmaktadır. Doğal olarak futbolcu da, başarısı oranında, bu popülerlikten payına düşeni alır. Ezilenlerin futbolcusuysa futbolun kendisinde yarattığı bu aidiyet duygusu sonucunda, ya "biz"e girmek için çabalar –ki hatta bazen kendisini orada görür- ya da egemenin "onlar"ı olan ve gerçekte ait olduğu ezilenin "biz"i için popülerliğini kullanır.

> "Gene 1958'de Kermali, Fellahi, Neggache Amara ve Arribi adlı futbolcular Fransa'da profesyonel futbol oynuyorlardı. Bunların lideri ise ST. Etienne'de oynayan ve dört defa da Fransız milli takımında yer alan Reşid Mekloufi idi. Zamanının en iyi futbolcusu sayılan Mekloufi yukarıda isimleri sayılan arkadaşları ile Fransa futbolunu terk etmiş ve Tunus'a kaçarak FLN (bağımsızlık örgütü) tarafından kurulan temsili Cezayir karmasında yer almıştı. Bu takım sonra bütün dünyayı dolaşarak Cezayir ulusal bağımsızlık hareketinde önemli bir propaganda aracı olmuştu. Mısır'da da futbol ulusal bağımsızlık hareketinin önemli bir propaganda aracı olarak görev almıştı." [74]

Futbolun, kendi gerçeği ve anlamı dışında, ona sahip çıkanların durum ve konumlarına göre kimi anlamlar da kazanmaktadır. Her başarının potansiyel propaganda malzemesi olmasının dışında, özendirici ve örnek teşkil edici "başarılı bireyler" üretebilmesi, popülerliğini pekiştirmektedir. Bu başarılı bireylerin topluluğu olan "takım" da kimi zaman doğal olarak kimi misyonlar üstlenmektedir. Örneğin İskoçya'nın Glaskow kentinde yaşayan Protestanlar kendilerini Glaskow Rangers'la özdeşleştirirken, Katolik Glaskowlular kendilerini Celtic ile tanımlamaktadırlar. İspanya'da Franco rejimine en çok direnen Katalunya bölgesinin dünyaca ünlü temsilcisi FC.Barcelona, Latin Amerika devrimlerine kaynak sağlamak amacıyla maçlara çıkmıştır. Buna karşılık, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra, Nazileri anımsattığı gerekçesiyle hemen hemen tüm İtalyanlar kulüpleri tarafından kaldırılırken, bizdeki "İdman Yurdu" ya da "İdman Ocağı" gibi bir karşılığı olan Societa Sportivo (Sportif Toplum) önekini kaldırmayan SS.Lazio, futbolcularının Nazi selamları ve tribünlerinin faşist pankart ve sloganlarıyla ünlenmiştir.

[74] a.y.

Futbol takımlarının hepsi için böylesi bir misyondan söz etmek mümkün değildir. Kimi zaman bu vasıf ya da duruşu, bizzat aidiyet duygusuyla kulübe bağlanmış "taraftar" sağlamaya çalışsa da bu da sıkça karşılaşılan bir durum değildir. Çünkü taraftar olgusu, özellikle kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte, yer yer var olan homojen yapısını da kaybetmiştir. Can Kozanoğlu, taraftarın kimlik kavramına şu örnekle yaklaşmaktadır:

> "... bir insanı bir takıma çeken asıl güçlü halat, kimlik vaadidir. Tek bir kararla, birkaç saniye içinde, uğraşmadan yorulmadan şak diye yepyeni bir kimlik kazanılır. Erzurumlu bakkal Recep Cim Bomlu Recep oluverir. Milyonlarca kişilik bir "biz" ordusunun parçası haline gelir.[75]

Bu ordunun bir parçası olmak, özellikle ekonomik ve toplumsal baskı, ruhsal ve bedensel haz eksiği altındaki bir birey ve topluluk için hiç de yabana atılacak bir olgu değildir. Bir bütünün parçası olma ihtiyacı duyan, rol yapma gereği olmadan, kendisi gibi hisseden insanların içinde "kendisi" olma özgürlüğünü yaşamak isteyen birey, sadece bireysel bir katarsisin ya da doyumun değil, bütünsel, toplumsal bir hazzın kollarına bırakır kendisini. Hafta başı işe gittiğinde, hafta sonu yendikleri rakip takımı tutan ustabaşına atacağı alaylı bir bakış, alacağı kim bilir kaç yevmiyeden daha değerli hale gelir. Benzer bir şekilde, müdürüyle aynı takımı tutan memur, alınan galibiyetten sonra yapılan hafta başı sohbetinde, belki de ilk kez aynı fikirde olduklarının farkında olarak bir doyuma ulaşacak ve duygusal bağlamda ortaklaşacaktır. Hiçbir zahmete katlanmadan, bir grup futbolcunun sportif başarısına ortak olup, hepi topu 90 dakikanın sonunda hatırı sayılı bir mutluluğa erişecektir.

Hiç kuşkusuz, bu hazzın büyüsüne kendisini kaptırdığı ölçüde, hem süreyi uzatmak hem de "ailenin" bir ferdi olarak diğer "kardeşler"le paylaşmak adına, ya birlikte televizyon seyredilen ev ya da mekânlarda zaman geçirilmeye başlanılacak ya da yerinde yaşamak için önce kendi şehrindeki maçlara, bir süre sonra da deplasmanlara taşınılacaktır. Takımlarının zaferi gibi ortak bir ideal etrafında kenetlenmiş erkekler olarak, toplumsal bastırılmışlığın acısı, en sert küfürlerle

[75] Can Kozanoğlu, **Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alacaz!**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.109-110

çıkartılacaktır. Böylesi bir ortam ya da deplasman dahil zorluklara katlanmayı başarıp da bu "aile"ye katılabilen pek az sayıdaki bayansa, zaten erkekleşmiş tavır ve davranışlarla kimsenin ortama yabancılaşmasına izin vermemiş olacaklardır. Beraberliğin, birlikteliğin, birliğin gücü ve toplum psikolojisiyle, bir zikir ya da ritüel gibi gerçekleştirilen terennümlerle, savaş alanı gibi süslenmiş bayrak, kostüm ve hatta kimi zaman boyalarla, coşku ve buna bağlı olarak kontrol kaybı ortaya çıkacak ve sonucunda önceleri münferit, istenmeyen itiş kakışa, sonralardaysa kan davasına dönüşen kavgalara başlanacaktır.

Toplumsal hayatın baskısına, ekonomik koşullara dayanamayan, kendisini ancak toplumsal histeride hezeyanlarıyla tanımlamaya başlayan bireyler, zaman içersinde birer "holigan" olmaya başlamaktadır. Holiganizm doğrudan doğruya endüstrileşmiş toplumun ürünüdür. Çıkış itibariyle endüstri toplumlarının ezilenlerinin kültürüne dayanır. Sınıf bilincinden yoksun İngiliz işçi sınıfı içersinde yeşermiştir. Günde 12 ile 14 saat arası çalışmak zorunda kalıp, en sağlıksız koşullarda yaşayıp, hayatları çekilmez bir sıradanlık içersinde geçen ve ancak alkolle aracılığıyla hayata katlanabilecek gücü bulabilen işçilerin ve onlara katılan işsiz, aylak kesimlerin yaşam şeklidir. Çoğu zaman kaçak girdikleri tek eğlenceleri olan hafta sonu maçlarında, topluma ve toplumsal düzene duydukları öfkeyi kusarlar. Hayata atamadıkları tokadı karşı taraftara, oyuncuya atarak rahatlamaktadırlar. Kendilerini engellemeye çalışan polisle çatışır ve sisteme kafa tutmuş olurlar. Sahada oynanan oyunun yerine, o bahaneyle kendi oyunlarını oynarlar. Ve her eğlenilen, zevk alınan oyun gibi, ezilerek horlanan bir çalışma haftasının daha sonunda, yine oyun oynamak için hafta sonu eğlencesini beklerler. Bir zaman sonra da bu tekrarlar hayat tarzı olmaya başlar.

Kelimenin kökeni hakkında net bir bilgi olmamasına rağmen, 1898 yılında Londra'da bir polis öldürmüş olan İrlanda asıllı Patrick Hooligan'dan geldiği rivayet edilmektedir. Cinayetin İngiltere'de büyük yankı uyandırması üzerine, İngiliz basınının, İngilizce "serseri" anlamına gelen "hoodlum" sözüyle, gerçekte de bir serseri olan Patrick Hooligan'ın adından hareketle "hooliganism" (holiganizm) kavramını ürettiği rivayet edilir.

İngiltere'de başlayan bu akım zaman içersinde neo-liberal yaşama bir tepki olarak hızla yayılmıştır. İdeolojik bir yapı ve düşünsel formasyon içermediğinden, maçlardan maçlara bir araya gelen bu saldırganlık gösterileri zamanla kendi içinde örgütlü hale geldiği ve kendini bütünüyle futbolda tanımladığı için holiganizmin anlamı genel olarak "futbolda fanatizmi besleyen ve çevreye zarar vermeye eğilimli taraftar, serseri" şeklinde yapılmaktadır.

Holiganizmin taraftarları içersinde artık sadece, zamanındaki gibi ezilenler, işsizler ve lümpen işçi kesimi yoktur. Şaşırtıcı bir şekilde, gündelik hayatta son derece saygın kimliklere sahip kişiler de birer holigan olarak tribünlerde yer almaktadır. Her ne kadar, ilk zamanlardaki gibi bir etki ve yaygınlığa sahip değillerse de holiganizm İngiliz tribün kültürüyle bütünleşmiş bir haldedir.

Bir başka ünlü taraftar organizasyonu ise, 50'li yılların sonları ile 60'lı yılların başlarında ilk olarak İtalya'da görülen ve futbol delisi genç grupların kendi takımlarını organize bir şekilde desteklemek amacı ile bir araya gelmesi ile kurulan Ultra hareketi yavaş yavaş tribünlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu taraftar gruplarına Ultra adını, Torino taraftarlarının bir maç sonrasında, maçın kızdıkları hakemini hava alanına kadar takip etmesi sonucunda, bir İtalyan gazetesi vermiştir.

Ultralar maçın başında çaldıkları korna ve davullarla diğer taraftar gruplarından ayrılıyorlardı. Bu hareket Avrupa'da da kendine hızlı bir şekilde taraftar buldu ve çeşitli ülkelerdeki grupları etkisi altına aldı. Ülkemizdeki ilk Ultra hareketi, Galatasaray taraftarlarınca kurulan Ultraaslan'dır. Ancak Ultra kültürü ülkemizde "holiganizm" gibi tanınan, bilinen bir kültür olmadığından, Galatasaraylıların adı olarak algılanmış ve aynı çerçevede başka gruplar da kurulmuş olmasına karşın hiçbiri Ultra adını almayı düşünmemiştir bile.

Holiganlar gibi kavga peşinde koşmamalarına rağmen, Ultralar da, taraftar hareketliliği içersinde en önde yer alan bir akımdır ki buna kavga da dâhil edilebilir.

Ülkemiz futbol tarihine de geçen birçok kavga vardır. Holiganizm kültürü olmamasına rağmen, tribünlerdeki toplumsal histeriye kapılmak için bir futbol topluluğu üyesi olmaya gerek yoktur bizim ülkemiz için. Zira maç nedeniyle yapılan kavgalar bile aslında çok başka toplumsal dinamiklere dayanmaktadır hiç kuşkusuz. Ülkemizde maç kavgası olarak bilinen en önemli kavga 1967 senesinde yaşanmıştır.

> "17 Eylül 1967 günü yaşanan Kayseri-Sivas savaşı, 41 ölü ve 100 yaralıyla Türk futbol tarihinin en acı anısıdır. Maçtan önce başlayan, ilk yarı boyunca süren kavgalar, devre arasında kitle çatışmasına dönüşmüş, bıçaklananlar, ezilenler gırla gitmiştir. Daha kötüsü, olay maç kavgasını aşarak, iki şehir arasında savaş ilanına kadar uzanacak, Kayseri'yi basmaya gelen on kamyon dolusu Sivaslı, il sınırında güçlükle durdurulabilecektir. Aslında bu, bir futbol kavgası değil bir stad kavgasıdır. Çünkü Kayseri'de bir Sivaslılar mahallesi vardır, kent halkıyla bu mahallenin sakinleri hiç geçinememektedir, sık sık tantana kopmaktadır. Şehir stadındaki kanlı tablo, bu birikimin eseridir büyük ölçüde." [76]

Büyük bir çoğunluk tarafından maçta başlayan kavganın büyümesi neticesinde çıktığı sanılan olaylar, aslında o yıllardaki bir mezhep çatışmasının futbol aracılığıyla patlamasıdır. Yine futbolla ilgisi olan kişilerce dünya futbol tarihine geçmiş ve "futbol savaşı" olarak anılan bir büyük olay da Honduras ve El Salvador arasında yaşanmıştır.

> "1969 yılında iki komşu Orta Amerika ülkesi, Honduras ile El Salvador, arasında bir savaş patlak vermişti. Bu iki yoksul ülkenin halkları, yüzyılı aşkın bir süredir birbirinden nefret ettiklerinden, karşılaştıkları her türlü sorunun sorumlusu olarak, birbirilerini gösteriyorlardı. Honduraslılara bakılırsa Salvadorlular, onların ekmeklerine göz dikmişlerdi. Salvadorlulara göre ise, ülkelerindeki işsizliğin ve açlığın sebebi, Honduraslılardı. Her iki ülkenin halkı da birbirine düşman gözüyle bakarken, bu ülkelerde, birbiri ardından iktidara gelen diktatörler de bu düşmanlığı yaşatmak için ellerinden geleni yapıyorlardı." [77]

Honduras'ın başkenti Tegucigalpa'da yapılan ilk maçı Honduras taraftarlarının taciz ve taşlı sopalı saldırılarına maruz kalan El Salvador 1-0 kaybeder. El Salvador'da maçı televizyondan seyreden 18 yaşındaki Amelia, ülkesinin yenilmesi ve aşağılanmasına dayanamayarak, babasının tabancasıyla

[76] a.e., s.119
[77] Ryszard Kapuscinski, **Futbol Savaşı**, Çev: Gül Çağalı Güven, Om Yayınevi, İstanbul, 2000, s.17

intihar eder. Cenazesi, tabutun önünde El Salvador bayrağı taşıyan bir muhafız alayı, hükümet üyeleri, maçtan henüz dönen milli takım futbolcuları ve Amelia'yı bir şehit olarak adlandırılan kent halkının katılımıyla kaldırılır. Bir hafta sonra başkent San Salvador'un Flora Blanca Stadyumu'nda yapılan rövanş maçını, bu sefer, taraftarlarının saldırılarıyla Honduras'a uykusuz ve korkulu bir gece geçirten El Salvador Milli Takımı 3-1 kazanır ve Honduras 1970 Meksika Dünya Kupası'na katılma şansını kaybeder. [78]

> "Ertesi hafta iki ülke, karşılıklı olarak, diplomatik ilişkilerini kesmişlerdi. Honduras, kırsal kesiminde çalışan yüz bin Salvadorluyu topraklarından çıkarmış, bunun üzerine Salvador tankları Honduras sınırını geçmeye başlamıştı" [79]

Bir hafta süren savaşın bilançosu, dört bin ölü, on iki binden fazla yaralı ve evini, toprağını yitirmiş yaklaşık elli bin kişidir. Diktatörlükle idare edilen bu iki Latin Amerika ülkesi arasında çıkan savaş aslında bir "futbol savaşı" değil, futbol maçı heyecanıyla patlak veren bir savaştır. Zira iki ülke, uzun bir süredir, göçmenlerden kaynaklı olarak ciddi bir ekonomik sorun yaşamaktadır.

> "Futbol (Simon Kuper'in deyişi ile) yalnızca futbol değildir doğallıkla... Ama ille de futbol "başka şeyler" ile ilişkilendirilecekse, o "başka şeyler"in de ne olduğuna ve futbolu nasıl kullandığına dikkat etmek gerekir." [80]

Biz de tez çalışmamıza, Emre Zeytinoğlu'nun işaret ettiği yere kafamızı çevirerek devam etmekte fayda görmekteyiz.

1.2.4. Futbol ve İktidar

Türkiye'de Kayseri – Sivas, dünyadaysa Honduras – El Salvador maçlarının futbol tarihlerine "acı olay" olarak geçirilmesinin ne kadar yanlış olduğu çok net bir şekilde gözlemlenmektedir. Çünkü ülkemiz örneğindeki olayın altında mezhep

[78] Emre Zeytinoğlu, **Uyku Tulumunda Spor**, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.12-13
[79] Kapuscinski, a.g.e., s.18
[80] Zeytinoğlu, a.g.e., s.15

farklılığına, ekonomik çarpıklığa ve "onlar"a tahammül edemeyen "bizler"in varlığına dayalı nedenler yatmaktadır. Benzer bir şekilde, futbol sebebiyle çıktığı söylenen iki ülke arasındaki savaş ne kadar anlamlı ve gerçekçi gelebilir bir insana? Bu savaşın da altında gerginliklerin maddi temellerini oluşturan, yine "biz ve onlar"dan kaynaklı göçmen sorunu gibi sorunların olduğundan söz etmiştik.

Olayların gelişimini hatta oluşumunu sağlayan bütün bu nedenlere rağmen, bu yaşanan "talihsiz" durumlara neden olarak futbolu göstermek, futbolu eleştirmek gibi görünebilir. Ama hiç kuşkusuz, futbolun iki şehri birbirine düşürecek hatta iki ülke arasında savaş çıkartacak bir "kudrete" sahip olduğunun da iddiasıdır bu anlam yüklemesi. Dolayısıyla futbol gibi bir kudreti elinde tutan "kudret sahibi"nin, en basit okumayla, şehirleri birbirine düşürebilecek, ülkeleri savaşa sokabilecek bir gücü, egemenliği elinde tuttuğu anlamı da çıkmaktadır. Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan yaklaşımlarıyla, futbolu elinde tutan bu gücün, "egemen olan görüş"le bağlantısını kurmamıza yardımcı olmaktadırlar:

> "Sporu, ideolojisi olmayan bir toplumsal oluşum ve etkinlik olarak açıklamak, gerçekte egemen olan güç ilişkisini ve bu egemen biçimin egemen görüşünü yeniden üreterek sürdürmektir." [81]

Eski Roma'nın en popüler eğlence mekânlarından biri olan Circus Maximus, hem at ve araba yarışlarının düzenlendiği bir hipodrom hem de kitlesel bir eğlence yeri olarak kullanılırdı. Hatta hipodromu sel bastığı zamanlarda bile yine halkı eğlendirmek ve oyalamak için deniz savaşları gösterileri düzenlenirdi. En popüler eğlence türü olan "gladyatör dövüşleri" ise, herkesin bir arada toplandığı Arena'larda yapılırdı. Kimi zaman bu dövüşlere, başka ülkelerden getirilen vahşi hayvanlar da dâhil edilerek, Arena'da toplanan izleyiciler için, bu kanlı gösteriler daha da heyecan verici bir hale dönüştürülürdü. Arena'lar, halkın eğlencesi ve oyalanması için, iktidar tarafından organize ettirilen gösterilerin sunulduğu alanlardı. Sadece gladyatör savaşları değil, kimi zaman yine gladyatörlerin kullanılmasıyla, taklit deniz savaşları,

[81] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.78

hayvan avcılığı, meşhur savaşların yeniden canlandırılması ya da klasik mitolojiye dayanan dramalar ve herkese seyretmesi için açıkta uygulanan infazlar olurdu.

Arenalarda herkesin bir arada olması, toplumun tüm kesimlerinin yan yana, arka arkaya oturduğu anlamına gelmemektedir. Zira Roma'nın kasta dayalı sert toplum yapısı, herkesin bir arada olduğu ve hükümdardan, halkın en alt tabakasına kadar herkesin "birlikte eğlendiği" bu Arena'larda da kendisini göstermekte ve kasta dayalı bir oturma sistemi oluşturulmaktaydı. Özel bir tribünde oturan hükümdarın çevresi, yakından uzağa, unvan, yetki ve hükümdara yakınlık düzeyine göre düzenlenirdi. Halk tabakaları da, kasttaki yerlerine göre planlanmış yerlere otururlar, bir tüccarla bir fakirin yan yana gelmesi mümkün olmazdı.

Günümüzün stadyumları da, kale arkası, kapalı, bayraklı ya da şeref tribünü gibi isimlerle anılarak rütbelenmiş tribünler ve yakın bir geçmişte uygulanmaya konan VIP localar dikkate alındığında, "birlikte seyredip, birlikte eğlenen kalabalıklar" yanılsamalı gerçeğiyle, bu dönemin Arena'larına benzemektedir.

Özellikle baskı rejimlerinde yaşayan toplumlarda, insanların enerjilerini boşaltacakları mekânlar oluşturulması zorunluluğu vardır. Bu mekânlar aynı zamanda, "birliktelik" olgusunun pekiştirileceği, vücut enerjileri boşaltılırken zihinlerin başka şeylerle ilgilenmesinin önüne geçileceği yerler olmalıdır. Kısacası, bir "deşarj" edimi aracılığıyla, aslında baskı altında sürdürülmekte olan hayata karşı bir "re-şarj" ediminin birlikteliğidir söz konusu olan. Futbol; kitleleri ortaklaştırabilmek, "bir"leştirmek, "re-şarj" için "deşarj" edebilmek ve toplumsal boşlukta kendilerini bir yere, bir topluluğa "ait" hissettirebilmek için popüler kültür ürünleri içindeki en uygun olgudur.

Futbolun bu işlevi hakkında, dünyada üzerinde konuşulan ve hemfikir olunan en önemli yaklaşım "3F Kuralı"dır.

> "... 3F kuralı, kırk yıllık Portekiz diktatörü Antonio Salazar'ın açıklamaları ile doğmuştur ve o da; "futbol-fado-fatima" (fatima:örgütlü din) demektir.

> Diğer yandan, birçok kayıtta "fatima"nın yerine "fiesta"nın kullanılıyor oluşuna ve aynı sözcüğü Franco'nun da kullandığı iddialarına rastlanabiliyor." [82]

3F'nin hangi faşist diktatöre ait olduğunun ya da kimin kimden esinlenerek söylediğinin, futbolun kitleleri uyutmak için kullanılmasındaki "işlev"inin yanında bir önemi kalmamaktadır. Popüler kültürün, dünyadaki en önemli ürünlerinden biri olan "Futbol", popüler kültürün en önemli ürünlerinden biri olan müziğin Portekiz halkına özgü olan hüzünlü örneği "Fado" ve tarih boyunca, çoğu zaman iktidar destekli/danışıklı ruhbanlar tarafından toplumlara neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğini dikte eden din olgusunun örgütlenmiş hali "Fatima"nın birlikteliğiyle yürüyen bir iktidar.

Mahmut Sert, "Gol Atan Galip" adlı kitabında Franco'nun ayrıca, "bana 150 bin kişilik bir uyku tulumu yapın" dediğinden ve Bernabeau Stadyumu'nun bu emir üzerine yapıldığından bahsetmektedir.[83]

Uyku tulumu kavramını sadece "halkı uyutmak için" gibi bir karşılıkla algılamak, fikrin kalkış noktasını kavrayabilmek için hem yetersizlik hem haksızlık içereceği kanısındayız. Kuşkusuz zor ve riskli ortamlarda uyku tulumu, insana huzurlu, güvenli ve rahat bir uyku ortamı sağlar. Ama olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de vardır kullanan için. Emre Zeytinoğlu, "Uyku Tulumunda Spor" adlı kitabında, "... insana yalnızca rahat uyku koşulları hazırlamakla kalmaz, onu sıkıca sararak hareketlerini de kısıtlar."[84], şeklindeki tanımlamasıyla, uyku tulumunun görece rahatlık içindeki kuşatma ve kısıtlama etkilerinin altını çizmektedir.

Futbolun büyük kitlelerle kucaklaşmaya başlamasından itibaren, geniş insan topluluklarını kendi etrafına toplamak isteyen her egemen fikrin doğasına uygun

[82] Zeytinoğlu, a.g.e. s.81
[83] Mahmut Sert, **Gol Atan Galip : Futbola Sosyolojik Bir Bakış**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2000, s.31
[84] Zeytinoğlu, a.g.e., s.81

olarak her iktidar da, futbolu kullanmaya, onunla kitleleri yönlendirmeye, terbiye etmeye çalışmıştır.

> "Althusser egemenliğin devletin iki önemli aygıtı tarafından sağlandığını belirtir: (1) polis, mahkemeler, gizli teşkilat, askeriye gibi "devletin baskıcı aygıtları," (2) okullar, kitle iletişim araçları, hukuk örgütleri, her türlü öğretim ve eğitim, talim, ve terbiye örgütleri gibi "devletin ideolojik aygıtları... Toplumsal entegrasyon ve meşruluğun sağlanması yukardan aşağı doğru zorlanan, bilinçle yapılan bir süreçtir. Bu tür yaklaşımlar ideolojiyi "sahte bilinçle" eş tutar ve kültürel örgütlerin, kitle iletişim araçları dahil, rolünü egemen sınıfın ideolojisini taşıyan "taşıyıcı kemer" olarak görür." [85]

Ülkemizin futbol tarihi de siyaset ve iktidarlarla olan ilişkiler açısından istisnai bir durum oluşturmamaktadır.

> "Abdülhamit döneminde, çok ilginçtir!, devletin spor politikası yoktu. Ama genel bir yasaklar politikası fırtınalar estiriyordu ve o fırtınalar Papazın Çayırı'nı sık sık yalayıp süpürüyordu. Peki "esme kavurma" günlerinde nasıl olmuştu da üç Türk kulübü, Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş kurulabilmişti, ayakta kalabilmişti? Kimilerine göre bu üç kulübün köküne "padişah fermanı" suyu bulaşmıştı" [86]

Kuşkusuz buradan çıkması gereken anlam, bu kulüplerin birer padişah fermanıyla kurulduğu değildir. Ne var ki sadece oynayanlar açısından değil, izleyenlerin de katılımıyla, geniş kitlelerin ilgisini çeken futbolun sadece "gayrimüslim vatandaşlar" ya da "ülkedeki yabancılar" tarafından oynandığı ve fakat onlara karşı duracak ve yaptıkları maçlarla onlarla baş edecek Türk takımlarının kurulması ve yaşaması gerekliliği fikrinin, padişaha sunulabilmesi hatta padişahın bu fikre ikna edilmesi gerekliliği de ortadadır. Peki, bu nasıl olacaktır?

Can Kozanoğlu "Bu Maçı Alacaz!" kitabında bu soruyu, Prof. Dr. Kurthan Fişek'in "Spor Yönetimi" kitabındaki yorumuna gönderme yaparak yorumlamaktadır:

[85] Alemdar-Erdoğan, a.g.e., s.159
[86] Kozanoğlu, a.g.e., s.194

> "Beşiktaş, Saray'a yakın hatta saray mensubu kişilerce kurulmuştur. Galatasaray da koskoca Mekteb-i Sultani'nin takımıdır. İmparatorluğun hayatına altmış sadrazam, üç şeyhülislam, yirmi üç kaptan-ı derya yetiştirmiş bir ocaktır." [87]

Ülkemiz futbol ve siyaset tarihi, Talat Paşa'nın da futbola olan merak ve ilgisinden bahsetmektedir.

> "... 2.Meşrutiyet Türk futbol kulüplerine meşruiyet kazandırmış, hatta cemiyetler kanunundan yararlanmaları bile sağlanmıştır... 1908'le 1914 arasında bütün devlet işlerini yoluna koyan Talat Paşa da, sıranın futbolu ıslah etmeye geldiğini düşünmektedir... Kadıköy taraflarında, Galatasaray'dan ayrılanların oluşturduğu Progres adında bir takım vardır. Progres, yani Türkçesiyle terakki. Paşa aradığını bulmuştur. Hemen kulüp yönetimini ele geçirir. İttihatçılık ve terakkiperverlik herkesin kalbine yerleşmiştir nasıl olsa. Devir, Türklük değerlerini yerleştirme devridir. Takımın adı Altınordu'ya çevrilir." [88]

Cumhuriyet idealinin genç kuşaklara yayma ve benimsetme çalışması içersinde spor, özellikle futbol önemli bir yer tutmaktadır.

> "Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki sanayi hamlesine bağlı olarak gelişen kurumlar, memleketin sosyo-ekonomik gelişim çizgisini büyük ölçüde belirlemekteydi ve sportif alan da bu durumun dışında kalmadı. Bir yanda askeri eğitim kurumlarının –Havagücü, Karagücü- spor kulüpleri, diğer taraftan yeni yeni kurulan kamu kurumların (müesseselerin) çalışanlarından ve yetiştirdiği gençlerden oluşan spor kulüpleri Anadolu'nun çeşitli yörelerinde İkinci Dünya Savaşı öncesinde sportif faaliyetleri geliştiriyordu. Milli Mensucat, Şeker Fabrikaları, Sümerbank, Tekel, Demiryolları spor faaliyetlerine el atan bu kurumların başında geliyordu." [89]

Dönemin devletçilik ilkesinin bir yansıması olarak tanımlanabilecek bu duruma bağlı olarak, kamunun sağlığının da önem verilmektedir. 1938'de kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, aslında devletin, bir devlet politikası olarak beden terbiyesine ve spor faaliyetlerine verdiği önemi göstermektedir.

---

[87] a.y.
[88] a.e., s.195
[89] Yavuz Yıldırım, "Demirsporlar geleneğinin lokomotifi: Adana Demirspor", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi Sayı:26 Kış-Bahar 2008 s.485, çevrimiçi: http://www.pisburun.net/betikyurdu/dergiler/ilet/forumt.pdf erişim tarihi: 10.01.2010

> "Beden Terbiyesi Kanunu çerçevesinde, 500'den fazla memur ve işçi çalıştıran kurumların spor kulübü kurmasına yönelik, kimi kaynaklarda (Oktan, 1986) "Sivil Savunma Mükellefiyeti" olarak anılan bir kanun çıkartılır. Kanunun, yaklaşan savaş tehlikesine karşı, sivil savunma ve asker ihtiyacına yönelik olarak, gençleri zinde ve kuvvetli tutma amaçları taşıdığı söylenebilir. Bu kanun çerçevesinde, kamu kurumlarının bünyelerinden spor kulüpleri oluşturmaya başlanır. Böylece yurt çapında bir yandan askeri kurumların, bir yandan kamu kurumlarının bir yandan da İdman Yurtlarının ve İdman Yurtlarından kopan sporcuların kurduğu yerel takımların oluşturduğu bir futbol dünyası oluşmaya başlar." [90]

Bir devlet politikası olarak başlayan devlet-futbol ilişkisi çok partili rejim zamanında da kopmamıştır. Bu sefer daha çok "ileri gelenlerin ya da büyüklerimizin kulübümüze sahip çıkması" şeklinde bir anlam içerse de, sonuçta devlet otoritesinin, kitlelerin coşkuyla peşinden koştuğu futboldan kopmamasına araç olmuştur.

Ekonomik olarak genel anlamda sıkıntı içersindeki ülkede, futbol kulüpleri de parlak bir dönem yaşamamaktadır. Profesyonel futbol gereği paralar dönmekte ama henüz bu paraların karşılığı futboldan alınamamaktadır. Daha ziyade, devlet ihaleleri ya da ilişkilerinde öne çıkan kulüp başkanları, kendilerine bağlı ekiplerle iktidarlarını sürdürebilmektedirler.

> "Kulüplerin parasızlığı, 70'lerin ortalarında çok garip hatta fazla uyanık "ekonomik önlem paketleri" de yaratıyordu. Mesela iddiası kalmayan, parası olmayan bazı 2. ve 3. lig kulüpleri, masrafsız deplasman formülünü bulmuşlardı. Diyelim ki, şampiyonluğa oynayan bir takımla dış sahada maçları var. Perşembe günü haber gönderiyorlardı. "Paramız yok, hükmen mağlup olmaya razıyız, gelemiyoruz." Eh, rakip takım için garanti galibiyet iyi bir şey. Ama o zaman tribünler bomboş kalacak, hasılat gelmeyecek. Halbuki, rakip takımın masraflarını üstlenmek katlanılmaz bir yük değil. Bu sefer, ev sahibi takım haber ve bilet gönderiyordu. "Yemeniz, içmeniz, yatmanız bizden. Dönüş biletlerini de vereceğiz, gelin." Bu yöntemin galibiyet garantisi de vardı üstelik. Dönüş biletleri, maçtan sonra veriliyordu..." [91]

80'li yıllar tüm dünyada büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişim ve dönüşümlerden, her ülke payına düşeni almıştır hiç kuşkusuz. Türkiye de 1980 yılını, siyasi istikrarsızlık, ekonomik ve toplumsal çalkantılar içersinde,

[90] a.e., s.486
[91] Kozanoğlu, a.g.e., s.227

24 Ocak kararlarıyla karşılayıp, 12 Eylül Cuntasıyla kapatır. Demokrasi rafa kaldırılır ve ordunun komutasını üstlenmiş olan dönemin Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi, emir komuta zinciri içersinde ülke yönetimine el koyar.

1.3. Kitle Kültürü Bağlamında Futbol

> "Ayakkabılarımız çamura saplanıp kala kala yaptığımız "maç"larda, taşların üst üste konulmasından oluşan kalelere gol atma uğraşında icat ettiğimiz bir terim vardı: Pantolondan kan çıkmaz! Yalnızca bizim mahalleye mi özgüydü bu, yoksa genel olarak mı kullanılırdı bilmem, ama üç kornerin bir penaltı ettiği "sokak futbolu"nda, büyük önem taşırdı.
> Çekilen şut, rakibin ayağına çarpıp mı dışarıya çıkmıştı, yoksa paçasını sıyırıp mı sorusuna yanıt aranırken doğmuştu. O zamanın geniş İspanyol paçaları, çelimsiz bacaklarda iyice görkemli dursa da, topa yön değiştirtecek değildi elbet, ama işin kuralı, her şeyi tartışma ve sürekli mızıklanmaydı. Korner iddiasındaki ekip, paçaların da o oyuncunun parçası olduğunu ileri sürer, aut iddiasındaki ekip, aksini savunurken, işte o terimi kullanırdı. Oyuncunun parçası olamazdı, çünkü cansız bir çaputtu pantolonun paçası, kan çıkmazdı kesseniz." [92]

Günümüzde, taşların üst üste konulmasıyla oluşan kalelerin pek kalmadığı ortadadır. Olsa olsa göçle iyiden iyiye uzayıp diğer kentle birleşmeye doğru giden ve popülist bir yaklaşımla ruhsat ya da tapu verilip yine de hizmetin ulaşmadığı kenar mahallelerde vardır. Çünkü artık hemen her şehirde, semt sahalarının yerini "halı sahalar" aldılar. Mahallenin gençlerinin bir araya gelip, ayaklara zarar verecek otları yoldukları, zeminini düzeltip, tahtadan birbirine çakılmış kale direklerini diktikleri, önemli maçlar öncesinde kireç tozuyla saha çizgilerini çizerek oluşturdukları mahalle sahalarının yerlerinde binalar var. Halı sahalar ise yanında "cafe"si, müdüriyeti, soyunma odaları ve duşların da bulunduğu binaların yapılabilineceği boş özel arazilerde yer almaktalar.

Spor kıyafeti ve ayakkabısı olmadan girilemeyen, çıkıldığında kişide televizyonda seyrettiği maçlardaki yakın çekim pozisyonlar görüntüsü uyandıran

[92] Asaf Güven Aksel, "Pantolondan Kan Çıkmaz", erişim tarihi: 25.01.2010 çevrimiçi: http://haber.sol.org.tr/yazarlar/asaf-guven-aksel/pantolondan-kan-cikmaz-1683

yeşil halı kaplı zemin, eğer geceyse tam da gece maçı ortamı yaratacak beyaz büyük lambalarla aydınlatılmaktadır.

Günlük koşturmanın sonunda, rezervasyon yapılıp gelinen, artık birçok yerde kredi kartıyla ödeme kolaylığı da getirilen, verilen para ve ortamın ağırlığı nedeniyle ciddi bir şekilde oynanan oyun bittikten sonra meyve suları içilip dinlenebilinen bu işletmelerin müşterilerine sundukları, sadece bir hizmet değil bir hayat tarzıdır. Bu "kâr"hanelerde satışa sunulan sadece futbol oynama imkânı değil, yaşanılan ortam, parayla alınan ayrıcalıktır.

Ecevit Kılıç, "Kirli Kramponlar - Futbol ve Mafya" adlı kitabında, Brezilyalı Joeo Havelange'in 1974 yılında FIFA başkanı olduğu gün yaptığı konuşmaya dikkat çekmektedir. Yeni başkan, "Ben buraya futbol adı verilen oyunu pazarlamaya geldim" diyordu.[93]

FIFA Başkanının bu demeci, futbolun yıllar sonrasında geleceği yerin ilk duyurusudur. Ne var ki bu olayın, kapı kapı dolaşan bir pazarlamacı tarzıyla yapılamayacağı açıktır. Zira futbol bir oyun. Normal şartlarda, olsa olsa oyunun seyrini satabilir, yani hep olageldiği gibi maç biletleri üzerinden para kazanabilirsiniz. Oysa "futbolu pazarlamak" gibi bir iddia, bundan çok daha fazlasına ihtiyaç duymaktadır. Pazarlamak demek, alıcının ya üzerinden para kazanacağı ya da işine yarayacağı, ihtiyaç duyduğu ya da duyacağı bir "meta" anlamına gelmektedir. Yani bu iddia aslında çok açık bir şekilde, metalaştırılacak futbolun, dolayısıyla endüstriyel futbolun habercisidir.

Kültürün metalaşmasından bahsedildiğinde, kültür endüstrisinin varlığı bir önşart, bir önkabul olarak karşımıza çıkar. Zira satılabilir, pazarlanabilir bir "ürün" için endüstri gerekmektedir. Bu endüstrinin oluşumu da tüm dünyadaki değişim yaratan 80'li yılların ortamı neticesindedir.

[93] Ecevit Kılıç, **Kirli Kramponlar : Futbol ve Mafya**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004, s.24

Bu dönem tüm dünyada yeni sağ akımların, neo-liberalizmin ülke yönetimlerini etkisi aldığı bir dönemdir. 1959 yılında parlamentoya girip 1970-1974 yılları arasında, Bilim ve Eğitimden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevini üstlenip, en sonunda 1979 yılında İngiltere Başbakanı olup bu görevi 1990 yılına dek sürdüren Muhafazakâr Parti lideri Demir Lady lâkaplı Margaret Thatcher ve yakın çevresi tarafından Demokrat Partili diye bilinirken, aniden Cumhuriyetçi Partiden politikaya atılan ve 1981'de oturduğu ABD Başkanlığı koltuğundan 1989'da kalkan eski Hollywood yıldızı Ronald Reagan, bu yeni sağ dalganın öncü liderleriydiler.

> "Bu süreç aslında, kapitalist sistemin kendisine bütün dünyada bir çıkış noktası aradığı ve ABD'li iktisat profesörü Milton Friedman'ın görüşleri doğrultusunda neo-liberal ekonomik ve sosyal politikaların yeni dünya düzeni adı altında dünyaya hakim kılınmaya çalışıldığı bir dönemdir." [94]

Bu akımın Türkiye'deki temsilcisiyse 6.Kasım.1983 tarihinde yapılan genel seçimlerde 400 kişiden oluşan parlamentoda 211 milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelen ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'dır.

Dönemin ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanı Paul Henze'nin, dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'a giderek ''Bizim çocuklar başardı"[95] dediği 12.Eylül Cuntasının ekonomik zemini kabul edilen "24.Ocak Kararları"nın mimarı olan Turgut Özal; burslu okuduğu İTÜ Elektrik Mühendisliği'nden mezun olduktan sonra Amerika'da ekonomi ihtisası yapar ve yurda dönünce önce Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nde (EİEİ), 1958 yılındaysa Planlama Teşkilâtı'nda görev alır. Devlet Planlama Teşkilâtı'nın (DPT) kuruluş çalışmalarında bulunan Özal, 1965 seçimlerinden sonra, askerde tanıştığı Süleyman Demirel'in danışmanlığını yapar ve 1967 yılında DPT Müsteşarlığı'na getirilir. Nakşibendi Tarikatı'na olan yakınlığını

---

[94] Murat Özgen, **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İ.Ü.İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.64

[95] Bir toplantıya katılmak üzere İstanbul'a gelen Paul Henze'nin, Zaman gazetesine verdiği röportajda bu sözleri söylemediğini ileri sürünce, gazeteci-yazar Mehmet Ali Birand, tartışmayı sonlandırmak için CNN Türk'te yayınlanan ''Manşet" programında Henze'nin ''Söylemediğim" dediği sözlerini banttan yayınlamıştı. Hürriyet gazetesinin 14.Haziran.2003 tarihli sayısında yayınlanan konuyla ilgili haberine ulaşmak için:
http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?viewid=279384

hiçbir zaman gizlemeyen Özal 12.Mart.1971 Muhtırası sonrasında 1973 yılına dek Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde çalışır. Yurda döndükten sonra bir işveren sendikası olan MESS'te (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası) ve Sabancı Holding Genel Koordinatörlüğü'nde de bulunan Turgut Özal 1977 Genel Seçimlerinde İzmir'den MSP Milletvekili adaylığını koyar. Seçimlerde milletvekili olarak parlamentoya giremez ama kendisine, MSP ve MHP'nin dışarıdan desteğini alarak 12.Kasım.1979'da kurulup ancak 12.Eylül'e kadar görev yapabilen 6.Demirel Hükümeti'nde (43.TC Hükümeti) Başbakanlık Müsteşarlığı ve DPT Müsteşar Vekilliği görevleri verilir.

Eğitim ve iş hayatı boyunca Amerika'ya gidip gelmiş, MSP milletvekili adayı olmuş, yakın arkadaşı Demirel'e danışmanlık yapmış, MESS ve Sabancı gibi özel sektörün yüksek mertebelerinde çalışıp, EİEİ, DPT ve Başbakanlık gibi devlet kuruluşlarının çeşitli yerlerinde yine yüksek görevler almış 24.Ocak Kararları" mimarı Turgut Özal'a, 12.Eylül Cuntacılarının kurdukları hükümette de görev verilir. 1980 Ağustos ayında ordudan emekli olduğu için, aslında 12.Eylül tarihinden önce, 11.Temmuz günü yapılması planlanan ancak ertelenen Bayrak Planı kod adlı askeri müdahaleyi yapan kadro arasında olamayan Bülend Ulusu'nun kurduğu hükümette Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilir.

1983 yılında yapılan seçimlerle Başbakan koltuğuna oturan Özal, bu koltukta 1989 yılına, aynı yıl geçtiği Cumhurbaşkanlığı makamında da, ölüm tarihi olan 17.Nisan.1993'e kadar oturmuş ve altı yılı Başbakanlık, dört yılı Cumhurbaşkanlığı olmak üzere toplam 10 yıl boyunca, Türkiye'nin neo-liberal akıma kapıldığı yıllara yön vermiştir.

> "ANAP iktidarı dönemi Cumhuriyet tarihine haklı bir şekilde "Özal dönemi" olarak geçmiştir. 1980'lerin bu alt dönemi Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu ve ANAP'ın erken genel seçimleri kaybettiği 1991'e kadar sürer. ANAP kendisini liberal-sağ bir parti olarak sunuyordu. Söyleminde "serbest piyasa ekonomisi" önemli bir yer tutuyor ve amacının bu sistemi Türkiye'de tesis etmek olduğunu belirtiyordu. Ancak, çağdaş anlamda bir piyasa ekonomisinin temel kurumları arasında yer alan etkin ve adil bir vergi düzeni ile kurumsal bir rekabet düzeninin tesisine Özal döneminde hiçbir zaman öncelik verilmedi. Bu önemli eksiklik ANAP'ın çağdaş bir liberal-sağ

partiden çok, az gelişmiş, başına buyruk bir kapitalizmin savunucusu olarak algılanmasına neden oldu." [96]

Devletin ekonomi politikasını planlayan DPT'de göreve başladığı 1958 yılından Cumhurbaşkanlığı görevinin de sonu olan ölüm tarihi 1993 yılına dek özel sektör ya da kamuda değişik görevler alan Turgut Özal'ın sık sık söz ettiği "geleneklerine bağlı ama çağdaş, liberal Japonya" modeli, hayalindeki Türkiye profilinin bir betimlemesiydi.

"Zenginden zarar gelmez", "Benim memurum işini bilir", "Anayasayı bir kere delmekle bir şey olmaz" cümlelerinin sahibi Özal'ın, neredeyse tüm kontrolü elinde tuttuğu 80'li yıllarda, ABD "Yıldız Savaşları" projesini başlattı, Orta Menzilli Nükleer Silahlar Anlaşmasıyla SSCB'ye karşı Soğuk Savaşı kazandı, Mihail Gorbaçov SSCB Devlet Başkanı oldu, Glasnost (açıklık) ve Perestroika (yeniden yapılanma) reformları yapıldı, Berlin Duvarı yıkıldı ve Federal Almanya ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti birleşti, SSCB'ye bağlı 11 devletin ayrılmasıyla Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu, Gorbaçov istifa etti, SSCB dağıldı, İngiltere Cunta tarafından yönetilen Arjantin'in işgal ettiği Falkland adasını Falkland Savaşı adıyla anılan savaş sonucunda geri aldı ve serbest pazar ekonomisi hızla yayıldı.

Özal popülizmi seven, popüler kültürü de iyi kullanan bir liderdi. Popüler kültürün sanatçılarıyla iyi ilişkiler içersinde olmaya dikkat eder, bunu da her fırsatta göstermeye çalışırdı. Kendi kullandığı otomobilinde neşelenmek için eşinden teybe kaset koymasını istemesinden, tatile giderken kendisi için hazırlanan tören alayını bermuda şortla selamlamasına; Bulgaristan'dan getirdiği sporcuları ülkeye lanse etmesinden, özel günlerde yapılan devlet resepsiyonlarına popüler kültürün ünlülerini davet etmesine kadar iç içeydi popüler kültürle. Hatta ülke siyaset tarihi, popüler bir şarkının siyasal parti marşı olmasına ilk kez kurduğu Anavatan Partisi'yle şahit olmaktaydı.

[96] Seyfettin Gürsel, "1980'li Yıllar ve Sonrası", **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Cilt 4/1981-2000, Ed: Bedirhan Toprak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.3

Yurttaşların, iki kişiden fazla bir arada duranın örgüt olarak algılanabileceği nedeniyle aileleri ve yakın akrabaları dışında birileriyle yan yana olmaktan ve görünmekten çekindikleri Cunta yönetiminin şizofrenik ortamında, kitlelerin, her baskı döneminde olduğu gibi katarsis alanları futbol maçları ve stadyumlar olmaktaydı. Zira Devlet Başkanı Kenan Evren de futbolu sevmekte, hatta 2.Lig takımı olmasına rağmen 1981 yılında Türkiye Kupası'nı kazanmasıyla, 1.Ligde oynayabilecek kapasitede olduğunu gösteren büyük bir başarı sağladığı gerekçesiyle, MKE.Ankaragücü Futbol Kulübü'nü 1.Lige aldıracak kadar futbolla ilgilenmekteydi.

Bu dönemin futboluna göz atıldığında Can Kozanoğlu'nun "Sivil dönem futbolu, askeri dönem futbolu gibi bir ayrım yerine, 80'lerin futbolunu bütün olarak düşünmek daha anlamlı..."[97] şeklindeki tespitine katılmaktayız. Zira Özal'ın, her şeyin merkezine ve her değerin en tepesine "para"yı yerleştirdiği politikasının bir ürünü olarak "futboldaki cezaların paraya çevrilmesi" gibi, kimi Özalcı kararlar dışında genel olarak, aynı fikrin devamı niteliğindedir 12 Eylül ve ANAP yönetimleri.

> "Mesela, 3.ligin kurulması...Bu işten, çift taraflı yarar umuluyor. Bir kere, gençleri zararlı akımlardan korumak, ilgi alanlarını politikanın çok uzağına taşımak gerek. 12 Eylül, futbolun daha da yaygınlaşmasıyla, politikanın damarları iyice terkedeceğini düşünüyor ama icraatı gerçekleştiremeden, görevi, bir ölçüde devamı olan ANAP'a bırakıyor. İşbitirici iktidar da sihirli formülü buluyor. 3.lig kurulacak, istisnasız her kentten takım alınacak, büyük ilçeler ihmal edilmeyecek. Herkes futbol sevdasına dalacak, kafalar başka hiçbir şey için yorulmayacak." [98]

Bu karar Türkiye'deki profesyonel futbolcu sayısının yaklaşık 200'e çıkmasına neden olacaktır. Gerekli alt yapının olmadığı göz önüne alınırsa ciddi anlamda fazla bir sayıdır bu sayı. Üstelik bu kararla gerçek anlamda bir futbol kültürü olan amatör futbolun zarar göreceği, bu kadar kulübü besleyecek bir kaynağın olmadığı fikirlerine kulak asılmaz.

[97] Kozanoğlu, a.g.e, s.230
[98] a.e, s.231-232

Özal döneminin futbol devlet ilişkisi de tehlikeli boyutlarda yüzer. 3.lig kurulurken bu lige alınacak her şehre ve büyük ilçeye seçimlerdeki potansiyel oy olarak bakan Özal en büyük gafı 1987 Mayıs'ının son günlerinde yapar:

> "Özal, Niğde'de binlerce kişinin katıldığı bir mitingde açık pazarlık yapmış. Eğer ANAP'a oy verirlerse şampiyonluk hazır... Bundan cesaret alan bir sürü milletvekili, ligin son haftalarını iyi değerlendirmeye çalışıyor. Nüfuzlarını kullanarak, seçim bölgelerinden şampiyon çıkaracaklar. Milleti de şartlandırmışlar, bir puan kaybeden yakınmaya başlıyor: "Bizim buranın milletvekilleri milletvekili değil ki. Bak Bitlis'liler nasıl çalışıyor..." [99]

Bu dönemde devlet-kulüp ilişkileri daha da derinleşmeye başlar. Özelleştirme sevdalısı neo-liberalizm temsilcisi Özal ve yakın çevresiyle idarecilerinin, işadamlarıyla olan ilişkileri, işadamlarını kaynak sıkıntısı çeken takımlara desteğe, bu destekler neticesinde doğan yakınlaşmalar da, devlet, kulüp ve işadamları arasında yoğun ilişkiler ağı kurulmasına neden olur.

1.3.1. Endüstriyel Futbol

Futbolun Türkiye'deki bu hızlı yüksel-(til)-işinin paralelinde, 1983 yılı hükümet programında, spor sahalarının arttırılması düşünülmüş ve kısa sürede ülkenin birçok yerinde yeni statlar inşa edilmiştir.

1984 yılında yapılan Avrupa Futbol Şampiyonası'nda Federal Almanya teknik direktörü olarak görev yapan Jupp Derwall, takımın ilk turda elenmesi üzerine kamuoyu baskısı nedeniyle görevinden istifa ederek, ülkesindeki birçok takımın teklifine rağmen Galatasaray'ın teknik direktörlüğü için Türkiye'ye gelir. Uluslararası bir saygınlığı ve deneyimi olan Derwall'in Galatasaray'a gelişi Avrupa futbol otoritelerinin gözünü de Türkiye'ye çevirir. Kendisine tanınan ayrıcalıklı imkânlar sonucunda, kulübe aslında sadece bir şampiyonluk ve bir Türkiye Kupası kazandırmasına rağmen, Türk futboluna, modern Avrupa çalışma teknikleri, taktik

[99] a.e, s.233

fikirleri ve bulunduğu süre içersinde kendisinden eğitim alan Mustafa Denizli ve Fatih Terim'i kazandırmıştır.

Aynı dönemde bir diğer önemli olay da, Danimarka Milli Takımı'nı Dünya Kupası finallerine (1986) taşıyan ilk teknik direktör olan Sepp Piontek'in 1990 yılında görevi bırakmasının ardından, Türkiye Milli Futbol Takımı'nı çalıştırmak üzere gelmesidir.

1986'da TRT-2'nin, 1989'da TRT-3'ün kurulması, renkli televizyona geçiş ve özel sektöre yaratılan imkânlar neticesinde kitle iletişim alanındaki yeniliklerle beraber basının da kabuk değiştirmeye başlaması gibi gelişmelere bağlı olarak futbol, medyanın en önemli ürünü haline gelmeye ve endüstrileşme bağlamındaki gelişimini hızla tırmandırmaya başlamıştır.

> "Sporun ve özelde futbolun endüstrileşmesi ile birlikte, kulüp yöneticilerinin profilinin değiştiği gözlemlenmektedir. Farklı ticaret kollarında zenginleşen ve nüfuz alanını genişleten ekonomik olarak üst sınıfa mensup isimlerin, hızla kulüplerin idari kadroları arasına girerek, yeni kazanç ilişkileri içersine girdikleri görülmüştür. Medya patronları dışında medyanın göz önünde olan isimlerinden bazılarının üç büyük futbol kulübünün yönetici kadroları arasında zaman zaman sivrilmesi rastlantı değildir." [100]

Endüstrileşen futbola yönelen, "medyanın göz önünde olan" bu isimleri arasında, yalnızca yasal işlerle kazanç sağlayan isimler yer almamaktadır. Futbolun popüler kültürdeki yeri ve yükselmeye başlayan ekonomisinde dönen paralar, kara paranın da aklanabileceği bir alan yaratmaktadır artık.

> "Türkiye'de hayali ihracatın starı olan Nurettin Güven, naylon faturalarla trilyonlarca lira kazandı. Hayali volelerle kazandığı bu paraları aklamak için memleketinin takımı olan Malatyaspor'un hizmetine sundu. Nasıl olsa akladıktan sonra bu paraları geri alacaktı. Güven, hayali ihracattan o kadar para kazandı ki Brezilya'nın dünyaca ünlü futbolcuları Eder, Carlos ve Serginho'yu Malatyaspor'a getirdi. Bu transferlerin üzerine Güven'in kara para akladığı tüm dünya basınında yer aldı." [101]

---

[100] G.Gürkan Öztan, "Türkiye'de Futbol ve Sınıf Bilinci", çevrimiçi: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=4760, erişim tarihi: 30.01.2010

[101] Kılıç, a.g.e., s.125

Maliye Bakanlığı Güven hakkında soruşturma başlatır ancak gösteri devam etmektedir ve yapılan bu büyük transferler sonucunda Malatyaspor Birinci Lige çıkar. Profesyonel futbolun en önemli liginde, bir Anadolu kulübü başkanı işadamı olarak, çeşitli ilişkiler kurmaya başlamış olan Güven bir röportajında işi, "devletin hayali ihracatı desteklemesi gerektiğini, bu durumda devletin dış borçların tamamen ödeyebileceğini" söyleyecek kadar ileri götürmekteydi.

> "Futbol, o kadar itibar veriyordu ki Güven, bu itibarın ardından yalnızca hayali ihracat değil, uyuşturucu işini de yürüttü. Nitekim, Güven, Ahmet Bahadır Parlak'ı öldürmeye azmettirmek iddiasıyla yargılandığı Bakırköy 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmasında açıkça uyuşturucu ticareti yaptığını itiraf ediyordu.
> ...
> Hatta Güven'in büyük paralar ödediği Brezilyalı futbolcuları uyuşturucu sevkıyatı için transfer ettiği iddia edildi. Sık sık ülkelerine giden bu futbolcuların uyuşturucu kuryesi görevi gördüğü ve Güven'in gönderdiği bu uyuşturucuların Oral Çelik tarafından teslim alındığı gündeme gelmişti." [102]

Adı Abdi İpekçi ve Papa suikastlarıyla anılan ve hakkında açılan pek çok dava zaman aşımı, delil yetersizliği, dosyaların kaybolması ya da şahitlerin gelmemesi gibi sebeplerle ya düşmüş ya beraat kararıyla sonuçlanmış eski ülkücü militan Oral Çelik de ilerleyen yıllarda Malatyaspor başkanlığı yapmıştır.

Adı zaten yasadışı işlere karışmış olan Mafya özentili kişilerin, futbolda dönen paraya bakarak bu alandan pay kapma hevesiyle futbol piyasasına dalması şaşırtıcı bir durum olmamaktadır. Ancak futbol kamuoyu ya da en azından bu ilişkileri bilmediklerinden sadece maçlar ve tuttukları takımlarla ilgilenen sıradan insanları şaşırtacak isimler ve olaylar da vardır dünyanın içersinde.

Örneğin, sadece Beşiktaşlıların değil, futbol kamuoyunda hemen herkes için saygın bir yeri olduğu düşünülen eski Beşiktaş Kulübü Başkanı Süleyman Seba'nın adaylıktan çekilmek zorunda kaldığı 1982 seçimlerinden iki yıl sonra, MİT'in İstanbul bölgesinde personel işlerini yürüten kişi olması sayesinde rahatlıkla kurduğu

[102] a.e., s.126

ilişkilerle nasıl MİT-Emniyet-Mafya ayaklarına dayalı bir planla seçimi kazandığı, üstelik salondaki koruma görevini de MİT adına Alaattin Çakıcı'nın 50 adamı tarafından yapıldığı birçok futbolsever hatta Beşiktaşlı tarafından bilinmez. [103]

Ya da Türk Milli Takımına Dünya Kupası'nda üçüncülük kazandıran Federasyon Başkanı olarak Federasyon tarihine geçen Haluk Ulusoy'un, nasıl bir yöntem ve kimlerin desteğiyle Federasyon Başkanlığına seçildiği hakkında, pek çok futbolseverin en ufak bir fikri bile yoktur.

1997 yılındaki Futbol Federasyonu seçimlerinde Alaattin Çakıcı ve Sedat Peker, sonraları hakkında açılan Türkbank ihalesine fesat karıştırma ve Futbol Federasyonu Seçimleri ile ilgili soruşturma nedeniyle aranırken yurtdışına kaçan eski Beşiktaşlı futbolcu Mustafa Kefeli'yi desteklerken, seçimi kazanan Haluk Ulusoy'un Mehmet Ağar ve adamı Korkut Eken tarafından kollandığı, seçime giren üçüncü aday Alp Yalman'ın böylesi ilişkileri olmaması nedeniyle tehdit edilmesi üzerine adaylıktan çekildiği, yine aynı seçimlerde başkan vekili seçilen Hadi Türkmen'in tehdit edilmesi üzerine görevi bırakmak durumunda kaldığı, kendisine sahip çıkması gereken vekilliğini yaptığı Federasyon Başkan Ulusoy'un arasını yeni düzelttiği Çakıcı'yla ters düşmemek için Türkmen'e "başının çaresine bakmasını" söylediği mahkeme tutanaklarında kayıtlı olan olaylar ve isimlerdir.[104]

Şampiyonluk kutlamalarına katılmış ve bütün bir futbol sezonu boyunca canla başla çalışan futbolcularının bu şampiyonluğu hak ettiklerini düşünen pek çok Galatasaray taraftarı ya da futbolsever için; Mehmet Ağar'ın yakın arkadaşı olan Fatih Terim'in yönetimindeki Galatasaray'ın 1997 yılında büyük bir farkla kazanarak şampiyonluğunu ilan ettiği son maçın hakemi Bülent Yavuz'un, başkanlığını -Mehmet Ağar desteğiyle gelen- Haluk Ulusoy'un yaptığı Futbol Federasyonuna bağlı olan MHK (Merkez Hakem Komitesi) başkanlığına nasıl getirildiğinin önemi olmamaktadır.[105]

---

[103] a.e., s.133-136
[104] a.e., s.55-70
[105] a.e.,, s.153

Bütün bunlara ek olarak, Türk futbolunun hem mahkemelerce hem de bağlı bulunulan uluslararası kurum ve kuruluşlarca soruşturmalara tabi tutulan şike ve uluslararası boyutlara da varan bahis skandalları, yasadışı ilişkilerin geldiği noktaya birer örnektirler.

Devlet-Kulüp-Mafya üçlemesinin kaynakları yine 80'li yılların ortamında yatmaktadır. 24.Ocak Ekonomik Kararları'nın eksik kalan sosyo-politik ayağını sağlayan ABD onaylı 12.Eylül sonucunda, ülkede uygulanmak istenen sisteme ve girilen yola muhalefet edecek kimi cılız kalan girişimler dışında güçlü yapılar kalmamıştı. Bu ortamda devlet, toplumsal ve ekonomik hayat üzerinde sürdürdüğü yasal değişikliklerin yanında, "devlet sırrı" adı altında milli menfaat meşruiyetine sığınılarak hep gizli tutulan ve Susurluk Olayı ile gündeme gelmesine rağmen bir türlü gün yüzüne çıkarılamayan yasadışı kimi etkinlikler için de manevra alanı bulmaya başlamıştı.

Devlet için kimi gizli görevler alan eski ülkücüler, eskiden gelen ilişkilerinin pekişip resmi alanda gayri resmi bir şekilde de olsa onay bulmasıyla Devlet erkânıyla samimi olmaya; Devlet için yapmak üzere aldıkları yasadışı görevler sırasında girdikleri ilişkiler nedeniyle de kumar ve uyuşturucu gibi yasadışı yollardan para kazanmaya başlarlar. Önceleri bu paranın aklanması için girilen kulüp ilişkileri bir süre sonra endüstrileşen futbolun getirdiği kazançlardan pay almaya da dönüşür.

Milliyet Gazetesi'nde 2006'da çıkan bir haberde Tuğrul Akşar, kendi hesaplamalarına dayanarak Türkiye'de futbol kulüplerinin toplam gelirlerinin 500-600 milyon dolar olduğunu, "maç günü gelirleri"nin, futbol ekonomisinin ancak % 3'ünü oluşturduğunu ifade etmekteydi. Aynı haberde Akşar, dünyadaki kulüp gelirlerinin, 13 milyar doları Avrupa'dan olmak üzere, toplam 22 milyar dolar olduğunu ekleyerek, tüm dünyada toplam 200 milyar dolarlık bir futbol ekonomisi olduğunun, bu rakamın Türkiye'nin milli hâsılasının yaklaşık yarısına denk geldiğinin altını çizmekteydi.[106]

[106] Tuğba Tekerek, "Futbol Ekonomisi 5 Milyar Dolar", **Milliyet Gazetesi**, 17.12.2006

Kulüplerin futbol şubelerinin kulübe bağlı ama bağımsız birer anonim şirkete dönüşme süreçleri bu pazarı iyice hareketlendirmiştir. Menkul Kıymetler Borsası'nda yer almaya başlayan kulüp kâğıtları, sektörel gelişmenin mührü durumundadır. Bu aşamadan sonra artık kâr etmek amacıyla oluşturulan bir şirket durumundaki kulüplerin basında haklarında çıkan her türlü haberi bile, borsada spekülasyon yapıyor durumuna düşmemek için onaylamak ya da reddetmek gibi görevleri olmaya başlamıştır. Zira başta transfer haberleri olmak üzere takım hakkındaki pek çok haber, borsada kulüp kâğıtlarının el değiştirmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu şirketleşmenin en az borsadaki kâğıt kadar önemli bir diğer ayağı da "lisanslı ürün" satışlarıdır. Artık bir şirket olan kulübün antetli, logolu, yazılı ya da fotoğraflı, formadan bayrağa, şapkadan yastığa, bardaktan kaleme, akla gelen gelmeyen her türlü ürünü, ancak ve ancak kulübün AŞ'sinin anlaşmalı olduğu yerlerden alınması gerekliliği doğmuştur.

Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) da resmi web sitesinde TFF'nin tarihçesi bölümünde özerklik sonrasında, Türk futbolunun mali portresini çizmektedir.

> "Özerkliğin ardından 1996 yılında uygulamaya konulan Havuz Sistemi ile kulüplerin naklen yayın gelirleri yüz milyon dolarlarla telaffuz edilen boyutlara ulaştırılmıştır. İlerleyen yıllarda ise özellikle Milli Takımımızın elde ettiği başarılar sponsorluk yolunu açmış, Türkiye Futbol Federasyonu dev anlaşmalarla futbol ekonomisinde milyonlarca dolarlık bir katma değer oluşturmuştur. Futbol ekonomisinin önemi kulüpler tarafından da anlaşılmış, sponsorluk gelirleri bu alanda da devreye sokulmuştur." [107]

Sponsorluk sistemi, endüstriyel futbolun önemli bir ayağıdır. Örneğin Türkiye Milli Futbol Takımı için federasyonun dokuz şirketle (Nike, Turkcell, CocaCola, Efes Pilsen, THY, Garanti Bankası, TTnet, Ülker, Mercedes-Benz) sponsorluk anlaşması vardır. Sponsorluk sistemindeki en önemli ayaklardan biriyse futbol liglerinin firma adlarıyla anılmasıdır. Örneğin, Türkiye futbolunun eskiden 1.Lig olarak anılan asal ligin adı Turkcell Süper Lig, eskiden 2.Lig olarak bilinen

[107] Türkiye Futbol Federasyonu "özerklik ve tarihi başarılar" çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=297 erişim tarihi: 02.02.2010

ligin adıysa Bank Asya 1.Lig olmuştur. Federasyonun bir turnuva şekline getirdiği Türkiye Kupası organizasyonu da Ziraat Türkiye Kupası adını almıştır. Yaş gruplarına ayrılan U14, U15 ve U16 Liglerinin başına da CocaCola adı eklenmiştir.

Endüstriyel futbolun en önemli gelir kaynağı, yine futbolun endüstrileşmesi ve kitle kültürü haline gelmesinde en büyük pay sahibi olan kitle iletişim araçlarının bir ürünü olan, yayın haklarıdır. Örneğin Alman Kirch Grubu, 2002 ve 2006 Dünya Kupası Organizasyonu yayın haklarını satın almak için 2.5 milyon dolar ödemiştir. Fransa'da Pathé İletişim Grubu, Lyon'un hisselerini elinde bulundurmaktadır. İngiltere'deyse, dünyaca ünlü iletişim devi Rupert Murdoch, yıllardır dünyanın en zengin kulübü olan Manchester United'i ele geçirmeye çalışıyor. Manchester United'in kendi adıyla yayında bulunan bir televizyon kanalı da bulunmaktadır.[108]

Türkiye futbolunda da Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş'ın kendi adlarında birer televizyon kanalı var ancak bu kanallardan kendi sezon maçlarının yayınını yapamamakta, yalnızca eski tarihli maçları gösterebilmekteler. Çünkü yukarda, TFF resmi sitesinden yaptığımız alıntıda da belirttiğimiz gibi, özerklik sonrasında alınan bir kararla, yayın haklarından gelen gelirler, bir havuz gibi TFF'de toplanmakta ve sistemde belirlenmiş paylara dayalı olarak kulüplere dağıtılmaktadır. TFF'nin A, B ve C şeklinde farklı paketler olarak satışa çıkardığı son Türkiye ligleri medya ihalesi 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013, 2013-2014 futbol sezonları ve TFF Süper Lig ve TFF 1. Lig Müsabakaları için yapıldı.

Bu modele göre A Paketi, Süper Lig'in farklı teknolojilerle canlı yayınlarını şifreli olarak; B Paketi, Süper Lig'in geniş ve kısa özetleri ile TFF 1. Lig'in canlı yayınını şifresiz olarak; C Paketi ise Süper Lig ve TFF 1. Lig'in mobil haklarını içermektedir.

14.Ocak.2010 tarihinde televizyonlarda kimi haber kanallarının canlı olarak verdiği ihalenin sonucunda C paketini 13 milyon 500 bin dolarla Türk Telekom, B

[108] Kılıç, a.g.e, s.16-18

paketini 40 milyon 210 bin dolarla TRT, en önemli paket olan A paketini ise Türk Telekom'la girdiği üçbuçuk saat süren açık arttırma sonucunda 321 milyon dolarlık teklifle Digitürk kazandı. Çıplak olarak verilen bu rakama paylar ve vergiler eklendiğinde 424 milyon 233 bin dolara erişmektedir ki her yeni sezon için de "%10" artış eklenecektir.

Ortaya çıkan rakam, Turkcell Super Lig'e çıkma mücadelesi veren takımlara da bir itici güç olmuştur. Zira endüstriyel futbol anlayışına göre pek marka değeri olmadıkları nedeniyle maddi sıkıntılardan en çok payını alan 1.lig takımları, düşme durumunda olan bir takımın bile yıllık 20-30 milyon dolar gelir elde edeceği iddia edilen Süper Lig'e çıkmaları halinde, ciddi maddi gelirlere ulaşacaklar.

Örneğin İzmir'in Süper Lig'e çıkma mücadelesi veren köklü takımlarından Karşıyaka Spor Kulübü Başkanı Akif Ersezgin, üç profesyonel branşı olan bir kulüp olarak, futbolun Süper Lig'e çıkması halinde, Süper Lig geliriyle futbolu finanse ederek, 10 yıl takside bağladıkları vergi ve sigorta borçlarıyla, az gelire rağmen 12'den, 7 milyon TL'ye indirdikleri diğer borçları halledebileceklerini ve kulübün diğer şubelerini de sponsorlarla yaşatabileceklerini ifade ederek, durumu "geleceğimizi kurtarır" şeklinde yorumlarken, bir başka 1.Lig takımı Çanakkale Dardanelspor Başkanı Niyazi Önen "Süper Lig ile 1.Lig arasında 10 katlık bir fark olmamalı" diyerek iki ligin geliri arasındaki fiyat farkına dikkat çekmektedir.[109]

Digitürk'ün verdiği bu fiyat, spor kamuoyunu şaşırttığı gibi, televizyon kanallarında daha henüz ihalenin canlı yayını esnasında tartışılmaya başlandı. Halen bu tartışma yer yer devam etmekte ve uzun süre de devam edeceğe benzemektedir. Zira bu ihaleyle, tüm paketler toplamında ortaya çıkan fiyat, bir sene önceki fiyata oranla %126 fazladır. Tartışılan ise, Türkiye futbolunun bir sene içersinde %126 artış sağlayacak ne yaptığı ya da Türkiye futbolunun bu kadar edip etmediğidir.

[109] "Hedef Büyüdü", **Milliyet Ege**, 16.01.2010, çevrimiçi: http://www.milliyet.com.tr/hedef-buyudu/ege/haberdetayarsiv/09.02.2010/1186591/default.htm?ver=03 erişim tarihi: 02.02.2010

1.3.2. Endüstri Ötesi Endüstri Olarak Futbol

Futbol endüstrisine sadece futbol seyrinin pazarlandığı bir ticaret işi olarak bakılması durumunda, hiç kuşkusuz malın değeri tartışmaya açılacaktır. Ne var ki bu ihale, futbol endüstrisinin sadece futbol oyunu gibi bir meta üretmediğinin, bir endüstri olan kendisi üzerinden, başka endüstrilerin kâr üretimine katkıda bulunduğunun hatta ürettiğinin kanıtlarından biri olmaktadır.

İhaleden beş gün sonra, spor yazarı Mehmet Demirkol'un Milliyet gazetesinde "Tivi bitti şimdi Digi" başlığıyla yayımlanan yazısının, konunun altını çizmek için iyi bir örnek olacağını düşünmekteyiz:

> "Perşembe günü sadece bir futbol ihalesi yapılmadı. Perşembe günü yapılan ihale Türkiye'nin eğlence tekelinin kim olacağını belirleyecekti. Belirledi. Digitürk son 11 yılda elde ettiği bu tekeli vermeyeceğini Mehmet Emin Karamehmet o masaya oturduğu anda açık şekilde ortaya koydu. Ertan Özerdem'in sonradan söylediği gibi molaya gerek duymadan, icap ederse 3 gün orada oturacaklar ve o ihaleyi alacaklardı. Çünkü orada futbol yayınlarını kimin yapacağına değil, Türkiye'de evleri kim eğlendirecek buna karar verilecekti.
> ...
> Mesele temelde futbol yayını değildir. Olmadığını Digitürk'ün reklam sloganı zaten aylar önce ortaya koymuştur: Tivi bitti! Şimdi Digi!
> Mesele modern anlamda tüketici diyebileceğimiz her bir bireyin ev eğlencesini Digitürk yapmaktır. Ve bu eğlencenin içinde futbol değil, Fenerbahçe ve Galatasaray olmak zorundadır. Bu iki marka hâlâ lokomotiftir. 2.5 milyon Digitürk abonesinden 800 binin Lig TV izlemesine rağmen…
> Bu ev eğlence sisteminin şeklinin 10 yıl sonra ne olacağını bugünden tahmin etmek güçtür. Ama işin büyüyeceği kesindir. Muhtemeli, bugün internet üzerinden kullandığımız her türlü hoşluğun ve çok ama çok daha fazlasının bu işe dahil olmasıdır. Ya da tam tersi!
> Ama bugün için bakarsak: Bu para en basitinden sokakta tezgahta satılan sahte dvd piyasasından pay kapmak için de verilmiştir. Çünkü artık Digitürk bugün, kutunuzda depolanmış onlarca filmi hem de HD olarak izleme şansı veriyor. Kayıt mümkün, yayını durdurmak, reklamları geçmek, yayını depolamak mümkün.
> Kimse bundan 5 yıl sonra o gün vizyona giren bir filmi evinizde seyredemeyeceğinizi iddia edemez. Bu olacaktır. İletişimin doğal gidişatı budur. Hem de 3D, hem de duvardaki LCD'de değil. Salonun ortasındaki sehpanın üzerindeki platformda... Çok boyutlu olarak. Çok mu uçtum? 10 yıl önceyi bir hatırlayın isterseniz.

Mesele sadece ve sadece budur. ” [110]

Demirkol’un yazısında altını çizdiği nokta net bir şekilde de anlaşıldığı üzere, Digitürk için bu paranın maç yayınlarından çıkması mesele değildir. Digitürk tüketicilere, reklamlarından da anlaşılacağı üzere, içinde şimdiye kadar düşünemedikleri birçok teknolojik olguyu kattıkları, yeni bir eğlence platformu sunmak amacındadır. Tüketicinin futbol maçları yayını için, başka bir elektronik ortama kaçma ihtimalinin, kendi satışları için önemli bir engel oluşturduğunun farkındadır. Ama bundan daha önemlisi, ürünlerinin “her şeyi kapsayan platform” olmasını istediklerinden, bu ürünün olmazsa olmazı Futbol Yayınları’nı kapmak zorunda olduklarının altı çizilmektedir. Bu anlamda, bütün bu yatırımın dinamosu yine futboldur ve böylesi bir teknolojik eğlence endüstrisi bile, belki de futbol endüstrisinin ürünü olan maç yayınıyla desteklenmek şartıyla hayat bulacaktır.

Başka örneklemelerde gezinerek devam edelim. Örneğin endüstriyel futbolun koltuk deneği durumundaki sponsorluk olgusuna göz atalım. Firmalar ürünlerini bedelsiz olarak bir futbol takımının hizmetine sunmakta ve kendi ürünleri dışında başka ürün kullanılmaması için yüklü miktarlarda da ödemeler yapmaktadırlar. Firmanın beklentisi, hem o “kaliteli ürün” olan takımın adıyla özdeşleşerek prestijini desteklemek, hem bu özdeşlik sayesinde “tüketicinin” taraftarı olduğu takımın ürününü kullandığını düşünürken gerçekte kendi ürününü kullandırarak geçişli ve dolaylı bir marka bağımlılığı sağlamak, hem de bu reklamlar sayesinde doğal olarak genel anlamda ürün satışını sağlamaktır. Tabi ki bunların hepsi, takımın başarılı olması durumunda geçerli olmaktadır. Başarının kıstası endüstriyel futbolda para kazanmaktır. Para ise maç kazanıldıkça kazanılmaktadır. Ne var ki maç da iyi yatırımları yapacak, iyi adamları toparlayacak, iyi ortam hazırlayacak paranız varsa kazanılmaktadır. Yumurtayla tavuk ikilisi gibi bir döngüye bir de, maç kazanıldığı sürece para kazanıp, bu paraları da yeni maçlar kazanmak üzere harcayabilmesi amacıyla bir kulübe ödeyerek sponsor olan firmayı eklersek durum daha da içinden çıkılmaz bir hal almakta gibi görünse de aslında çok açıktır.

[110] Mehmet Demirkol, “Tivi Bitti Şimdi Digi”, **Milliyet Gazetesi**, 19.01.2010

12.Temmuz.1998 tarihinde "Stade de France"'ta 16.Dünya Kupasının final maçında, Fransa ile Brezilya karşı karşıya gelirler. Futbol meraklıları ve sevenleri dışında Adidas ve Nike firmaları ileri gelenleri de bu maçın sonucunu heyecanla beklemektedirler. Çünkü Adidas Fransa Milli Takımının, Nike ise Brezilya Milli Takımının sponsor firmalarıdır. Maçın başlamasına birkaç saat kala Brezilya'nın ünlü golcüsü Ronaldo geçirdiği sara nöbeti nedeniyle gizlice hastaneye kaldırılır. Doktorlar oynamaması gerektiğini söylerler ama Brezilya Milli Takımıyla 17, Ronaldo ile 1 milyon dolarlık anlaşma yapmış olan Nike firması yetkilileri bu öneriyi kesinlikle kabul etmezler ve Ronaldo yediği iğnelerin ardından hasta bir şekilde sahaya çıkar ama maç boyunca sahada doğal olarak neredeyse sadece dolaşır. Maçı Fransa, yani Adidas kazanır. Bu karşılaşmadan sonra Brezilya Futbol Federasyonuyla yeniden masaya oturan Nike firması, anlaşmaya koydurdukları ek maddelerle Brezilya'nın hangi takımlarla hazırlık maçı yapacağı konusunda karar yetkisini ve "ilk onbir"de mutlaka sekiz ünlü futbolcu bulunacağının garantisini alır.[111]

Bu yaşanan olayı, klasik bir sözleşme gereği olarak algılamak mümkün değildir. "Vahşi kapitalizmin insana biçtiği değer" gibi kavramların da ötesinde çok farklı bir durum vardır bu noktada. Futbol endüstrisi, başka endüstrilerin dinamosu haline gelmiştir.

Bir önceki bölümde Milliyet Gazetesi'nde Tuğrul Akşar'ın değerlendirmeleriyle futbol ekonomisiyle ilgili haberi aktarmıştık. Tuğrul Akşar, dünyadaki kulüp gelirlerinin, 13 milyar doları Avrupa'dan olmak üzere, toplam 22 milyar dolar olduğundan ve dünyada toplam 200 milyar dolarlık bir futbol ekonomisi olduğundan söz ediyordu. Haberin son bölümünde Akşar'ın sunduğu birkaç veri var. Haberden aynen aktaralım:

> "Tuğrul Akşar'ın hesaplamalarına göre futbol, kendisi için bir birim gelir yaratırken, diğer sektörlere dokuz birim para akmasını sağlıyor. Akşar'ın sıraladığı birkaç çarpıcı örnek:

[111] Kılıç, a.g.e., s.110

- 2002 yılındaki Dünya Kupası'na Türkiye'den Kore ve Japonya'ya 2 bin 500 kişi gitti.
- Türkiye'nin bu kupada yarı finale çıkması, bayrak ve forma satışlarını patlattı, tekstil sektörü bir ayda ek 50 milyon dolar gelir elde etti. Maç arası reklam yayınlarından medya şirketlerinin elde ettiği gelir, saniye başına 14 kat arttı.
- Türkiye'nin katılamadığı 2006 Dünya Kupası sırasında ise LCD, plazma TV ve uydu anten satışı 190 milyon dolar arttı.
- Almanya'da yapılan 2006 Dünya Kupası, Türkiye turizmini sekteye uğrattı. Bunun üzerine Türk turizm şirketleri, Alman kadınlarına yönelik "Kocanı bırak da gel" kampanyaları düzenlediler." [112]

Tüm dünyada toplam "22 milyar" dolarlık toplam kulüp geliri ama "200 milyar" dolarlık bir futbol ekonomisi olduğundan söz etmektedir Akşar. Yani kulüplerin toplam olarak kazandığı 22 milyar, kulüplerden bağımsız bir şekilde piyasada dönerek başka sektörlerin kasasına giren 178 milyar daha.

Tam bu bağlamda, Baudrillard'ın, "hipergerçeklik" kavramını kısaca hatırlamanın faydalı olacağını düşünmekteyiz:

"Gerçek, artık kendisini kendisinden farklı, dolayısıyla sahte, ilüzyon, düşsel olan bir başka şeye karşı konumlandırmadığı için, 'gerçekten daha gerçek' olandır. Gerçek her şeyi yutup yok etmiştir ve her şey eşit hakka sahip olarak (ya da aynı anlama gelmek üzere eşit haksızlığa sahip olarak) gerçek olduğunu ileri sürebilir. Örneğin, gerçek siyaset nedir? TV ekranında günün haber başlıklarını bir güldürü programındaymış gibi gülümseyerek okuyan yüzler mi, yoksa, engin bir bilgiye dayanan görüşler ve bunların simüle ettikleri dünyayı parçalara ayıran olaylar mı? Ya da ciğerlerimize çektiğimiz gerçek ürün nedir -Marlboro ülkesinin rüzgarlı vadilerinde atla gezinmenin vekaleten yaşanan keyfi mi, yoksa için için yanan tütünün sert, keskin dumanı mı? Hangisi daha gerçek, hangisi daha az gerçek? Ve bunun bir önemi var mı gerçekten? Hipergerçeklikte gerçek yıkılıp yok edilmiştir." [113]

Benzer örneklerden hareketle, biz de soralım o halde:

Milli Takım sponsoru CocaCola'nın milli takım logolu ve futbolcu resimli şişe ya da kutu içeceklerini kafamıza diktiğimizde "Nedir susuzluğumuzu dindiren?". Temmuz sıcağında Güney Kore'de sıcaktan ter içinde kalmış İlhan Mansız, Hakan

[112] Tekerek, a..y.
[113] Zygmunt Bauman, "Jean Baudrillard'a Göre Günümüz Dünyası" Çev. Bernar Kutluğ Intimations of Postmodernity, Routledge 1992/1994, 4. Baskı çevrimiçi: http://www.sinemasal.gen.tr/bauman.htm erişim tarihi: 09.12.2009

Şükür ve Hasan Şaş'la birlikte yudumladığımız bir Dünya Üçüncülüğü tadı mı yoksa şekeri ve gazıyla hem tatlı hem acı olan kıvamıyla boğazımı yakmasına rağmen zevk aldığım bir içecek mi?

Ya da telefonum çaldığında hangisidir konuştuğum hat? Bana tribünleri beraber doldurup, deplasmanlara beraber gittiğim can dost tribün yoldaşımın sesi gibi gelen kulüpGSM hattım mıdır, yoksa bu hizmeti bana sağlayan, zaten normalde de ikinci hat olarak kullandığım Avea mıdır? Ya bankacılık sektörünün kulüp logolu kartları? Ya da kulübümün logosunu ve adını taşıyan sigorta şirketleri poliçeleri? Sadece futboldan bahseden dergiler? Futbol gazeteleri? Futbol kanalı?

Futbol endüstrisi, artık kendisini kendisinden farklı, dolayısıyla sahte, illüzyon, düşsel olan bir başka şeye karşı konumlandırmadığı için, 'endüstriden daha endüstri' olandır. Futbol, her şeyi yutup yok etmiştir ve her şey eşit hakka sahip olarak (ya da aynı anlama gelmek üzere eşit haksızlığa sahip olarak) endüstri olduğunu ileri sürebilir.

Kısaca futbol bugün artık, diğer ürünleri pazarlayan bir ürün, diğer endüstrileri büyüten, kimi zaman yaşatan hatta belki de bazen var eden bir endüstridir. Bu bağlamda artık bugün "endüstriyel futbol" dendiğinde aslında Baudrillard'ın, "şeylerin kendi tanımlarını yitirip gerçeklik ötesi bir gerçeklik" diye tanımladığı "hipergerçeklik" kavramı gibi, bir "hiperendüstri" ile yani bir "endüstri ötesi endüstri" ile karşı karşıya kalmaktayız.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK BASININDA KİTLE KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA FUTBOL OLGUSU

80'li yıllar itibariyle tüm dünyadaki değişim ve gelişimlere paralel olarak, iletişim alanında da köklü yenilikler olmuştur. Bu yeniliklerden Türkiye de payını almış ve dönemin neo-liberal politikalarına dayalı olarak desteklenen özel sektör, medya alanında egemenliğini kurmuştur. Bu dönem artık, tek kanallı, siyah beyaz yayın yapan TRT'nin Pazar günü neredeyse tüm gün süren ve her çeşit etkinliğin olduğu eğlence programlarında kâğıttan okunan futbol sonuçları devrinin kapanıp, futbolun, kendisinden önce endüstrileşen medyanın önemli bir unsuru haline gelmeye başladığı dönemdir.

Gazetelerde spora ayrılan sayfalar artmış, önceleri futbol haberlerinin yoğunlukta olduğu spor gazetesi diye anılan ama sonra açıkça futbol gazetesi haline dönen tematik gazeteler başarılı tirajlarla yayın hayatında yer almıştır. Televizyonlarda spor programları, futbol haberleri ve yorumlarına ayrılan süreler ciddi ölçüde artmış ve en sonunda TFF'nin havuz projesiyle, futbol liglerinin görüntüleri ihaleyle satışa çıkarılmış ve şifreli yayın yapan televizyonlar tarafından gösterilmeye başlanmıştır.

2.1. Türk Spor Basınında Takım Yazarı Olgusu

Türk Spor Basınında ilk gazeteciler, sporla ilgili haberlere ihtiyaç duyulması nedeniyle değil, sporu sevdiklerinden, ilgilendiklerinden girişmişlerdir spor haberleri vermeye ve spor dergileri çıkartmaya. Toplumda sporun yayılması ve gelişmesiyle ilgi çekici hale gelen spor haberleri, zaman içersinde endüstrileşen basınla birlikte

birer ürün hakine dönüşmeye başlamıştır. Bu "ürün" pazarının "pazarcı"ları da yine endüstrinin ürettiği "Takım Yazarları" olacaktır.

2.1.1. Türk Spor Basınında 1980'e Kadar Gelen Süreç

Türkiye'nin spor basınının çok eski yıllara dayanan bir temeli olduğu söylenemez. 14.Mart.1891 tarihli Servet-i Fünun Dergisinde Ali Ferruh Bey'in Fransa'dan yazdığı eskrim konulu bir makale, Türk basınında sporla ilgili olarak yer alan ilk yazı, Burhan Felek'in 28.Eylül.1910 tarihinde çıkardığı "Futbol" da ilk spor dergisi olmuştur. Hemen ardından 1911'de Selim Sırrı Tarcan tarafından çıkarılan "Terbiye ve Oyun" ve 1913'te Cem'i Bey'in çıkardığı "İdman" dergileri yayın hayatına başlar. 1919 yılında Çelebizade Said Tevfik Bey tarafından çıkartılan "Spor Âlemi" adlı dergi, 10 yıl boyunca yayın hayatına devam eder. 1926 yılında, spor işlerindeki aksaklıkları mizahi bir dille eleştiren "Gol" adlı dergiyi çıkarır Refik Osman Bey. Sonraları eleştirilerin dozu sertleşir. En sonunda 25.Mayıs.1926 tarihli Gol dergisinde yayınlanan "Yağma Hasan'ın Böreği" başlıklı yazısı nedeniyle Refik Osman Bey, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tarafından yaşam boyu futbol boykotu cezasına çarptırılır ve mahkemeye verilir. Türk Basınında ilk kez bir spor dergisi ve spor yazarı mahkemeye düşmüş olur.[1]

Talât Mithat Bey'in 1929 yılında çıkarmaya başladığı "Türk Spor", onun kapanmak zorunda kalması üzerine bu sefer de 1937'de "Kırmızı-Beyaz" dergileri en çok akıllarda kalanlar olmaktadır. Dönemin gazeteci ve sporcularının, kimi zaman yalnız, kimi zaman ise bir kaç arkadaş birlikte çıkardıkları spor dergilerine rastlanmaktadır. Ancak 1950'lere kadar, gazetelerde spora ayrılmış sayfalar görünmemektedir. Eylül 1951'de futbolda profesyonelliğin ilk yönetmeliği yürürlüğe girince, gazete binalarına da spor profesyonelleri girer. Artık bu dönemde gazetede yer alacak spor yazısı için bir olay olması beklenmemektedir. Zira gazetelerin spor

[1] Sağlık, Teknoloji, Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, "Spor", çevrimiçi: http://www.botav.org/spor/ erişim tarihi: 07.02.2010

sayfaları vardır ve profesyonel futbol sayesinde de her gün yayınlanacak haberler çıkarılabilmektedir.[2]

Bir süre sonra, gazetelerde spora ayrılan sayfaların büyük ilgi çektiği görülür. Hatta güreş, atletizm, eskrim ama hiç kuşkusuz en çok da futbol haberlerinden oluşan spor sayfalarını takip etmek için gazete alanların olduğu fark edilince, gazetelerin spor servisleri genişler. 60'ların sonunda gazete sayfaları renk kazanırken, spora da renkli sayfalar ayrılır. 70'lerdeyse spor dergiciliği büyük bir krize doğru yol alırken, gazeteler aynı alanda bir altın madeni bulmanın sevinci içindedirler. Spor servisleri genişler, sayfaları artar.[3]

70'li yıllar Türkiye'de futbolun hareketlendiği, iyiden iyiye yaygınlaştığı yıllardır. Özellikle Anadolu'da, aynı şehrin güçlü ve popüler yerel takımlarının 60'lı yılların sonu, 70'li yılların başı itibariyle birleşip şehir takımlarını oluşturmaya başlaması, heyecanları sınırlı bir hayat tarzı sürmek durumunda kalan insanlara bir dinamizm getirir.

Bu dönemde basın, teknolojinin sınırlı imkânları içersinde, maçlarda canla başla çalışarak alınan en ilginç fotoğraf karelerinin haricinde, özel mizansenlerle maç ya da antrenman sahasında çekilmiş spor (tabi özellikle futbol) fotoğraflarıyla renkliliğin tadını çıkartmaktadır. Futbol sezonu başlarında ve şampiyonluk sonrası hediye olarak verilen takım ya da futbolcu posterleri henüz promosyon değil, bir hizmet anlamındadır.

Bu dönemde hâlâ futbol dışında spor dallarının haberlerini görmek mümkündür. Ancak uluslararası başarıların pek de görülmediği bir dönem olması nedeniyle, daha çok, ulusal basketbol, voleybol maçlarıyla, ajansların geçtiği kısa kısa spor haberleri ve yabancı şampiyonluk, turnuva ya da haber değeri taşıyan yarışlardır bunlar.

---

[2] Can Kozanoğlu, **Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alacaz!**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.174-175

[3] a.y.

2.1.2. Spor Muhabirinden Takım Yazarına Uzanan Yol

80'li yılların başları da dâhil olmak üzere "futbol" basın için, anlamı ve doğası gereği, "spor" kavramının içinde yer almakta ama popülerliği nedeniyle de spor basınının, ilk yıllarında olduğu gibi dinamosu durumundadır. Bu nedenle spor muhabirinin hemen her spor dalı hakkında genel kültür düzeyinde de olsa bilgi sahibi olması ama futboldan biraz daha iyi anlaması gerekmekteydi. Spor muhabirleri sonuçta, "gazetenin" servisleri arasında "spor servisi"nde görev alan elemanıydı. Yani gazeteciydi.

> "Spor sayfalarının profesyonel gazetecileri, gencecik yaşta mesleğe yazılmış; "Sen spordan başla bakalım" tayiniyle, duvarlarını top resimlerinin doldurduğu bir servisin ortasına düşmüş insanlardır. Kural olarak değil, genel olarak. Kimisi gazeteciliği kıvıramayacağını bu serviste anlayarak bambaşka bir sektöre kayar, kimisi gazetenin başka bir servisine kayar."[4]

80'li yılların ikinci yarısından itibaren spor basınında değişiklikler görülmeye başlanır. Artık "kardeşin kardeşe düşman olmadığı", "dört eğilimin birleştiği", ve insanların hayatı algılayış biçimine bir "vizyon farkı" geldiği 12.Eylül destekli Özal döneminde, öne çıkan, parlayan, "yükselen değer"ler vardır. İşbitiricilik, girişimcilik ve yenilikçilik kavramları önemlidir örneğin. Yenilikçilik dâhil hepsinin "para"ya endeksli kavramlar olması şaşırtıcı değil hatta bir an önce alışılması gereken şeylerdir. "Çok zaman kaybetmiştir Türkiye" ve bir an önce bu açığın kapanması gerekmektedir. Dolayısıyla bazı "ayrıcalıklar", "göz yummalar", "idare etmeler" olacaktır artık. Ama en çok da "ben yaptım oldu"lar ve "kredili destek"ler.

İzmir'de bölgesel nitelikte yayın yapan Yeni Asır gazetesinin sahibi Şevket Bilgin'in oğlu Dinç Bilgin, aldığı işletme eğitiminin üzerine aile geleneği olarak Yeni Asır'da çalışmaya başlamıştır. Bir ara Yeni Asır'ı İstanbul merkezli bir ulusal gazete haline getirmeyi denerlerse de başarılı olamazlar. Bölgesel bir gazete olmasına karşın Ege'de birçok ulusal gazeteden daha yüksek tirajlar yakalayan Yeni

[4] a.y.

Asır'ın sahibi Bilgin, yeniliklere açık ve İzmir'de olmasına rağmen dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından izleyen biridir. 60'lı yılların sonunda Haldun Simavi'nin ofset tekniği ile basılan Günaydın Gazetesi'ni gördüklerinde, Linotype ve Intertype adı verilen kurşun dizgi sistemini ve kurşun kalıplarda basılan rotatif baskı makinelerini bir anda terk eden ilk gazete olmuştur. Dinç Bilgin önce Ankara'da sonra da İstanbul'da birer haber bürosu açar. İzmirli bir bölge gazetesi için önemli girişimlerdir bunlar. Dededen beri gazeteci olan Dinç Bilgin, habercilikte artık büyük gazetelerle rekabet edecek duruma geldiğine inanır ve en önemli kararı verir: Yeni Asır artık bilgisayar teknolojisiyle basılacaktır. İstanbul'da yeni bir gazeteyle yeni bir hayata başlayacak olan Bilgin basın dünyasını değiştirecek bir yenilik yapar ve çıkaracağı gazeteyi bilgisayar teknolojisiyle hazırlar.[5]

Çok büyük bir gelişme, çok önemli bir değişimdir bu baskı sistemleri için. Pikaj, montaj ortadan kalkmakta, tüm bir sayfanın mizanpajını bir kerede bir ekranda görebilmekte, hatta prova mahiyetinde örnek bile çıkarabilmektedirler. Bütün bunlar, zamandan, emekten, çalışandan, kısaca bir işveren için paradan, yani maliyetten yarıdan fazla bir tasarruf anlamına gelmektedir.

Ancak, yine de karar aşamasında titiz çalışılmasını gerektirecek çok önemli bir başka nokta vardır: Para! Çünkü bu teknolojiyi kullanacak bir gazetenin sistemini hazırlamak, o zamanlar yaklaşık 1,5-2 milyon dolarlık bir yatırım gerektirmektedir. Buna İstanbul'da bir tesis kurmak için gereken harcama da eklenirse, gereken meblağ neredeyse üç hatta dört katına ulaşmaktadır. Oysa, "Gerçekçi kur ve hakiki maliyetine ulaşmış kredi nedeniyle yatırım, geçmişteki 'kelepir'e alışmış, o dönemin şartlarına göre yapılaşmış olan basınımız için çok zorlaşmış" durumdadır.[6]
Bu şartlarda Güngör Mengi'nin cümlesiyle, "Gazetelerimiz genel olarak böylesi fonlar yaratabilmenin uzağında"[7] kalmaktadırlar.

[5] Çevrimiçi: http://kimkimdir.haberaktuel.com/dinc-bilgin-biyografisi-5546.html erişim tarihi: 07.02.2010
[6] Güngör Mengi, "Türk Basınında Teknolojik Gelişmeler", **İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Aralık 1984, İstanbul, s.176.
[7] a.y.

Yaratılması gereken fonlar, dönemin başbakanı Özal tarafından yaratılır. Güngör Mengi'nin deyimiyle 'kelepir'e alışmış Türkiyeli basın, bu sefer kelepir kredilerin devreye girmesiyle yatırım yapar.

Genel Yayın Yönetmeni olarak da cinsel içerikli fotoğraf ve masa başında uydurulmuş cinsel çağrışımlı asparagas haberleriyle büyük bir çıkış yapan Tan gazetesinin Genel Yayın Müdürü Rahmi Turan getirilir. Aranan kan bulunmuştur. Önce bir süre Yeni Asır İstanbul'da çıkartılır. Sonrasındaysa Sabah gazetesi büyük teknolojik yatırımlarla basın hayatına girer. Bu süreç bir eğlencelik asparagasın yaşam biçimine, maliyet azaltılmasından tekelleşme ve sendikasızlaşmaya, tarafsız habercilikten manipülasyona varılacak sürecin de önemli bir dönüm noktasıdır.

Yüksek bir teknolojiyle işe girişen Sabah, puntoları ve sütunları büyütür ve mesleğin özellikli cümlelerinden biri olan "8 sütuna manşet" cümlesini tarihe gömer. Ama en önemlisi, sadece bol etli kadın görüntüsü olarak algılanan magazini geliştirir, gündelik hayatın içine bir bakış açısı hatta bir yaşam şekli olarak yerleştirir. Saldırgan ve Özal etkileşimli "ben yaptım oldu" tavrı, Bâb-ı Âli kökenliler tarafından yadırganırken, atak, hoyrat ve politikadan ekonomiye, toplumsal hayattan teknolojiye kadar her şeyin değişmeye başladığı hayata uyum göstermeye çalışan insanlar tarafından ilgiyle karşılanır. Magazini yaşam tarzına dönüştüren Sabah, son iki yılın en çok satan gazetesi Tan'ın işlerini bozar. Yükselttiği magazin boyutu Tan'ı neredeyse eğlencelik bir erkek gazetesi haline düşürmüş ve rakip olarak kendisine Hürriyet'i bırakmıştır. Şimdi hedefte Hürriyet vardır. Sabah hemen her gün, satıştaki yerini almayı tasarladığı Hürriyet'le ilgili bir haber verir. Ya bir Hürriyet haberi konu olur Sabah'a ya da patronunun özel hayatıyla ilgili bir konu. Yarattığı suni spekülasyonların meyvesini 1990 senesinde alır ve yıllık ortalama satış değerinde Hürriyet'i geçerek, birinciliğe oturur.

Sabah gazetesinin bu genel çizgisi hiç kuşkusuz spor sayfalarına da yansıtılır. Yeni teknolojinin imkânları en iyi şekilde kullanılır. Magazinleşmeden ve saldırganlıktan payını alan spor sayfalarında da popüler kültürün en önemli ürünlerinden futbol, neredeyse diğer spor haberlerine yer bırakmamacasına öne

çıkmakta, başlıklar, en basit insanın anlayacağı ve futbola iyice bağlanan kitlelerin hoşlarına gideceği şekilde atılmaktadır. Dolayısıyla futbol maçları ve taraftarlık sayesinde üzerindeki toplumsal baskıyı atan insanların aslında görmek istediği gibi "sert" ve akılcılıktan çok "duygusal" yorumlar yapılır. Maçlarda erkek erkeğe olduklarından kendilerini rahat hisseden, kendileri gibi olabilen taraftarlar için "eril", "cinsel içerikli" ve "cinsel anlam göndermeli" başlıklar atılır. 12.Eylül'ü yaşamış bir toplumun ürünü olarak politika konuşmaktan uzak duran insanlara, politikadan uzak durup sadece spor, hatta futbolla ilgili oldukları duygusu uyandıracak ama hiç kuşkusuz bu şekilde yaparak zaten kendisine imkânlar sunan iktidara hizmet edilmiş olacak "değerler pazarlayan" yazılar yazılır.

Sadece dil değildir artık magazinleşen. Yaşam magazinleşmeye başladığından futbolseverlerin tanıdığı eski futbolculardan yazarlar devşirilmeye başlanır. Hatta ilerleyen zamanlarda bu ünlü devşirilmesi, futbolla profesyonel bağlamda ilgilenmemiş olan, sadece "ünlü" olması yeterli isimlere kadar uzanacaktır.

Spor muhabirlerinin artık başka spor dallarından anlaması pek de gerekmektedir. Hatta futboldan bile anlamalarına gerek kalmamıştır. Çünkü yorumlar ünlü isimler, usta kalemler ve kulüplere yakınlığıyla bilinen içerden haber verebilen yazarlar tarafından yapılmaktadır. Muhabirlere düşen görev, futbolcularla ilgili haber ve bilgi getirmeleridir. Üstelik bunların her zaman futbolla ilgisi olma zorunluluğu da yoktur.

Bütün bu gelişmeler artık gazeteleri, yatırım yapılmış bir iş kolu, gazete sahiplerini de dolayısıyla yatırdığı paranın karşılığını almayı bekleyen patronlar haline dönüştürmekteydi. Üstelik devletten alınan ve geri ödenmesi gereken krediler de vardı. O halde mal yani gazete satılmalı, tirajlar her ne pahasına olursa olsun yüksek tutulmalıydı. Ülkede müzikle birlikte en çok sevilen ve üzerinde neredeyse günlük siyasetten bile fazla konuşulan tek şey futboldu. O halde futbol basını da gereğini yapacak, insanların beklentilerini karşılayacak ve satışa katkı sağlayacaktır.

Artık bir Futbol Basını'na dönüşmüş olan Spor Basını'nın Muhabirleri de birer futbol muhabiridir. Ama sadece maçları ve bilinenleri yazmak yetmez okuyucuya. Artık endüstrileşmiş basının endüstri ürünü olan gazeteyi alan müşteri, yenilik istemekte, duymadıklarını, bilmediklerini öğrenmek istemektedir. O halde futbol muhabirlerinin, kulüplerin ve takımların daha fazla içine girmeleri şart olmuştur.

Futbol muhabirleri artık futbol takımlarıyla, dolayısıyla futbolcularla daha fazla ilişki ve samimiyet içersindedirler. Bu karşılıklı alışverişi olan bir ilişki şeklidir. Muhabir bu bilgiyi aldığı zaman haber yaratabilecek ve futbol sayfasına ya da sütunlarına yeni bir şey ekleyebilecektir. Ama futbolcu da, eskiden ayıplanan topçuluğun, yükselen değerlerle geldiği yerin tadını çıkaracak ve ününe ün katacaktır gazete sayfalarında boy göstererek.

Futbol muhabiri en gizli, en özel bilgileri, kurulan bu ilişki sayesinde edinmekteydi. Kimi zaman edinilen bilgiler, malumatfuruşluk seviyesinde kalsa bile, içerden biri bir şey söylesin yeterli olacaktı. Futbol muhabiri bu "söylenen"i allayıp pullayarak işleyeceğinden hiçbir sorun teşkil etmemekteydi. Üstelik futbolcuyla samimiyet sonucunda ulaşılan belki de son derece önemsiz ama muhabir tarafından ilgi çekici hale getirilmiş "içerden" alınan bu "bilgi", bir gazetecilik başarısı olarak görünecek ve gösterilecekti. Çok da yanlış sayılmazdı aslında. Gazete olgusunun geldiği noktaya paralel olarak yeni gazetecilik anlayışı da bu şekildedir. Zira hem toplum, hem servis müdürü ve hem de patron tarafından onaylanmakta, beğenilmekte hatta takdir görmektedir bu yeni üslup.

İlişkiyi derinleştirmek ve samimiyeti ilerletmek belli bir birliktelik süreci, bir mesai getirdiğinden ötürü, muhabirler belli takımlarda uzmanlaşmaya hatta onlarla özdeşleşmeye başlamışlardı neredeyse. Genelde zaten tuttuğu takıma yaklaşan muhabirlerin haricinde, o kulüp ve kulübün futbolcularıyla iş sebebiyle ilişki kurup, zaman içersinde sürekli birlikte olmaktan, deplasmanlara bile takımla gidip gelir olmaktan ötürü o kulübü tutmaya başlayan muhabirler bile olabiliyordu.

Sadece futbolcularla kurulan bağla, ilişkide istenilen derinliğe inilemeyeceği ortadadır. Üstelik yöneticiler her zaman futbolcuları kontrol altında tutarken. Yine futbolcularla karşılıklı bir alışveriş gibi gelişen muhabir-yönetici ilişkileri futbol muhabirine farklı bir unvan getirmekteydi artık: "Takım muhabirliği"

Bir futbol takımı hakkında transferden iç işleyişine, takım ya da yönetim içindeki anlaşmazlıklardan yeni planlara kadar, neredeyse duyum alınan her konu, futbolcular ve kulüple yakın ilişkiler içersinde olan bu muhabirlere sorulmaktaydı artık. Yöneticiler de bu muhabirler üzerinde yeri geldiğinde belli bir baskı kurabiliyor ve neyi yazıp neyi yazmamaları gerektiğini ya da nasıl davranmaları gerektiğini dikte ettirebilir durumdaydılar. Bunda hiç şüphesiz, yönetici tabakasının, gazetenin üst yönetimlerinde mutlaka ilişkilerinin olması da yatmaktaydı. Bu ilişki düzeyi, bir Fenerbahçe, Galatasaray ya da Beşiktaş muhabirini işinden ederse, o takımın adıyla anılan muhabir başka bir takımla ilişki kurma şansını yakalayamazdı. Olsa olsa başka bir gazetede iş bakması gerekirdi ki, yöneticinin oraya da elinin uzatabilme olasılığı çok yüksekti.

Gazetelerde hemen hemen bu sürecin sonunda oluşan "Fenerbahçe Yazarlığı", "Galatasaray Yazarlığı" ya da "Beşiktaş Yazarlığı" gibi "Takım Yazarlığı" noktası aslında bu muhabirlerin yöneticiler karşısında elinin kolunun bağlı olmasına paralel olarak çıkan bir olgudur. Ancak "tarafsız gazetecilik" nedeniyle tarafsızmış gibi yazan ve tuttuğu takımı asla söylemeyen yazarların arasından Hıncal Uluç'un çıkışı dönemin spor basınında çok ilgi çekmiştir.

Maç seyretmeye giderken boynuna taktığı Sarı-Kırmızı kaşkolüyle ciddi eleştiriler alan Galatasaraylı Hıncal Uluç, "spor yazarı olması nedeniyle, takımını belli etmesinin tarafsızlığına gölge düşüreceği" yolunda kendisine yapılan eleştirilere, "tüm yazarların takım tuttuğunu, belli etmemeye çalışanların sırf bunu ifade etmedikleri için tarafsız, kendisinin saklamadığı için taraflı olduğunu ileri sürmenin mesleğe saygısızlık olduğunu" ve kendisinin birey olarak Galatasaraylı olup, yazar olarak tarafsız baktığını söylemesi önemli bir tartışma başlatmıştı.

İşte takım muhabirlerinde gelinen sıkışıklık, yazarların takım tutabileceği gerçeğine bir de gazetelerin magaziner yapısına yakışır şekilde ünlüleri (özellikle eski futbolcu ve hakem) futbol yazar kadrosuna katması, Takım Yazarı olgusunu yarattı. Hiç kuşkusuz başka takımlar ya da maçlar hakkında yazabilme hakları vardı ama pek de hoş karşılanmıyordu. Zira örneğin Fenerbahçe kongre üyesi, başkanla ilişkisi olan, eski Fenerbahçeli futbolcu olan bir yazar, taraftar üzerinde hem bir "ağabey" saygınlığı, hem "bizden" aidiyeti hem de "bu kadar zaman Fenerbahçe'nin içersinde olarak" fikri merkezli bir uzmanlık ve mahremiyet duygusu uyandırıyordu.

Genel olarak popülerlik ve buna dayalı satış değerlendirmeleri nedeniyle "Üç Büyükler" yaklaşımıyla Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş takımları çerçevesinde yürüyen "Takım Yazarlığı" kadrosuna, zaman içersinde "Dördüncü Büyük" tartışmaları içersinde Trabzonspor, kimi zaman da genel bir çerçeve içersinde "Anadolu Kulüpleri" takipçiliği yapan yazarlar da katılmıştır.

2.2. Günümüz Futbol Basınının Söylemi

Dil, bir arada yaşayan insan topluluklarının, en az sayıdaki ortaklıklarında bile en fazla ortaklaştırandır. En azından, bahsi geçen dilin dışında dil kullananları "biz" yapar ki bu aidiyet duygusu, en geniş ortaklaşmadır zaten.

> "... "dil" dediğimiz iletişim aracı, toplumu bir arada tutan harç; kültürü taşıyan ortak bir hazine, toplumu yansıtan bir ayna; bireyler, gruplar ve kümeler arasındaki ilişkileri düzenleyen hakem, hakim veya hekim oluyor."[8]

Güvenç'in tanımındaki "hakem, hakim ve hekim" bile dil olgusu tanımlanırken yapılabilen bir dil oyunudur. Ve bu haliyle, sadece dil tanımı değil, tanımlarken seçtiği kavramlar da, dilini inceleyerek, dilinden faydalanarak söylemini incelemeye çalışacağımız günümüz basın anlayışını açıklamak için bize yardımcı olacaktır.

[8] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.48

Türkçe'den bir dönem çıkartılan "uzatma işareti" adıyla bilinen ama kimi zaman inceltmek için de kullanılan kimi harfler üzerine konan şapka işaretini (^) kullanmadığı için her ne kadar Güvenç'in "hakim" mi yoksa "hâkim" mi ifadesini kullandığını anlayamasak da, her ikisini de diğer iki kavramla birlikte kullanmakta bir beis görmemekteyiz.

Dil "hakem"dir: Yargıcıdır. Karar verir. İnisiyatifi de kurallar çerçevesinde kullanır. Dil "hâkim"dir: Yargıçtır. Hüküm sürendir. Yukardan görendir. Egemendir. Dil "hekim"dir: İyi edendir. Otacıdır. En nihayet dil "hakim"dir: Filozoftur. Bilgedir. Tanrıdır. Kimi zaman yorumlayan kimi zaman var edendir.

Günümüz basını için de bu kavramları birer nitelik olarak sıralamak mümkündür aslında. Basın, bugün artık kullandığı "dil" bağlamında bulunduğu nokta açısından; işlenmiş bir şekilde sunduğu haberleriyle, toplumsal tepkilerdeki vana, sınıfsal çatışmalardaki katalizör göreviyle ve hiç kuşkusuz sistemin kendisini yeniden ve yeniden üretmesindeki müdahalesiyle hakemdir, hâkimdir, hekimdir ve hakimdir.

> "Futbolcusundan hocasına, yöneticisinden taraftarına, futbolla ilgilenen herkes, en azından "hemen herkes" spor sayfalarının etki alanı içinde. Bakıyorlar, okuyorlar. Kızıyorlar, keyifleniyorlar. Öyle ya da böyle, mutlaka etkileniyorlar. Spor basınının ağırlığı klasik "dördüncü kuvvet" konumunun üzerinde bir yerlerde seyrediyor ve elbette ki "kuvvet", tek başına olumlu bir anlama gelmiyor."[9]

Neo-liberalizmin 80'li yıllarla başlayan "Yeni Dünya Düzeni" anlayışının 30 yıl içersinde vardığı nokta hiç de küçümsenecek bir nokta değildir. Özellikle Doğu kültürünün mistik ve kaderci düşünce tarzı toplumsal hayatın dokusu dışında neredeyse bireylerin genlerine işlemiş bizim gibi toplumlarda "söyleme" değil "söylenme" kültürü yaygındır. Dolayısıyla zaten söyleme kültürü olmayan bir toplumun seslenme kültürü de olmaz. Yer yer yükselen sesler olsa olsa bağırtı olarak adlandırılabilinir ki her bağırtı, kendisinden daha çok bağıran tarafından bastırılır.

[9] Kozanoğlu, a.y.

Bu bağlamda spor yazılarına verilen tepkiler de aslında birer tepkisizliktir. Olası kızgınlıklar esnasında yükselen ses başka bir haberde aniden yatışabilecektir. Zira yeni bir şey yoktur futbol basınında. Zaten bu tekrarlardır tüketici okurun sürekli aynı gazetede kalmasının sebebi. Tıpkı her hafta sonu başlayacak maçı bekler gibi, o maç öncesi ve sonrasında aslında bilinen, beklenen ama her seferinde "bak, ben demiştim" dedirtecek olan, böylelikle birey tarafından kendisine ait sanılan ve bu sebeple de "onlar da aynı şeyi düşünmüş" fikriyle bir yandan onaylandığı sanılan düşünce ve yargılar.

2.2.1. Haber Üretimi ve Spor Gevezelikleri

Gerçekte işin ne birey tarafında ne de basın tarafında yeni bir şey yoktur. Bilinendir beklenen. Ve zaten beklenendir aynı zamanda bilinen.

> "Günlük gazetelerde okuduğumuz haberler, TV'den izlediğimiz diziler, filmler, savaşlar, cesetler, kan artık yavaş yavaş drama ile gerçeği karıştırmamıza neden oluyor. Hazır çorba, hazır yemek, hızlı yaşam derken gerçeğin nerede başlayıp, hayalin ya da oyunlaştırılmış kurgulanmış görüntülerin nerede bittiğini kestiremez haldeyiz. Hayallerimiz hazır, düşüncelerimiz de öyle, Bireyden bir katkıya gerek yok. Sadece tepkilerimiz ve tepkisizliğimizle önemliyiz."[10]

Yazılı basının takibi gerçekte bir donanım gerektirmektedir. Hiç kuşkusuz ilk basamak okuma yazma bilme gerekliliğidir. Bu sadece okumayı sağlar ilk etapta. Ne var ki okumak anlamak değildir. Dolayısıyla okunanın, doğru bir şekilde anlaşılması gerekliliği doğar. İş bununla da bitmez. Okunup da anlaşılanın, bir de anlamlandırılması süreci vardır ki bunun için de bireyde ya tahlil yeteneği olmalıdır ya da sürekli bir eğitimli çalışma. Eğitimsiz bırakılmış bizim gibi toplumlarda geniş kitleler böylesi bir yeteneğe sahip değillerdir. Bu nedenle genelde zaten belli bir tempo ve akış kolaylığı sağlayan görsel basına kayar tüketici/okur.

Bu nedenledir ki okurun en kısa sürede, en fazla bilgiyi, en kolay şekilde almasına yönelik alt başlık yaklaşımını geliştirmiştir yazılı basın. Manşetin hemen

[10] Nurdoğan Rigel, **Rüya Körleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.127

altına kalın ve haber metnininkinden daha büyük puntolarla iki ya da üç cümleyle atılan bir alt başlık durumu yeterince özetler, anlaşılır kılar ve okumak istemeyen için zaten kaybedilecek bir şey de olmaz.

ABD'nin tanınmış ve saygın spor yazarlarından Leonard Koppet, spor gazeteciliğinin amacını "gerçekten çok önemli olmayan şeyler hakkında daha daha fazla eğlendirici malzeme toplamak" olarak açıklamaktadır.[11]

Bu nedenledir ki çoğu zaman atılan başlıklar, aynı olan haberin yeniymişçesine yapılan sunumudur. Çok kereler aynısı ya da çok benzerleri atılmıştır zaten manşet olarak. Yalnız tüketicinin bilgi birikimine dayalı olarak olası bir derin göndermenin anlaşılamayacağı kaygısı değildir bu yaklaşım. Eğlendirici malzeme eldeki malzemedir sonuçta. Tüketici eğitimsiz ya da birikimsiz olsa ne olur? O haberi sunan, o başlığı atan da çok farklı bir birikimde değildir tüketecek olanla. Ve dil, en nihayetinde bir ortaklaşmadır. Olası dil oyununuzda ortak değer ve ortak algıya dayalı olmak durumunda kalmaktadır tıpkı ortak dil gibi.

Ahmet Talimciler Rowe'dan yaptığı bir alıntıdan sonra spor gazetelerinin dili üzerine yaptıkları çalışmadan örnekler veriyor:

> "Rowe şöyle der; "Bulvar spor gazetelerinin haber dillerinin büyük bir kısmının tekrardan ibaret olması kendi dilsel sahiciliğini yaratır. Çünkü gündelik sözcükler ve benzetmeler deposundan yaptığı sağduyulu seçmece kendi yaygın üslubuyla karıştığı zaman spor gevezeliğini oluşturan çeşitli sözceler için elde hazır bulunacak bir kaynak sağlar. Yaptığımız çalışmada üzerine inceleme yaptığımız *Fanatik* ve *Fotomaç* gazetelerinin bu kaynağı fazlasıyla sağladığını görmekteyiz. İşte birkaç örnek: 60 milyon kalp güm güm 21.10.1992; Eleyeceksiniz başka yolu yok 30.9.1993; Biz bu Polonya'yı Türkiye'de oyarız 24.9.1992 *Fotomaç*; Ölüm kalım savaşı 22.1.1997; Haydi kartal parçala horozu 1.10.1997 *Fanatik*."[12]

Başlıkların yanında tarih yazılmasa, çok yeni yaşanmış olayların başlığı sanılabilir. Ancak hiç öyle değil. Eskimeyeceklerdir de. Bu başlıklar bütün

[11] A.Yalçın Kaya, "Spor Basınının Kamusal Boyut ve İşlevleri", **İletişim Fakültesi Dergisi** X, İstanbul, 2000, s.246
[12] Ahmet Talimciler, "Türkiye Spor (Futbol) Medyası", **Birikim**, Ocak 1999, sayı:117 s.99

sıradanlığıyla devam edecektir. Çünkü söylemin gücü de aslında tam da burada saklıdır. Tekdüze. Terennüm gibi. Zikir gibi. Tekrarlardır kanıksatan. Üstelik pek de farklı bir ortam, farklı bir sohbet yoksa ufuk genişletecek, bu tekrarlar sonunda şekillenecektir ortak bakış açılar.

> "..para kazandıkları işler dışında, konuşacak konuları bile bulmakta güçlük çeken modern toplum içindeki birey spor konuşmaya başlar. Özellikle spor konuşmalarının belli bir süre sonra işindeki uzlaşmanın benzeri şekilde uzmanlık boyutlarına vardırıldığı pratikte yaşanan bir gerçektir. Umberto Eco'nun düşüncelerden çok, duyguların yoğun olduğu bir söylem biçimi şeklinde nitelendirdiği "Spor gevezelikleri" eril toplumların başat sohbet konusunu oluşturmaktadır." [13]

2.2.2. Magazinleşme

12.Eylül Cuntası, toplumun bütün kesimlerinde etki yaratmıştır. Hayat aniden durmuş, kontrole alınmış ve yönlendirilmeye başlanmıştır. Darbenin ardından üç gazete süresiz kapatılmıştır. 12.Eylül.1980 ile 12.Mart.1984 tarihleri arasında başlıca İstanbul'un ileri gelen sekiz gazetesi 17 kez kapatılırken kapalı kalma süreleri toplam 195 günü bulmuştur. Birçok gazeteci ve yazar tutuklanıp, mahkûm edilmiştir.[14]

Yazılanların keyfiyet içersinde sansürlenip, engellenmesi; basılanların daha satışa sürülmeden toplatılması, yazanların tutuklanması gerçekte yazan ve yayınlayanlardan daha fazla diğer kalanlara bir gözdağı içermektedir. Zira dışarıda kalanlar korkup, çekindikleri ölçüde baskı yerine ulaşacak ve baskıcılar bastırılanları diledikleri yöne götürebileceklerdir.

> "12 Eylül döneminde gazeteler üzerlerinde olumsuz etkiler nedeniyle apolitik bir tavır benimsemek zorunda kalmışlardır. Yazılı basın asıl görevi olan haber verme bilgilendirme, toplumsal muhalefeti dillendirme işlevinden uzaklaşarak "magazinleşme" eğilimi içine girmiştir." [15]

---

[13] Kaya, a.g.e, s.245
[14] Alpay Kabacalı, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii**, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1998, s.247
[15] Murat Özgen, "2000'e Girerken Türkiye'deki Medya ve Demokrasi Anlayışı", **Bizim Gazete**, 21 Ekim 1999, s.6

Magazin gazeteciliği her eğitim düzeyine hitap eden, insanların vakit geçirmesine yarayan, derinliksiz bir gazetecilik anlayışıdır. Haber konuları çeşitlilik gösterdiğinden mutlaka bir şekilde bir yerden okurun ilgisini çeker.

> "Sosyete dedikodusundan, sanatçıların yaşamına, basit sokak cinayetlerinden, hayat pahalılığına, çeşitli yemek reçetelerinden yıldız falına değin çeşitli, bazen de akla hayale gelmeyen konular işlenir. Magazin gazetelerinde ciddi içerikli haber malzemesi bulmak gerçekten çok güçtür."[16]

Özellikle bol resimli ve göz atarcasına okunabilmesi için büyük puntolu, basit anlatımlıdır. Dolayısıyla derinliksiz ve yüzeyseldir. Devamlılığı ve sürekliliği yoktur. Takip gerektirmez. Gündeliktir. Günlüktür. Oysa düşünce, ide, devamlılık ve birbirine bağlı bir süreç ürünüdür. Olay ve olgular eklektik bir yapıyla değil, diyalektik bir örgüyle üretilir, şekillenir ve anlamlanır.

> "1980 Sonrasında Türk basınında görülen "magazinleşme" olgusunun en önemli ve belirgin nedenleri arasında bu "apolitik" yaklaşımı göstermek mümkündür. Bu gelişmenin en dikkate değer simgesi ise, o dönemdeki "Tan" gazetesi olayıdır."[17]

Tan gazetesi, yeni hak sahiplerinin elinde, 1980 sonrasında, Rahmi Turan yönetiminde yayın hayatına başlayan ve ülkenin baskı ortamında magazin gazeteciliğiyle bir anda yüksek tirajları yakalayan bir gazete olmuştur. Çıktığı ilk sene yıllık satış ortalamasında Hürriyet gazetesinin ardından ikinci olan Tan, ard arda gelen iki sene boyunca Hürriyet'i de geçerek birinciliğe oturmuştur.

Masa başında uydurularak cinselliğin kullanıldığı resimlerin altlarına yazılan haberleri, cinsel göndermeli haber başlıkları ve suya sabuna dokunmayan hafifliğiyle özellikle erkek okurlar arasında yaygınlaşmıştır. Toplumun düşünsel alt sınıfına etki eden, düşünme edimiyle ilgisi olmayan, toplumsal baskı nedeniyle bu edime isteği ve niyeti de olmayan düşük eğitimli kesim için bir eğlence aracı haline gelmiştir.

---

[16] Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, Ocak, 1994, s.285

[17] Murat Özgen, "Türkiye'de Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:8, İstanbul, 1998, s.61.

Ne var ki Tan sonuçta bir magazin gazetesidir. Magazin haberciliğinden, magazin gazeteciliğinden hoşlanmayanların almama imkânları vardır. Oysa asıl önemli ve tehlikeli boyut, haberin magazinleşmesi, idenin magazinleşmesi, kavram ve değerlerin magazinleşmesi yani aslında hayatın magazinleşmesi durumudur.

1985 yılında yayın hayatına başlayan Sabah gazetesi işte tam da bunu başarmıştır. Yayın hayatına başarılı bir satış grafiği yakalayan Rahmi Turan'ı transfer ederek başlayan Sabah, kısa bir süre sonra Tan çizgisinden çıkamayan Turan'la idari anlamda yollarını ayırmış ve yerine görevinin patronuna para kazandırmak olduğunu ifade eden Zafer Mutlu'yu getirmiştir.

Zafer Mutlu'nun Genel Yayın Yönetmenliği'nde Sabah, gazete kurabilmeleri için kendilerine ucuz ve kolay krediler ayarlayan Özal'ın çok sevdiği "yükselen değerler" adı altında tüm değer ve kavramları magazinleştirmeyi başarmıştır.

Magazin gazetelerinde yer alan haberlerin hepsi renkli haber şeklinde kaleme alınmışlardır. Diğer haberlere oranla, renkli haberlerin çoğu kişiseldir. Renkli haberi yazan, haberinde kendi fikirlerini ifade fırsatını bulur. Aynı zamanda, yazdıklarında bilerek ya da bilmeyerek, etrafında olup bitenlere karşı olumlu veya olumsuz olarak tepki gösterebilir.[18]

Gelişim Spor gibi dönemin sayılı başarılı spor dergilerinden olan bir dergiyi hayata geçiren ve yaşatan ekibi de kadrosuna dâhil eden Sabah spor basınının, bu bölümün başında sözünü ettiğimiz takım muhabiri ve takım yazarı oluşum sürecine yaptığı katkıyla hayatı yaptığı gibi spor hayatını da magazinleştirmiştir.

Dönemin en iyi teknolojisiyle bol ve kaliteli fotoğraflar kullanan, kolay anlaşılan basit haber tarzıyla herkese ulaşmayı başarabilen, spekülatif ve sansasyonel çıkış ve haberleriyle sürekli merak uyandıran ama devamlılığı olmayan, derinlikten uzak ve Oya Tokgöz'ün de altını çizdiği gibi haber metinlerinde bile ince ince değer

[18] Tokgöz, a.y.

ve kabuller üretip sunan Sabah spor anlayışı kısa sürede aldığı tiraj nedeniyle diğer ileri gelen gazeteler tarafından da taklit edilmeye başlanmıştır.

Hayatı magazinleştirmeye soyunan Sabah için rakiplerinin kendini taklit etmesi aslında yapay tepkileri beraberinde getirse de gerçekte mutluluk verici bir olay olması gerekir. Zira rakiplerinin sahip olduğun ürünü taklit etmesi aynı zamanda o ürünü satın almayanların da aslında senin rüzgârın etkisi altında olduklarının kanıtıdır.

2.2.3. Duygusallık ve İrrasyonalite

Futbol basınının en çok kullandığı, en çok sevdiği ancak en gizlide kalan söylemidir duygusallık ve irrasyonalite. Akıldan ve akılcılıktan uzak tepkiler sıklıkla diğer başka söylemlerin arasında kaybolur ya da o sınıflamaya alınır. Kimi zaman milliyetçilik, kimi zaman başat söylem kimi zamansa spor gevezelikleri olarak karşımıza çıkabilmektedir.

> "Küçük girişimciliğin geleceğine duyulan inancın henüz devam ettiği 1900'lerin başında orta sınıf dergilerinde bu sınıfın üyelerine "böyle bir Amerikalı olmalısınız" diye örnek gösterilen ideal tipler piyanist, fizikçi, devlet adamı, Henry Ford gibi "çalışmaya ve adım adım ilerlemeye dayanan" başarı sahibi kimselerdir. Bunların başarılarının okuyucuya açıklanma biçimi ise "çalıştılar... iyi üniversitelerde okudular... çevrelerinden, kitaplarından edindikleri bilgilerini kendi gayret ve araştırmaları ile arttırarak buluşlarda bulundular olmuştur...
> ...
> ..1940'ların başlarında gösterdikleri "ideal Amerikalı tipleri" ise, beyzbol şampiyonu Joe Di Maggio, altı ay öncesine kadar kimsenin tanımadığı bir gitaristken birden ün kazanmış bir popüler müzik sanatçısı, ya da bir Hollywood "yıldızı" olmuştur. Bunların bu yere nasıl geldiklerinin açıklama biçimi de değişmiştir. "Annesi doğurduğunda beyzbol yıldızı olacağı alnına yazılmıştı; zengin olacağı alnına yazılmıştı; ya da bulunması gerektiği yerde, bulunması gerektiği zamanda bulunmayı bildi" gibi irrasyonel açıklamalar olmuştur."[19]

Gerçekte kimi zaman basının moral vermek, "mood" yükseltmek adına atılan başlıkları da bu kapsama girmektedir. Örneğin:

[19] Ünsal Oskay, **İletişimin ABC'si**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s.72

"Haydi korkma vur yumruğunu. Avrupa bombalanacak" 16.9.1992 *Fotomaç*[20]

Moral yükseltmek için atılan bu başlık bütünüyle duygusal bir yaklaşım olduğu gibi aynı zamanda irrasyoneldir. Bir diğer örnek de aynı mantığın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır:

"Heyt! Var mı Avrupa'da bize yan bakan. Avrupalıyız daa" 25.6.1996 *Fanatik*[21]

Maç öncesi galibiyete yönelik, kazanma hırsıyla atılan bu başlıklar, maçın yenilgiyle bitmesi durumunda aynı ölçüde duygusal ve irrasyonel olmaktadır. Örneğin:

"Üzülme Kartal hıncını Galatasaray alır" 3.11.1993,[22] ya da , "İnönü'de boğarız" 20.11.1996,[23] gibi.

2.2.4. Başat Söylem

Basının ya da genelde medyanın egemen ideolojiyi sürekli yeniden üreterek sunduğu anlaşılır da spor basınının bunu nasıl başarabildiği konusunda hep soru işaretleri olmaktadır bireylerin kafasında. Özellikle odak noktası futbol olduğunda, geçmişte "ne sağcıyım ne solcu, futbolcuyum futbolcu" şeklinde mâniler düzmüş bir toplumda, futbol basınının başat söylemi sürüklediği ya da yeniden ürettiğine anlam verilememektedir.

Oysa, sağ-sol çatışması olarak adlandırılan olayların olduğu dönemde düzülen bu mâni bile aslında bu başat söylemin ürünü olmaktadır. Yani en kaba tahlille

[20] Talimciler, a.g.e., s.103
[21] a.y.
[22] a.y.
[23] a.y.

ortada bir sağ vardır, bir de sol vardır ve bireyin ikisiyle de ilgisi yoktur. Yani birey böylesi bir durumda ikisinin de olmadığını düşündüğü sistemin içinde kalarak sistemi onaylamakta ve bekasını sağlamaktadır.

> "Stuart Hall'un modeline göre, medya olan biteni basitçe bize anlatmaktan öte, bir hammadde olan olayı bir ürün olan habere dönüştüren, bu dönüştürmeyi yaparken de neyin haber değeri taşıdığına karar veren zımni mekanizmalar, ideolojik ve mesleki kodlarla davranan kurumsal bir ajandır."[24]

Hall'un bu açıklamasının tam da futbol öznelliğine uyduğunu düşünmekteyiz. Bir futbol maçı sonrası çıkan olaylar hakkında atılan başlıklar dikkate alındığında, fotoğraf daha da netleşmektedir. Örneğin iki İngiliz taraftarın öldürüldüğü Galatasaray – Leeds United maçı anımsanırsa, basındaki birçok yazıda, neredeyse "ölmeyi hak ettiklerinin" düşünülmesi istenirmişçesine, öldürülen Leeds'li taraftarların "ahlakî ve millî değerleri aşağılayan davranışlarından, halkımızı ve "millî hassasiyetimizi" tahrik ettiklerinden söz edilmekteydi.

> "Sembolik seçkinler içinde yer alan gazeteciler, eşitsiz toplumsal yapının eklemlenmesinde, söylemin başlıklarını, stilini, sunumunu belirleyerek karar verme konusundaki göreceli özgürlükleriyle etkilidirler, dolayısıyla modern enformasyon ve iletişim toplumlarında iktidarın uygulanması ve sürdürülmesi konusunda günlük pratikleriyle destek olurlar."[25]

Abdullah Öcalan'ın İtalya'ya sığındığı dönemde İtalya ile Türkiye arasında basın tarafından "Apo Krizi" diye adlandırılan bir sıkıntı olmuştu. Aynı dönemde Galatasaray ve Juventus karşılaşacaklar. Türkiye'de İtalya aleyhinde gösteriler yapılıyor. İtalyan malları boykot ediliyor, İtalyan bayrakları yakılıyor, evlerinde İtalyan malı eşyaları olanlar muhabirleri toplamış eşyaları yerlere atıp kırıyorlar, hatta İtalyan malı arabasını yakmaya kalkan bile olmuştu. UEFA bir kararla, İtalya aleyhtarı gösteriler nedeniyle ortalığın sakinleşmesi için maçı bir hafta erteledi. Futbol basınının başlıklarını anımsamakta yarar görüyoruz:

---

[24] Aktaran: Nilgün Gürkan, "Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya", **Birikim**, Aralık 1997, sayı.104 s.83

[25] a.e.

24.11.1998:
UEFA İTALYAN UŞAĞI ÇIKTI (*Radikal*);
UEFA İTALYANLARIN ŞUBESİ (*Cumhuriyet*);
İTALYAN UŞAĞI UEFA (*Milliyet*);
HAÇLI TEZGAHI (*Sabah*);
ERTELEME REZALETİ (*Hürriyet*);
ŞEREFSİZLER (*Fotomaç ve Fanatik*) [26]

Başat söylemin en önemli silâhlarından biri de kahramanlık destanlarıdır. Her an sınıf atlama ve imrenerek bakılan, öykünülen kişilerden olma umuduyla hayatını sürdürür birey. Öylesine bir umut ticaretidir ki bu, başka bir dünya, başka bir hayat olma ihtimali geçmez bile aklından bireyin. Üstelik çoğu zaman bu kahramanlık destanı birilerinin hayrına, yararına yazılmaktadır. Futbol basını için örneğin, belki Federasyona bir kafa tutuş, belki bir son anda golü, belki kanser hastası taraftar hayranını ziyaret vb.

> "Yerlerde sürünen şahsiyetsiz kitleler var. Bir gün bir kahraman çıkıyor, onları yerden kaldırıyor, sırtına alıyor, şahsiyet veriyor… Biz bu tarihi, bu kahraman tipini tanıyoruz; çünkü hep onları okuyoruz. Ama tarihin "yazılış"ına şahit olduğumuz zaman anlıyoruz ki, aslında bir gün bir kahraman çıkmıyor. Bir gün bir kahramanlık tarihi yaratılıyor…"[27]

2.2.5. Milliyetçilik

Endüstriyel futbolun milliyetçilikle ilişkisi söz konusu olduğunda ilk akla gelen her zaman milli maçlar ya da takımların uluslararası maçlarıdır.

> "Hangi ülke olursa olsun "millî maç" sözkonusu olduğunda milliyetçi duygular ve buna destek veren bayrak benzeri semboller ortaya çıkmaktadır. Ne kadar "medeni" formlarla ortaya çıksa ve ne kadar "dostluk" söylemleri ve gösterileriyle desteklense de millî takım maçlarında en ilkel milliyetçi duygular doruğa ulaşır. Savaş ve iç savaş dışında millî bayraklar en çok futbol dünya kupası ya da benzeri karşılaşmalarda ortaya çıkarılmaktadır."[28]

[26] Talimciler, a.g.e., s.101
[27] Can Kozanoğlu, **Pop Çağı Ateşi**, İletişim Yayınları, İstanbul, Nisan 1995, s.15
[28] İlker Maga, "Futbol Oyun Değilse", **Futbolu Neden Sevmeli? Futbolu Neden Sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006 s.66

Spor basınının fotoğraf albümü, milli ya da uluslararası maçlar öncesi çekilmiş, elinde silah verilip nişan aldırılan, asker üniforması giydirilen, formasıyla hisar ya da kale surlarında poz verdirilen golcü futbolcularla doludur. Hepsi de savaşa giden cengâver formundadırlar. Ama gerçekte milliyetçiliğin ince ince, dipten ve derinden formu bunlar değildir. Mizansen olduklarının aleniyeti tartışılmayacak bu biçim çalışmalar, çoğu zaman gülmece konusu bile yapılmaktadır.

Asıl ilaç, cümle aralarında, belirli belirsiz, hatta ırkçılık karşıtı bireyler tarafından bile dikkat çekme ihtimali küçük olduğundan, normal karşılanabilecek şekilde zerk edilmektedir.

Gündelik dilde kullanılan kimi deyimler ve sözler, bireyin zihninde, kelimenin gerçek anlamından çok başka yerlerde, zararsız ve önyargısız duruyor olabilmektedir. Kulak alışkanlığı ama anlam uzaklığı olan bu cümlelere bu nedenle birçok kişi tepkisiz kalmaktadır. Örneğin: "Arap yağı bol bulunca…" ya da "Mal bulmuş mağribi gibi,..", "Anladıysam Arap olayım.." "çingeneleştin yine.. çingeneleşme!" şeklindeki cümleler ırkçı milliyetçi bir söylem içermektedir. Ve içten içe, herkesin "Türk" herkesin "Müslüman" olma zorunluluğuna ya da önkabulüne gelip dayanmaktadır.

"Türksün Bugün Ezer Geçersin" 27.10.1992 *Fotomaç*[29]

"Türküz Güçlüyüz ve Yeneceğiz.." 10.6.1996 *Fotomaç*[30]

" 'Onlar' ise, Güçlüler ama Türk Değiller!" 2.10.1992 *Fotomaç*[31]

Bu inceden inceye, dipten ve derinden zerk edilen düşünce sistemi aracılığıyla; eğitimsiz, yaşamla sorunu olan, toplumsal ve ekonomik baskının ağırlığı

[29] Talimciler, a.y.
[30] a.y.
[31] a.y.

altında ezilen ve yaşadıklarının hesabını sorma öfkesini potansiyel olarak barındıran birey için, sisteme duyulması gereken tepki, basının manipülasyonlarıyla başka noktalardan çıkabilmektedir:

> "Hayat köşeye sıkıştırdığında, para sesimizi kıstığında, gururumuz hiçe sayıldığında oyuna sığınır, elimizde bayraklar, dilimizde gurur marşlarıyla karşı kaleye saldırırız:
> 'Avrupa... Avrupa... duy sesimizi!.. işte bu, Türklerin ayak sesleri!..' " [32]

2.2.6. Şiddet ve Küfür

Birbirini körükleyen bu iki kavram birbirini de içeriyor. Küfür bir şiddettir aslında. Ve şiddet küfürsüz olmuyor. Futbol basını kimi zaman çağrışımla, kimi zaman yekten, aracısız, dolaysız iletmektedir küfür mesajlarını:

> "Galatasarayımız Manchesteri oyup destan yazdı" 4.11.1993 *Fotomaç* [33]

Ya da Galatasaray'ın İstanbul'da Neuchatel Xamax'ı 5-0 yendikten sonra, UEFA'nın olaylar nedeniyle başvuruda bulunan İsviçre ekibini haklı bularak, Galatasaray'ı hükmen yenik ilan etmesi üzerine iki gazetenin ön sayfadan büyük puntolarla manşete aldıkları başlıklar:

> 'O…… ÇOCUKLARI' 'İ…LER' [34]

Sadece küfürde değil şiddet noktasında da basının elinin ayarı olmamaktadır. Örneğin Galatasaray-Monaco maçından sonra Hürriyet "Türk dayağı", Milliyet "Barça'ya Türk tokadı" diye başlık atmışlardı. Sille tokat maç sonucu haberi veren bir basın görülmektedir alenen.

Daha önce de ele aldık ama yeri geldi bir daha dokunmak gerekmektedir. Galatasaray-Leeds United karşılaşmasından önce İstanbul'da iki İngiliz taraftarın

[32] Can Dündar, "Futbol ve Savaş", **Milliyet Gazetesi**, 11.10.2003
[33] Talimciler, a.y.
[34] Talimciler, a.g.e., s.102

öldürülmesi haberi 7.04.2000 tarihli Star gazetesinde "Two Size", Güneş gazetesindeyse "İlk Şamarı Holiganlar Yedi" başlığıyla yayınlanmıştır.

> "Medya futbol fanatizmini yaratmakta ve daha sonra futbol fanatizminin tehlikelerini göstermek suretiyle yaratmış olduğu heyecanla bizi futbola bağımlı kılmaktadır. Medya futbol fanatizmini üretiyor, geliştiriyor, pompalıyor sonra da bize fanatizmin korkunç bir şey olduğunu, futbolun bu olmadığını anlatmaya çalışıyor." [35]

Üstelik medya bunu sürekli yapıyor.

2.3. Kitle Kültürü Bağlamında Endüstriyel Futbolun Basını

Can Kozanoğlu, Pop Çağı Ateşi adlı eserinde şöyle diyor:

> "Türkiye toplumu, medyayla garip bir birliktelik yaşıyor. Oldukça yeni bir şey, "vatandaş" olur olmaz her şeyi medyadan biliyor, düğmesi kopan adam "Tabi canım, medyanın işi" diyor. Ama aynı insan, her zaman değilse de çoğu zaman, hayatı medyanın gösterdiği gibi görüyor, medyadan yoğun biçimde etkileniyor. Kitle toplumlarında olur böyle şeyler…" [36]

Doğrudur. Kitle toplumlarında olur böyle şeyler. Zaten böyle şeyler, kitle toplumlarında olur. Çünkü, "Aşık" ile "Maşuk", "Fail" ile "Meful" hep aynı öznedir: Egemen.

Ulaşabilinecek en geniş kitledir hedef. Sınıf farkı, renk, dil, din farkı olmadan ulaşılan. Ama bütün bu farkları, söylemleriyle yeniden oluşturan bir kültür endüstrisiyle, her sınıfın, her rengin, her dilin, her dinin kendine ait sandığı, kendini ait sandığı ürünlerin içinde yeniden ve yeniden var olup, var oluşla eriyip giden koskoca bir kütle.

Ve bu kârhane içersinde, yüksek getirili bir endüstri olan basın, tüm dünya ölçeğinde bir tutku haline dönüşmüş futbolu metalaştırıp ürünleriyle beraber

[35] Talimciler, a.g.e., s.98
[36] Kozanoğlu, **Pop Çağı Ateşi,** s.52

kullanırken, aynı şekilde endüstrileşmiş futbol da basını kullanmakta ve bir yandan da var etmektedir.

> "Futbol stratejisinin ideolojisini Pascal Boniface şu sözlerle özetlemektedir: 1959-1974 yılları arasında Liverpool'un teknik direktörlüğünü yapan Bill Shankly şöyle demiştir: 'Futbol bir ölüm kalım meselesi değildir. Daha da önemlidir!'
> Liverpool teknik direktörü, bu keskin ifadesiyle futbolun, sportif amaçların, taraftarların coşku ve heyecanlarının, hatta ekonomik çıkarlarının ötesinde stratejik bir amaç olabileceğini mi belirtmiştir; bu net değildir. Bununla birlikte durum tam da budur. Futbol –artık– hem kitlelerle hem de yüksek çevrelerle ilgisi olan bir spor olarak kalmamakta, 'küresel bir tutku' olmaktadır." [37]

Futbol denen bu küresel tutkuyu etinden, sütünden, yününden yararlanılan bir mal gibi her şeyiyle kullanmaya çalışmaktadır basın. Popüler kültürün dünya çapında popüler ürünü futbol, günümüzde, kendisiyle beraber dönüşerek, futbol basını haline gelen spor basını için, artık bir ürün değil varoluş kaynağı ve amacıdır.

Basının, futbolcular ve kulüpleri üzerinden tiraj arttırdıkları promosyonları vardır. Futbolun ürünü olan skor, skoru oluşturan maç, maçın bileşenleri top, saha, hakem, kulüp, başkan, yöneticiler, taraftar... Hepsi paradır.

Futbol kulübü kazandıkça büyür. Şirketleşmiş kulübün kazanması gereken öncelikle paradır. Ama para maç kazanınca kazanılıyor. Sonra o parayla yeni maçlar kazanılacak doğru yatırımlar yapılıyor ve maç kazanılıyor.. para.. maç.. para.. maç..

Ama futbolun kendisi, kulüp kaybetse de kazanıyor. Zira o zaman diğer kulüp kazanmış oluyor. Futbol kazanıyorsa, basın kazanıyor. Kulüp kazanmasa da kazanıyor basın. Zaten büyük kulüp kazanırsa kazanmış oluyor. Küçük kulüp kazanırsa, büyük kulüp kaybetmiş oluyor. Çünkü küçük kulübün kazanması değil, büyük kulübün kaybetmesi kazandırıyor basına. Büyük kulüp kaybedince kazanmak için eleştiriyor, yerden yere vuruyor, tüketici olan taraftarın hislerini dile getiriyor basın, üzüntüsüne tercüman oluyor; yine kazanıyor.

[37] Pascal Boniface, **Futbol ve Küreselleşme** Çev: İsmail Yerguz, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s.47

Takım yazarı olgusu bir güç oluyor elinde Demokles'in kılıcı gibi. Kulüp başkanı ve idarecileriyle olan ilişkiler neticesinde kanaat önderi durumuna geliveriyor yazarlar. Eski bir "o kulüplü" olarak fikirlerini söylüyor taraftarlara. Manipülasyon dostluk ya da vefa borcu da olabilir, birlikte yapılan yatırım için de.

Gündelik cümlelerle spor gevezelikleri yapıyor endüstrileşmiş futbolun basını. Haber diye boş gevezelik üretip, boş gevezelik servis ediyor mahalle berberi ya da kahvede yapılandan farklı olmayan. Farkı; sürekli üretiyor görünüyor kendini tekrar ederek ve içi boşaltılmış kavramlarla derinlikten kopartıyor.

Hoş görünen, kolay tüketilen, derinlikten yoksun futbol haberleri veriyor magazinleşmiş yapısıyla endüstrileşmiş futbolun basını. Süreklilik ve takip yok. Sürmüyor başlayan konu. Günlük. Gündelik. Konudan konuya geçiliyor. Masal gibi. Az gidiliyor, uz gidiliyor, dere tepe düz gidiliyor, bir bakılıyor ki bir arpa yol gidiliyor ama kârlar akıp geliyor. Değerler de magazinleşiyor. Islak ve kaygan bir zeminde dans ediliyor. Basının çıkarı varsa öne çıkan değer "x" oluyor, ona göre fikir salık veriliyor. İşine gelirse değer "y" oluyor ona göre yol çiziliyor.

Duygusal sözlerle duygusal tepkiler yaratıyor endüstrileşmiş futbolun basını. Dolayısıyla aklın sükût ettiği yere akıldışılık geliyor. İrrasyonalite bu duygusal tepki ve söylemin doğal sonucu, ayrılmaz parçası oluyor. Böylece, bilimsellikten, nesnellikten, kritikten, otokritikten uzaklaşılıyor. O zaman afakî ve hamasî söylemlerle bir kahraman çıkarıveriyor basın ortaya belki bir kulüp başkanlığına, belki federasyon başkanlığına, belki.. Sonuçta kurduğu ilişkilerle güce güç, kâra kâr katıyor basın.

Hepsi birbirinin içinde aslında endüstrileşmiş futbolun basınında. Spor gevezelikleriyle gerçeklerden uzaklaştırıp oyalatılanlar, magazinleşmeyle hepten yüzeyselleşiyorlar ve duygusal tepkilerle akıldışı bir konumda kalıyorlar.

Akıl yoksa bilgi yok. Bilgi yoksa fikir yok. Fikir yoksa eylem yok. Eylem yoksa nihayetinde değişen bir şeyde yok hayatta ve sistemde, endüstrileşmiş futbolun ve basınının katkılarıyla.

Hâlâ sorun varsa sağlamlaştırsın bağları endüstrileşmiş futbolun basını. Biraz milliyetçiliği körüklesin. Yetmezse önce küfürle baskı yaratsın, yine olmadı; o zaman bassın sopayı endüstrileşmiş futbolun basını.

Şiddet, endüstriyel basın için, neo-liberalizmin şişen lastiğinden iğneyle delinip hava azaltılmasına benzemektedir. Kâr için, daha fazla satış için ırkçı, milliyetçi, şoven duyguları kabartıp, şiddet dolu başlıklarla tahrik edip, lastiği şişirmekte; sonra da kendinden geçen kitleye "sükûnet" tavsiye ederek, havasını almak için balona iğneyle küçük tefek delikler açmaktadır.

Daha çok kâr için, yükselen değer futbola daha çok yüklenen spor basını, ürün olarak kullandığı futbolun endüstrileşmesiyle, spor yazarlığından çıkıp takım yazarlığına ulaşan yolculuğun sonucunda, kendini lağvetmiş ve futbol basını olmuştur. Bu bağlamda, kendisi de futbolun bir ürünü haline dönüşmüştür. Kendisi bir ürün olan futbol, önce başka ürünlerin satışını sağlayan ürün olarak endüstrileşmiş, artık gelinen noktadaysa, diğer endüstrileri kendisine ürün haline getirerek, onların var olma ve yaşama nedeni olan bir "endüstri ötesi endüstri" değerine yükselmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HÜRRİYET GAZETESİ'NDE 2002 DÜNYA KUPASI FİNALLERİNDE TÜRKİYE MİLLİ FUTBOL TAKIMI HABERLERİ VE BU HABERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2002 Dünya Kupası Finallerine katılmak için oluşturulan eleme gruplarındaki ilk maçını 2.Eylül.2000 tarihinde İstanbul Ali Sami Yen stadında Moldova ile oynayıp 2-0 kazanan Türkiye, genel kanı olarak "iyi" bir başlangıç yapmıştır. Zaten şanslı bir grup olarak nitelendirilen 4.Eleme grubunda Türkiye'nin rakipleri Moldova, İsveç, Azerbaycan, Slovakya ve Makedonya'dır.

Türk Milli Takımının bu gruptan büyük bir rahatlıkla hatta büyük olasılık grup lideri olarak çıkması beklenmektedir. Ancak maç sonuçları pek de beklentilere yanıt vermez. Türk Milli Futbol Takımı eleme maçlarındaki grupta şu sonuçları alır:

(2.Eylül.2000)	Türkiye-Moldova : 2-0
(7.Ekim.2000)	İsveç-Türkiye : 1-1
(11.Ekim.2000)	Azerbaycan-Türkiye : 0-1
(24.Mart.2001)	Türkiye-Slovakya: 1-1
(28.Mart.2001)	Makedonya-Türkiye : 1-2
(2.Haziran.2001)	Türkiye-Azerbaycan : 3-0
(6.Haziran.2001)	Türkiye-Makedonya : 3-3
(1.Eylül.2001)	Slovakya-Türkiye : 0-1
(5.Eylül.2001)	Türkiye-İsveç : 1-2
(6.Ekim.2001)	Moldova-Türkiye : 0-3

Bu skorlar sonucunda finallere gitme ihtimali tehlikeye düşen Türk Milli Takımı, son şans olarak Avusturya Milli Takımı ile oynayacağı Baraj maçlarına bağlar geleceğini.

10.Kasım.2001 tarihinde Avusturya'da oynanan maçı 1-0 kazanan Türkiye'nin, 14.Kasım.2001 günü İstanbul'daki maçı da 5-0 kazanması üzerine ülke karnaval yerine dönerken finallere gitme hakkı da kazanılmış olur.

3.1. Grup Maçları

5-0 gibi net bir skorla biten maçtan sonra 15.Kasım. 2001 tarihli Hürriyet gazetesinin spor sayfasında göze çarpan üç önemli manşet vardır ki hem ayrı ayrı hem birlikte okunmasında fayda vardır:

"47 yıllık özlem bitti: FİNALLERDEYİZ" [1]

"Birlik beraberliğin zaferi" [2]

"Tarih böyle yazılır: 5-0"[3]

"Birlik beraberliğin zaferi" manşeti, rasyonaliteden uzak söylemine rağmen sıklıkla kullanılan bir manşettir. Basit bir okumayla birlik ve beraberlik olunmazsa zafer kazanılamayacağı anlamına gelen cümle "47 yıllık özlem bitti" manşetiyle 47 yıldır birlik ve beraberlik içinde olunamadığı anlamını beraberinde getirmektedir.

Bir diğer sık kullanılan başlık ise "Tarih Yazma" isteği ve becerisiyle ilgili başlıklardır. Her karşılaşmadan önce "Hadi Tarih Yazalım", her başarılı sonuçtan sonra da "Tarih Böyle Yazılır" ya da "Tarih Yazdık" başlıkları sürekli kendini tekrar etmesine karşın aynı inatla sık sık kullanılmaktadır.

Bu sonuçtan sonra finale kalmayı başaran Türkiye, Güney Kore ve Japonya ortaklığında organize edilen Dünya Kupası Final gruplarında Brezilya, Kosta Rika ve Çin ile aynı gruba düşer. Yaygın kanı, ilk iki takımın 2.Tur'a çıkacağı bu gruptan Türkiye'nin büyük bir rahatlıkla çıkacağı yönündedir.

[1] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/14/50352.asp
[2] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/14/50354.asp
[3] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/15/50764.asp

3.1.1. Brezilya

Milli Takım 3.Haziran.2002 tarihinde dünya futbolunun devi Brezilya ile karşılaşır. Maçtan önce Hürriyet gazetesi spor sayfasında öne çıkan manşet, yine çok sık görülen bir başlık çeşidi olan, kültürlere dayalı olarak atılan bir başlıktır.

> "Sambayı biz yapalım
>
> 48 yıl sonra mücadele edeceğimiz finallerde rakip, dünya futbolunun 1 numarası. Korkmuyoruz, çekinmiyoruz." [4]

Korkmuyoruz, çekinmiyoruz ve sambayı biz yapalım istiyoruz ama maç 2-1 Brezilya'nın galibiyetiyle sona erer. Hürriyet'in başlığı şu şekilde olur:

> "Hakem böyle istedi: 2-1
>
> Türkiye, 1-0 öne geçtiği maçta Brezilya'ya 2-1 yenildi. Ay-yıldızlılar Hasan Şaş'la 45+2'de 1-0 öne geçti. İkinci yarının hemen başında Brezilya Ronaldo ile beraberliği sağladı. Bitime 4 dakika kala Rivaldo, penaltıdan sonucu belirleyen golü attı. Alpay ve Hakan Ünsal kırmızı kartla oyun dışı kaldı.
>
> 'Hakem maçı katletti'
>
> Milli Takımlar Teknik Direktörü Şenol Güneş, Brezilya maçı sonrası yaptığı açıklamada hakemin kötü yönetimi sonucunda Brezilya'ya yenildiklerini belirterek, "Hakem kötü bile değildi. Çünkü maçı yönetmedi, katletti" dedi."[5]

Gerçekten hakem maçta başarılı bir yönetim göstermemiştir ama öne çıkan başlık doğrudan sorunun hakemde olduğu ve Milli Takımın haksızlığa uğradığı yönündedir. Öğrencinin iyi not aldığı zaman kendisinin alması, kötü not aldığında öğretmenin vermiş olması gibi.

[4] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134664.asp
[5] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134434.asp

3.1.2. Kosta Rika

Bu maçtan 6 gün sonra Milli Takım, 9.Haziran.2002 tarihinde Kosta Rica ile karşılaşır. Orta Amerika temsilcisi Kosta Rica, dünya futbolu içersinde önemli sayılabilecek bir konumda değildir. Türkiye favoridir bu maçta. Maç öncesi Hürriyet gazetesi spor sayfasına, Teknik Direktör Şenol Güneş'in demeci yansır:

> "Hepimiz ders aldık
>
> Milli Takım Teknik Direktörü Şenol Güneş, ''Brezilya maçından hepimiz ders çıkardık. Ayrıca biz şaibeyi Türkiye'de bıraktığımızı sanıyorduk ama burada da varmış. Kupa'ya iyi başlamadık ama iyi bitireceğiz'' dedi." [6]

Bir önceki maçta iyi oynadığımızı ama hakemin maçı katlettiğini söyleyen Güneş, şimdi ders aldığımızdan bahsetmektedir. Bu dersin futbolla bir ilgisi olmadığı kesindir. Zira iyi oynadıysak ve hakem yüzünden yenildiysek, futbol adına alınacak dersin ne olduğu herkes için merak konusu olmuştur. Bu arada Şenol Güneş'in "..şaibeyi Türkiye'de bıraktığımızı sanıyorduk ama burada da varmış." tespiti de ilginçtir. Buradan çıkan anlam:

1/ Dünya Kupası'nda şaibe vardır

2/ Türkiye'de bu şaibe hep vardır ancak burada bırakıp gidersen şaibeden uzaklaşabilirsin.

Maç 1-1 sona erer. Kosta Rica ve Türkiye yenişemezler. Hürriyet gazetesi yine Güneş'in ağzından bir başlık atar:

> "Güneş: Her şey bitmedi
>
> Milli Takımlar Teknik Direktörü Şenol Güneş, Kostarika karşısında alınan 1-1 beraberlik sonrasında yaptığı açıklamada, 2. tur şanslarının halen sürdüğünü söyledi."[7]

[6] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134434.asp
[7] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/10/137523.asp

Güneş'in bu açıklamasına karşın, Hürriyet gazetesinin futbol yorumcuları onun gibi düşünmemektedirler. İlker Yasin, Ercan Saatçi, Fikret Ercan ve Togay Bayatlı, Şenol'un takımı yanlış oynattığının altını çizdikleri eleştiri yazıları yazarlar.

Grupta 4 takım vardır ve diğer takımlar gibi grupta üç maç yapacak olan Milli Takım, iki maçını yapmış, birinde yenilmiş diğerindeyse yenişememiştir. Gruptan çıkmak zora girmiştir. Son maçta Çin'i yenmek, finallere gitmek için yeterli değildir. Grup lideri olarak 2.Tur'a gitmesi kesinleşen Brezilya'nın da "nasılsa finale gidiyoruz" diye gevşemeyip, düzgün oynaması, doğal olanı gerçekleştirmesi ve Kosta Rika'yı yenmesi, hem de en az 2 farkla yenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sonuçlar ne olursa olsun kupaya veda edilecektir.

3.1.3. Çin

Gruptaki son maç, dünya futbolunda çok da önemli bir yeri olmayan bir takımla, Çin Halk Cumhuriyeti ile yapılacaktır. 13.Haziran.2002 tarihindeki maç günü Hürriyet spor sayfası bir suskunluk içersindedir.

Çifte finale çıkacağımızın yazıldığı kısa bir haber, Milli Takımlar Sorumlusu Selami Özdemir'in Çin'i yenip önceki iki maçta yaşanan olumsuzlukları unutturacaklarını söyleyen haberle, Milli takım'ın Çin provası çalışması dışında kayda değer bir şey yoktur.

2.tur umudunun yalnızca bizim değil, Brezilya'nın osta Rica önünde alacağı galibiyete bağlı olması nedeniyle doğan ümitsizlik, bu sessizliğin altında yatan gerçek nedendir aslında.

Maç 3-0 Türkiye'nin galibiyetiyle sonuçlanır. Üstelik Brezilya'da Kosta Rica'yı 5-2 gibi farklı bir skorla yener ve Türk Milli Takımı 2.tura geçer.

Hürriyet 2.tura geçen Milli Takım için "Tarihi Zafer" sürmanşetiyle Türkiye genelinde yıldırım baskı yapar. Daha önce 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda, 6 Haziran 1977 seçimleri sonrasında, 12 Eylül 1980 askeri harekatında ve en son 17 Ağustos 1999'da Marmara Depremi'nde yıldırım baskı yapan Hürriyet, yıldırım baskı haberini de, gazetenin internet sayfasında şu şekilde lanse eder:

> "Hürriyet, 2. tur için yıldırım baskı yaptı
>
> Hürriyet gazetesi, Türkiye A Milli Takım'ın Dünya Kupası'nda 2. tura çıkması nedeniyle Türkiye genelinde yıldırım baskı yaptı.
> "Tarihi Zafer" sürmanşetiyle basılan gazete, 300 bin lira fiyatla satışa sunuldu.
>
> "Fransa'nın, Arjantin'in geçemediği turu Türkiye geçti. Dünyanın en büyük 16 takımı arasındayız" alt başlıklarının yer aldığı gazetenin birinci sayfasında, "Haydi Türkiye, her eve bayrak" başlığı altında da şöyle denilir:
>
> "Bu sabah dünyada ve Türkiye'de hepimiz ekran başındaydık. İşyerlerinde herkes ekrana kilitlendi. TRT, reyting rekoru kırdı. Milli Takıma kutlama mesajları yağıyor. Maç biter bitmez Türkiye sokağa döküldü.
>
> Zafer, son günlerde içi kararan Türkiye'de yeniden moral rüzgarlarını estirmeye başladı. Yelkenlerimiz doldu. Ecevit'in hastalığını, yükselen faizleri, doları unuttuk.
>
> Maçın 56'ncı dakikasında Kosta Rika, Brezilya karşısında 2'nci golünü atıp averajla öne geçtiği an, moraller yerle bir oldu. Ancak Brezilya 4 ve 5'inci gölü atınca ulusal bayramı yaşadık."
>
> **OBRİGADO BRASİL PENALTIYI AFFETTİK**
>
> Hürriyet Gazetesi'nin yıldırım baskısının birinci sayfasında ayrıca, "OBRIGADO BRASIL" başlığı altında "Kosta Rika'ya yatmadığın için teşekkürler Brezilya. O penaltıyı affettik" ifadelerine yer verildi.
>
> 20 sayfalık gazetede, Türkiye "A" Milli Futbol Takımı'nın elde ettiği tarihi başarıya ilişkin ayrıntılı haber ve yorumlara 5 sayfa ayrıldı." [8]

Bu haber incelenmelidir:

"Fransa'nın, Arjantin'in geçemediği turu Türkiye geçti." başlığı, gruplar arasındaki güç dengesini hiçe sayan yaklaşımıyla tam anlamıyla bir duygusallık, irrasyonalite örneğidir.

[8] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/13/138880.asp

"Haydi Türkiye, her eve bayrak" başlığıyla bir futbol maçı etrafında yaratılmaya çalışılan milli birlik ve beraberlik duygusu, milliyetçilik olduğu kadar duygusallık ve irrasyonalite kapsamına girmektedir. Özellikle "her eve" noktasında. Zira bu yaklaşıma göre, futbolla ilgilenmeyen bir ev olamaz.

"Zafer, son günlerde içi kararan Türkiye'de yeniden moral rüzgarlarını estirmeye başladı. Yelkenlerimiz doldu. Ecevit'in hastalığını, yükselen faizleri, doları unuttuk." Tam bir başat söylem manşeti. Eleştiriyor gibi gözükürken, aslında tam anlamıyla Milli Takım başarıları vasıtasıyla, tatsız haberlerin unutulup, maçlara odaklanılması gereğinin altı çiziliyor.

"Hürriyet Gazetesi'nin yıldırım baskısının birinci sayfasında ayrıca, "OBRIGADO BRASIL" başlığı altında "Kosta Rika'ya yatmadığın için teşekkürler Brezilya. O penaltıyı affettik" ifadelerine yer verildi." cümleleri, hem irrasyonalite hem de spor gevezeliğine örnek oluşturmaktadır. Tıpkı "Siyasetçiler kutlamalar için sıraya girdiler" haberi gibi.

Ama gazetenin "Güneş ufuktan şimdi doğdu" başlıklı haberi de önemlidir. Kelime oyununun altında başat söylem ve iç içe girmiş bir milliyetçilik söylemi bulunmaktadır:

> "Güneş ufuktan şimdi doğdu
>
> Ay yıldızlılar Dünya Kupası'nda kendilerinden beklenen oyunu sergiledi. Türk'ün gücünü gösterdi. İlk 10 dakikada sonuca gitti. Japonya vizesini aldı. Kore'de ikinci zaferi elde etti."[9]

Şenol Güneş'in Hürriyet gazetesi tarafından sunulan sözleri de dikkat edilmesi gereken bir noktadadır. Şenol Güneş Çin maçından sonra şöyle diyor:

> GÜNEŞ: BUNU BAŞARDIK
> SEVİNDİRDİK

[9] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/14/139495.asp

KUTLUYORUM
Türk'ün gücünü gösterdik.[10]

Bu Cümleler, başarı anlayışının sadece sonuçla ilgili olduğunun örneğidir. Zira üç maç yapmış ve bu üç maçın birinde yenilmiş, birinde yenişememiş bir takımdan bahsetmektedir Güneş. Ama buna rağmen, başarılı bulmaktadır kendileri.

Bu arada yazarlardan Ercan Saatçi halen oynanan oyundan memnun değildir. Vedat Okyar, İlker Yasin, Esat Yılmazer oyun için, orta karar yazılar yazarken Togay Bayatlı oyunu beğenir.

3.2. İkinci Tur: Japonya

İkinci tura çıkan Türk Milli Takımının 18.Haziran.2002 tarihinde oynanacak maç için karşısına Japonya çıkacaktır. Ülkedeki heyecanın artması, demeç ve açıklamaları da daha heyecanlı, akıldan uzak bir noktaya çekmeye başlar. Haluk Ulusoy'un bir demeci çıkar gazetede:

"Final için yemin ettik

Haluk Ulusoy, ''Japonya'yı yenerek, Türk futbol tarihini yeniden yazacağız'' dedi." [11]

Bu demeç çok önemlidir. Zira TFF başkanı Haluk Ulusoy'un inancının altını çizdiği bu haberin yayınlandığı günün ertesinde gazetedeki haber şu şekildedir:

"Turu geçtik ama aç kaldık

Brezilya yenilgisi ve Kosta Rika beraberliği, Japonya umutlarını azaltmış olacak ki, ''Bu stok bize yeter'' görüşüyle Türkiye'den yiyecek takviyesi istenmedi." [12]

Ulusal Takım görevlileri/yetkilileri aslında böylesi bir tur geçişine mi inanmamaktadır yoksa klasik bir ihmal/vurdumduymazlık mı söz konusudur

[10] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/13/139094.asp
[11] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/15/139913.asp
[12] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/16/140301.asp

bilinmez ama durumun tiraji-komikliği Haluk Ulusoy'un demecinin ardından daha da berraklaşır. Hürriyet gazetesinin aklınaysa "nasıl böyle bir hata yapılıyor?" diye sormak nedense gelmez bile. Zira aynı gün, bir başka haberde yine "kader" ve "uğur" gibi bilimsellikten uzak kavramlarla 2.tur maçımızı yönetecek hakem duyurulmaktadır:

> "Kader maçına uğurlu hakem
>
> Uluslararası hakemlik kariyerine 1995 yılındaki Türkiye-Fransa Ordu Milli (1-1) maçıyla başlayan Collina, A Milli Takım düzeyinde, 1999'da Almanya ile 0-0 berabere kaldığımız karşılaşmayı ve 2001 yılında Avusturya'yı 5-0 yendiğimiz maçı yönetmişti."[13]

Üstelik bu haber ertesi gün çıkan başka bir haberle de pekiştirilmekte ve Collina'nın atanma şekli de bir ZAFER çığlığı olarak SAVAŞ'taki yerini almaktadır:

> "Erzik'in zaferi
> FIFA Başkanı Blatter, 'Türkiye-Japonya maçını Latin Amerikalı bir hakem yönetsin' dedi. Ancak FİFA Hakem Komitesi Başkanı Şenes Erzik ağırlığını koydu ve Dünya'nın en iyi hakemi Collina'nın atanmasını sağladı." [14]

Hürriyet gazetesinde, futbol aracılığıyla başat kültürü sunmasının en önemli örneklerinden biri 15.Haziran günkü sayısında görülür:

> "Nereden nereye?
>
> A Milli Futbol Takımımız, 20 yıl öncesine göre inanılmaz bir yükseliş yaşıyor."[15]

"Nereden Nereye?" cümlesi, başat söylemin kitle üzerindeki en tehlikeli silahıdır aslında. Hayatla ilgilendiğini, sıkıntılarımızı bildiğini, hepimizin aynı sıkıntıyı yaşadığını her defasında ima eden kitle gazetesi Hürriyet, zaten 2.tur haberinde "kötü gidişhat"tan bahsetmişti. Hatta bu başarının bütün bunları unutturduğunun da altını çizmişti. Peki, nasıl oluyordu da aslında, "her şey iyi gidiyor" anlamına gelen "Nereden nereye?" cümlesi bir başlık olarak atılıyordu?

[13] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/16/140304.asp
[14] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/17/140704.asp
[15] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/15/139920.asp

Dikkatli bir metin okuması "Nereden Nereye Geldik!" söyleminin, sonuçta "bugüne kadar yapılanlar doğru, olanlar olması gerekenlerdi" anlamına geldiğini çözümler. Zira ancak geçmişteki seçimler ve eylemler doğruysa, bir gelişmeye dayalı olarak "Vay be! Nereden nereye geldik" cümlesi kurulabilinir. Söz konusu olan, örneğin "dünya teknolojisi" gibi, bizlerin kontrolü ve rolü dışında gelişen bir şey değildir. Bizzat TC Devleti, Hükümetleri, Bakanları, Federasyon Temsilcileri, Sporcuları, Hocaları, Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Spor Müdürlükleri, Sporcular, Hakemler, Spor Yazarları vs.. gibi uzayıp gidebilecek bir resmi/gayrı resmi kurum, kuruluş ve kişileri yani "BİZ"leri olayın dahline alır. Kupanın en ilginç olaylarından biri yine kitle gazetesi Hürriyet tarafından aynen kahvehanedeki muhabbet şekliyle, bir spor gevezeliği olarak lanse edilir.

Hürriyet'in en önemli haber yaklaşımını, durum tespiti yaparken görüyoruz. Yaşınız, cinsiyetiniz, dünya görüşünüz, ilgi alanlarınız ne olursa olsun, bugün gibi "nefeslerin tutulduğu" ve "heyecanlı bekleyişin" başladığı böylesi bir günde ne yapacağınızı anlatıyor Hürriyet. Önermiyor. Adeta dikte ediyor. Hem de "Hazırlıklar Tamamlandı" başlığı altında, olması gereken bir hazırlık şeklinde:

> "Hazırlıklar tamamlandı
>
> Maç molası
> A Milli Futbol Takımımız'ın Japonya ile oynayacağı tarihi karşılaşma sırasında tüm Türkiye'de hayat neredeyse duracak. Tüm randevular ve iş toplantıları maç sonrasına ertelenirken, siyasi partiler de etkinliklerini öğleden sonraya bıraktı.
>
> TÜRKİYE TEK YÜREK
>
> GELENEK YIKILDI
>
> TBMM de Türkiye-Japonya maçı nedeniyle bugünkü çalışma saatlerinde değişiklik yaptı. Karşılaşmayı izlemek isteyen milletvekillerini düşünen siyasi parti grupları, etkinliklerini öğleden sonraya kaydırdılar.
>
> TOPLANTILAR ERTELENDİ HEYECANLI BEKLEYİŞ
>
> SOKAĞA ÇIKMAYIN" [16]

[16] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/18/141134.asp

Beklenen gün gelmişti artık. Maçın sonucu Hürriyet gazetesine bir kez daha yıldırım baskı yaptırır ve bunu da internet sitesinden duyurur:

> "Hürriyet çeyrek final için de yıldırım baskı yaptı
>
> Hürriyet gazetesi, Türkiye A Milli Takım'ın Dünya Kupası'nda Japonya'yı 1-0 yenerek çeyrek finale yükselmesini de yıldırım baskı yaparak Türkiye'ye duyurdu. Hürriyet, Çin karşılaşmasının ardından da yıldırım baskı yapmıştı.
>
> "Sumo gibi ezdik", "18 Haziran Suşi Bayramı" başlıklarını kullanan Hürriyet, Türkiye'nin dünyanın futbolda en güçlü 8 ülke arasına girdiğini vurguladı.
>
> 90 DAKİKA HAYAT DURDU
>
> Hürriyet, "Millilerimizin Japonya´da tarih yazdığı dakikalarda, Türkiye´de hayat durdu. İşyerlerinde mesai yapılmadı. 65 milyon kişi, evlerde, restoranlarda, kafelerde televizyon başında öldü öldü dirildi. 90 dakika süresince boşalan sokaklar, Collina´nın bitiş düdüğüyle karnaval yerine döndü. Bayrağını kapan "'En büyük Türkiye'" sloganlarıyla sokağa döküldü" ifadelerine yer verdi." [17]

Bu baskı, Hürriyet'in 28 yılda 6. yıldırım baskısıdır ama son bir ay içinde ikinci kez olmaktadır. Ve işte savaş çığlığı, milliyetçilik, spor gevezeliği, irrasyonalite ve duygusallık içeren haber başlıkları:

> "Haydi Türkiyem kupaya kadar: 1-0
>
> Yeniçeriler Japonya'da Samurayları hakladı
> DÜNYA BASININDAN MİLLİLERE ÖVGÜ
>
> Türkiye sokaklarda
> TAKSİM MEYDANI'NDA BÜYÜK COŞKU
>
> TURİSTLERDEN DESTEK
> EMNİYETTEN ÖNLEM
> MEDYANIN BÜYÜK İLGİSİ
> İSTİKLAL CADDESİ'NDE YÜRÜYÜŞ
> SULTANAHMET MEYDANI BAYRAM YERİ
> ANKARALILAR SOKAKTA
> KIZILAY MEYDANI'NDAKİ İŞYERLERİ İŞLERİNİ BIRAKTI
> JAPON TURİSTLER, TÜRKİYE'NİN SEVİNCİNİ PAYLAŞTI
> KAYSERİ'DE HAVAİ FİŞEK GÖSTERİSİ
> BERLİN KIRMIZI-BEYAZ

[17] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/18/141134.asp

PARİS'TEKİ TÜRKLER CHAMPS-ELYSEE CADDESİ'NDE

Millilerin başarısı dünya basınında

70 milyon için savaştık

Collina'nın uğuru

Kahramanlar

Futbol Federasyonu Başkanı Haluk Ulusoy, Dünya Kupası'nda finale yükselmeleri halinde 'açık çek' ile ödüllendireceğini açıkladığı milli futbolculara övgü yağdırdı.”[18]

Hürriyet’in Japonya maçı sonrası zafer retoriği de ilginçtir. Misafirperverliklerinin altı çizilen Japon halkının maç sonrası ağlaması, Hürriyet habercilerinin içini burmuştur anlaşılan. Onlara Türk’ün şefkatli elini uzatarak, teselli edercesine atılan bir başlıktır bu:

“Japonları ağlattık

Tarihte Türk-Japon dostluğu her zaman örnek olmuştur. Ancak Dünya Kupası'nda dün oynanan ikinci tur maçı sonrası Milliler, evsahibi ülkenin insanını gözyaşlarına boğdu.

Ağlama Samuray kalbimiz seninle
Milli Takımımız'a ve seyircilerimize mükemmel bir misafirperverlik örneği gösteren Japonlar, Türk halkının gönlünde taht kurdu.”[19]

3.3. Çeyrek Final: Senegal

22.Haziran.2002 tarihindeki Senegal maçı öncesi tüm haber ve yorumlar artık finale giden yol üzerinedir. Yüksek seviyede bir özgüven gelmiştir Milli Takıma. Şenol Güneş demecinde, çeyrek finaldeki hiçbir takımın Milli Takımımızdan üstün olmadığını söyleyerek “Hepsinden güçlüyüz” derken Hürriyet manşete Senegal’i yenmemiz durumunda Brezilya’yla oynayacağımızın müjdesini “Sambacı Bizi bekliyor” şeklinde verir.[20]

[18] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/19/141312.asp
[19] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/19/141312.asp
[20] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/22/142630.asp

Türkiye Senegal'i uzatmalarda İlhan Mansız'ın attığı "Altın Gol" ile 1-0 yener ve yarı finalist olur. Hürriyet'in ön sayfadaki başlığı "Rüya Gibi" şeklindedir. Spor sayfasındaki başlık "Dünya Türkiye'yi Konuşuyor" olur. Yükselen moral, Hürriyet gazetesi haberlerinin cüretini arttırmış olmalıdır ki "Üçüncülük bize yakışmaz", "Gol atın, kupa yakın", "Brezilya'nın gözü korktu" ve "Avrupa'nın Gururu" şeklinde manşetler atılır.[21]

3.4. Yarı Final: Brezilya

Türkiye Milli Futbol Takımı tek bir Avrupa takımıyla karşılaşmadan, dünyanın en önemli dört takımı arasına girmiş olma unvanını almıştır bu organizasyon sayesinde. Yarı finaldeki rakip, gruplardaki ilk rakip olan Brezilya'dır. Ancak bu noktaya gelmiş olmak cüretkâr haber ve demeçleri de beraberinde getirmektedir.

Örneğin Güneş'in, "Kafamızda kazandık" cümlesiyle manşete çıkan haberde Senegal'i, iyi etüt ettiğinden bahsederek maçı, sahaya çıkmadan önce kafalarında kazandıklarını, Brezilya için de gereken önlemleri aldıklarını söylemektedir.[22]

Maçtan iki gün önce Brezilya teknik direktörü Scolari'nin "Hiçbir Brezilyalı'nın, Türkiye'yi rakip olarak istemediğini" söylediği demecinin manşeti Hürriyet'in en ilginç başlıklarından biridir. Fotoğrafta Scolari başını kaşımaktadır Yanındaysa şöyle bir başlık vardır:

"Anneciğim Yine Türkler." [23]

Maç günü 26.Haziran geldiğinde, Güneş'in duygusallık ve irrasyonalite örneği yeni bir demeciyle karşılaşırız:

[21] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/22/hurriyetim.asp
[22] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/24/143611.asp
[23] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/24/143411.asp

"Brezilya'ya kaybetme hakkımızı grupta kullandık, sıra onlarda."[24]

Sonuç, yengi ve yenilgiyi kafasında bir sıralamaya soktuğu anlaşılan Şenol Güneş'in düşündüğü gibi gelişmez. Güneş'in teorisine göre kaybetme sırasının sahibi olan Brezilya maçı 1-0 kazanır. Milli Takım "Final" maçına çıkamayacaktır. Hürriyetin manşeti şu şekilde olur:

"Gönüllerimizin şampiyonusun."[25]

3.5. Üçüncülük-Dördüncülük Maçı: Güney Kore

Bir kez daha Brezilya'ya takılan Türk Milli Takımı, üçüncülük maçı için Güney Kore ile karşı karşıya kalır. 29.Haziran.2002 tarihinde yapılan maçı Türkiye 3-2 kazanır. Hürriyet "Bir rüya gerçek oldu" başlığı altında "Beckenbauer'den Milli Takıma Övgü", "Dünya A Millileri Alkışlıyor", Siyasetçiler de bu coşkuya katıldı" ve Güneş'in "Tek üzüntümüz kupayı alamamak"[26] alt başlıklarını verir.

Türkiye Milli Futbol Takımı ülkeye dönüşte büyük bir coşkuyla karşılanır. Taksim Meydanı'nda etkinlik düzenlenir ve milli futbolcular, üstü açık otobüsle dolaştırılarak meydana getirtilir. "Karnaval"ı "Faşing"i olmayan Türkiye, en büyük maç organizasyonuna ve eğlencesine şahit olur.

3.6. Değerlendirme

Bu bölümde, gerçekleştirdiğimiz gazete manşetleri incelemesinden sonra dikkatimizi çeken kimi noktaların altını çizmemiz gerektiğini düşünmekteyiz.

Futbol basınının kitleleri etkilemek için kullandığı söylem değişik varyasyonlar içermektedir. Örneklerini gördüğümüz "Güneş ufuktan şimdi doğdu", "Erzik'in zaferi", "Kahraman Türkler", "Yeniçeriler Japonya'da Samurayları

[24] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/26/144198.asp
[25] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/27/144617.asp
[26] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/29/hurriyetim.asp

hakladı", "70 milyon için savaştık" gibi manşetler doğrudan savaş çağrışımlı başlıklardır. Galibiyet durumlarında, savaşa, kavgaya, zafere endeksli bir söylem oluşmaktadır. Yenilgilerdeyse, hep bir mazeret arayışı gözlenmektedir. "Hakem böyle istedi: 2-1" , "Hakem maçı katletti" gibi.

Bu gergin manşetlerin, kimi zaman çok tehlikeli sonuçları oluşabilmektedir. Örneğin Hürriyet'in, Brezilya'ya yarı finalde elendiğimiz maç sonrası spor sayfasındaki haberlerinden biri de şöyledir:

> "Brezilya yenilgisi üzdü
>
> Milli Takım'ın Dünya Kupası yarı finalinde Brezilya'ya 1-0 yenilmesinin ardından, yenilgiye kızan bir kişi eşini bıçakla yaraladı. Adana'da çok sayıda vatandaş yüksek tansiyon şikayetiyle hastanelere başvurdu; bir kişi bileğini kesti, bir genç kız baygınlık geçirdi."[27]

Bu ve benzeri söylemlerin, kitleleri, en basitinden küfürle rahatlama ya da kavgaya yönlendirdiği çok açıktır.

"İnanıyoruz"," inandık", "inanalım" vs.. gibi inanç üzerine sık tekrarlarla yapılan vurgu, son yılların yaygın bakış açısı olan "enerji", "sinerji" ya da parapsikolojik bir etki gücü gibi gözükse de gerçekte, ciddiyetten ve rasyonaliteden uzak bir durum yaratmaktadır. Zira her zorlu geçtiği düşünülen maçtan sonra "inandık oldu!" şeklinde atılan başlıklar, her başarısız sonuç için de gerçekte "inanılmadığı" anlamını da beraberinde getirecektir. Bu anlamda, idman, taktik, kondisyon, bilgi ve beceri gibi bilimsel kavramlar yerini bir anda "sadece inan yeter" gibi bir akıldışılığa bırakmış olmaktadır. Ne var ki bu duygusal ve irrasyonel "inanç" yaklaşımı, aç kalan milli takım futbolcuları söz konusu olunca traji-komik bir durum ortaya koymaktadır.

Hürriyet haberlerinde; dünya ölçeğinde de olsa en nihayetinde bir Futbol Turnuvası olan bu maçların önemi, sadece yıllarca "Yenildik Ama Ezilmedik" gibi başlıklarla tanımlanan "ezikliğin" bir gündönümü, bir öç müessesesi değildir.

[27] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/26/144209.asp

Hürriyet, son günlerde içi kararan insanların yeniden moral rüzgârları estirdiği, Ecevit'in hastalığının bile unutulduğu haberinde, Brezilya'nın Kosta Rika'yı yenmesi sayesinde 2.tura kalınan Çin maçından sonra, 3F formülünü taltif edercesine başlık atar.

Hürriyet'in, bir FIFA organizasyonu olan Dünya Kupası'nda 2.tura yükselmesini ne kadar önemli bulduğunun en önemli kanıtı, Kıbrıs Barış Harekâtı, 1977 Seçimleri, 1980 Darbesi ve 1999 Marmara Depremi'nden sonra ilk defa Yıldırım Baskı yapmasıdır. Üstelik Ulusal Takımın Japonya'yı yenip Çeyrek Finale kalması ertesinde gazete, gururla bahsedeceği bir Yıldırım Baskı daha yapar.

2.tur maçı nedeniyle TRT'nin reyting rekoru kırdığının, dünyanın gözünün hangi futbolcumuzda olduğunun, kimin fiyatının arttığının, Federasyon Başkanı'nın futbolculara final için açık çek teklif ettiğinin ve Ulusal Takımın 1'e kaç verdiğinin haberleriyle; her eve bayrak ya da futbolcu posterleri verdiği gazetelerin satışları, olayın ticari boyutuna yeterli örnekler olmasına rağmen, iş bu kadarla kalmamaktadır. Yarı finaldeki Brezilya maçı öncesinin haberleri, olayın ticari yönüne daha da ilginç bir boyut kazandırmaktadır. Hem de o bildiğimiz forma, tişört, şapka gibi tekstil ürünlerinden daha ötede bir durumda:

> "Piyasada Kupa bereketi
> Kırmızı-beyaz tekstil ürünleri, bayrak, tişört, şort, çorap, bira ve diğer içeceklerin satışları patladı."

> "ALO BEREKETİ
> Özellikle GSM operatörlerinin günlük konuşma trafiğinde, maç günlerinde diğer günlere oranla iki kata varan artışlar gözlendi."

> "BENZİN SATIŞLARI
> Türkiye'nin bugünkü Brezilya maçını kazanması halinde otomobilleriyle zafer turları atmaya hazırlanan onbinlerce vatandaşın dün ve bugün araçlarının depolarını doldurması da akaryakıt satışlarını patlattı. Bazı bayiler satışların maç günlerinde neredeyse iki misli arttığını söylerken, bu satışlardan en büyük kazancı akaryakıt üzerindeki yüksek vergi yüzünden Maliye sağladı."

> "BOYA SATIŞLARI
> Milli Takım'ın başarıları, boya satışlarını bile etkiledi. Özellikle kırmızı ve beyaz renkli boya satışlarında artış olduğu belirtiliyor."[28]

Umberto Eco'nun, "spor gevezelikleri" olarak adlandırdığı o gündelik laflamalara da birçok örnek bulunabilinmektedir. "Sambayı biz yapalım", "Hakem maçı katletti", "Türkiye ve dünya ayakta alkışladı", "Nereden nereye?", "Kader maçına uğurlu hakem", "Tarihi sen yazarsın", "Haydi Türkiyem kupaya kadar: 1-0", "Japonları ağlattık", "Senegal temkinli" vs.. vs..

Bütün bu öne çıkan kavramlar, ikinci bölümde ortaya koyduğumuz spor gevezelikleri, magazinleşme, duygusallık ve irrasyonalite, başat söylem, milliyetçilik ve en nihayetinde hiç şüphesiz şiddeti körükleyen, büyüten hatta doğuran bileşenlerdir. Bu bağlamda futbol basınının söylemi, araya sıkıştırılan ticaret haberleriyle birleştiğinde, futbolun kültür endüstrisinin bir ürünü olarak kitle kültürü haline dönüşmesindeki işlevine örnekler teşkil etmektedir.

[28] http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=80719

SONUÇ

Çalışmamızın amacı, dünya üzerinde popüler kültürken kitle kültürü haline dönüşen futbolun, ülkemizdeki dönüşüm sürecine basının etkisini ve katkısını incelemekti. Uzun zamandır Türkiye futbolunda büyük paralar telaffuz edilmektedir. Türkiye Futbol Federasyonu'nun en son yaptığı yayın hakları ihalesinin sonucu, endüstrileşmiş futbolun kitleler üzerindeki etkisinin en önemli belirtisidir. Futbolda dönmekte olan paralar, futbolun artık bir kültür endüstrisi ürünü haline geldiğinin belirtisiydi ve kitle iletişim araçlarının payı son ihalede olduğu gibi tartışılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktaydı. Biz de, ülkemizde futbolun kitle kültürüne dönüşüm sürecini tahlil etmek istedik.

Bu çalışmayı, bir örnekleme üzerinden yapmanın doğru olacağı düşüncesiyle, Türkiye Milli Futbol Takımı'nın tarihinde ilk defa fiilen katıldığı Dünya Kupası Finallerinde oynadığı maçların, basına yansımasını incelemeye karar verdik. Neredeyse sadece futbol haberleri verilmekte olan spor gazetelerinin, zaten futbol meraklılarına ulaştığı fikrinden hareketle, futbolla ilgilenmeyenlerin de takip ettiği bir kitle gazetesinin süreci nasıl değerlendirdiğini, futbol üzerine nasıl bir söylem geliştirdiğini görmek için, Hürriyet gazetesini örnek olarak almanın daha doğru olacağını düşündük.

Kaynak tarama yöntemiyle gerçekleştirdiğimiz çalışmamızın ilk bölümüne; popüler kültür olan futbolun, nasıl bir evrilmeyle kitle kültürüne dönüştüğünü saptamamıza yardımcı olması için, önce popüler kültürden kitle kültürüne geçişi, kitle kültüründeki toplum ve iktidar ilişkisini ve meta kavramını irdeleyerek başladık. Devamında futbolu, Türkiye'deki gelişim sürecini, niteliğini ve futbola yaklaşımları inceledik. Bu inceleme bizi, futbol ve iktidar ilişkisini incelemeye yöneltti. Zira anlaşılıyordu ki, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de ilk zamanlardan beri futbol, kendi içindeki iktidar savaşları dışında ayrıca, iktidar ve egemen güçle doğrudan ilişkiler içersindeydi. En nihayetinde, birinci bölümün sonunda, kitle kültürü ve futbol kavramlarından sonra, kitle kültürü bağlamında futbolu irdelemeye başladık.

Sürecin bizi doğrudan, endüstriyel futbola yönlendirdiğini gördük. Ancak incelememiz sonucunda, endüstriyel futbol kavramının, bugünkü futbol olgusu için yeterli olmadığını gözlemledik. Zira endüstriyel futbol artık, başka ürünleri sattıran ürün haline dönüşmüştü. Üstelik bununla yetinmeyip, başka sektörleri de besleyen, yaşatan hatta var eden bir sektör olarak endüstri ötesi endüstri konumuna gelmişti.

İkinci bölümde spor basınını mercek altına aldık. 1980'e kadar gelen süreci genel olarak inceledikten sonra, 80 sonrasını ayrıca inceleme konusu yaptık. 80'li yıllar, tüm dünyada neo-liberal, neo-kapitalist akımların hızla yaygınlaştığı dönemlerdi. Yeni dünya düzeni; devletin işletme girişimlerinden çekilmesine paralel olarak sosyal devletin bitirilmesi, paranın hâkim kılınması ve her şeyin metalaşması üzerine kuruluydu. Türkiye bu süreci, 24.Ocak kararlarıyla başlayan 12.Eylül ve devamı niteliğindeki Özal dönemiyle yoğun bir şekilde yaşayarak, toplumsal dönüşüm içersine girmişti. Bu bağlamda, birinci bölümde tespit ettiğimiz futbolun metalaşma sürecine benzer bir metalaşma sürecinin basın için de yaşandığını tespit ettik. Dolayısıyla spor basını da, basının bu değişiminden payına düşeni almış ve bu süreçte futbol yazan spor yazarı için spor yazarlığı önce futbol yazarlığına, sonrasında da takım yazarlığına dönüşmüştü. Bu değişim süreci, takım muhabirlerinin ve yazarlarının, futbol kulüplerinin başkanları, yöneticileri ve futbolcularıyla sıkı ilişkiler geliştirmesini de beraberinde getirmişti.

Neo-liberal politikalar gereği ve doğrultusunda değişim gösteren futbol sektörünün de basın sektörünün de neo-liberal politikaların kurgucusu olan iktidarla gerek ayrı ayrı gerek paralellik ve birliktelik içersinde ilişkilerinin olması bizi futbol basınını söylem düzeyinde incelemeye yöneltti. Zira futbolun kitle kültürü haline gelmesinde basının işlevinin söylemden hareketle incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda, futbol basınının söylem analizine yöneldik. Bu analizde öne çıkan kimi kavram ve olgulara ulaştık ki bu kavramlar neo-liberal politikaların gereği ve sonucu olarak basında öne çıkan kavramlardı. İşte bu kavramlar çerçevesinde işlenen futbol haberleri bize, futbolun kitle kültürü haline gelmesinde basının etkisini ve işlevini açıklıyordu. Ancak bu çalışmanın sonunda, çalışmaya başlarken öngörmediğimiz, düşünmediğimiz bir noktayı da görme şansını yakaladık. Kendi

endüstrileşme sürecinde futbolu bir meta olarak kullanıp endüstrileşen spor basını, artık futbolun bir ürünü olmaya başlamıştı. Futbol basınının satış ve kârı için bir takımın galibiyet ya da mağlubiyetinin, başarı ya da başarısızlığın hiçbir önemi kalmamıştır. Sadece kulüplerin, takımların, oyunların, kısaca futbolun olması yeterlidir ve dolayısıyla gereklidir.

Çalışmamızın son bölümünü, 2002 Dünya Kupası Finallerine katılan Türkiye Milli Futbol Takımı maçlarının, Hürriyet gazetesinde nasıl işlendiğinin, nasıl sunulduğunun, kısacası söyleminin incelenmesine ayırdık. Bu incelemeyi, spor sayfalarındaki manşetler üzerinden gerçekleştirdik. Karşımıza çıkan sonuç; çalışmamızın ikinci bölümünde öne çıkan (Umberto Eco'nun deyimiyle) spor gevezelikleri, magazinleşme, duygusallık ve irrasyonalite, başat söylem, milliyetçilik ve şiddet ile küfür kavramlarının, günümüzde futbol basını diye adlandırmaya başladığımız spor basınının söylem karakterlerini oluşturduğudur. Bu söylem neticesinde futbolun karakteri de değişime uğramıştır. Zira artık endüstriyel futbol bütün bu söylem unsurlarını, karakteristik bir özellik olarak içinde barındırmaya başlamıştır.

Basının, futbol haberlerindeki yaklaşımı Hollywood filmlerindeki "esas çocuk" karakterini andırmaktadır. Derinlikten yoksun ve sığdır aslında esas çocuk. Zira ortalama zekâ seviyesinin altındakilerin de algılayacağı bir dille konuşması ve yorum yapması gerekmektedir ki en geniş kitleye ulaşabilsin. Bu sığlığın paralelinde, yaşamı algılayış, yaşayış ve sunumunun magazinleşmiş bir yapıda olması gerekmektedir doğal olarak. Bu sayede, aynı zamanda tanıtım ve reklam bağlamında da bir magazin unsuru olabilecektir. Duygusallık, fevri çıkışlar ve olağanüstü başarılar elde edebilme kabiliyetini, irrasyonalite ise gözü karalığı sağlayacaktır esas çocuğa. Arka planda sunulmak istenen egemen ideolojiyi genel olarak maneviyatçı ve gelenekçi hatta kimi zaman şoven denebilecek yaklaşımlarla pekiştirecek, bunun için gerekirse kabalıktan ve hatta şiddetten kaçınmayacaktır.

Hollywood'un "esas çocuk" kimliğinde üretilen bu kahraman yaratma normlarının hem futbola hem basına denk düşmesi bir rastlantı değil, gerçekte kültür

endüstrisinin stratejisidir. Zira neo-liberalizmin kitlelerce kabulünün gerçekleşmesi amacıyla yapısı ve karakterinde bulunan yükselme, sınıf atlama, bireysel kurtuluş gibi olguların pazarlanma ve sunumu için, sürekli ve başkaymışçasına kendini tekrar ederek yeni kahramanlar ve yeni kahramanlıklar üretmesi gerekmektedir. Ancak bu durumda kitleler nezdinde dinamizm sağlayacak ve umut tazeleyebilecektir. Müzikte, futbolda, basında, magazinde, kısacası elinin uzanabildiği her alanda, birbirinin benzeri olan kahramanlık ve/veya başarı hikâyeleriyle pazara, yine ve yeni kahramanlar sunacaktır. Zaten sistemi yaşatan da bu sürekli aynılıktır.

Bu çalışma en nihayetinde, popüler kültürden kitle kültürüne dönüşen futbol ve bu dönüşümdeki basının işlevi üzerine yapılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışma sonucunda ve bu çalışma aracılığıyla tanımlamaya çalıştığımız "esas çocuk" ve futbolun artık "endüstri ötesi endüstri" olduğu kavramlarıyla, "basının futbolu bir meta olarak kullanırken kendisinin futbol için bir metaya dönüştüğü" yaklaşımı, sadece futbol ve futbol basını için ileri sürülebilinir. Daha ötesine geçip bir genelleme yapmanın, bu çalışmanın boyutlarını aşacağı kesindir. Ne var ki, bu yaklaşım ve kavramlardan hareketle yapılacak yeni çalışmalar sonucunda, yeni yaklaşım ve kavramlara ulaşma şansımızın olduğunu da düşünmüyor değiliz.

Bu bağlamda, yaptığımız çalışmanın, başka çalışmalara ışık tutacak ve harekete geçirecek bir sonuca ulaştığını söylemenin yanlış bir fikir olmadığı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

BASILI KAYNAKLAR

Alemdar, Korkmaz ve Erdoğan, İrfan _: **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994

_____: **Öteki Kuram**, Erk Yayınları, Ankara, 2002

Belge, Murat _____: "Davranış Biçimleri", **Radikal Gazetesi**, 26.10.2002

Boniface, Pascal _____: **Futbol ve Küreselleşme** Çev: İsmail Yerguz, NTV Yayınları, İstanbul, 2007

Bozkurt, Nejat _____: **20.Yüzyıl Düşünce Akımları – Yorumlar ve Eleştiriler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Eylül 1998

Cengiz, Serpil Aygün _____: "Duygulanım Sarkacının Haz ile Aleksitimi Arasındaki Salınımı: Reklamlardaki Kamusal Yüz", **Medya Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları**, Der: Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2009

Cevizci, Ahmet _____: **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınları, Ankara, Ekim 1997

Demirkol, Mehmet _____: "Tivi Bitti Şimdi Digi", **Milliyet Gazetesi**, 19.01.2010

Dündar, Can _____: "Futbol ve Savaş", **Milliyet Gazetesi**, 11.10.2003

Fişek, Kurthan _____: "Futbolu neden sevmeli? Futbolu neden sevmemeli? Kararı siz verin!", **Futbolu Neden Sevmeli? Futbolu Neden Sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006, s.75-77

Gökçe, Deniz_____: "Afrika futbolu doğmadan ölüyor mu?", **İkibin'e Doğru**, 3-9 Nisan 1988, yıl:2, sayı:15, s.56-57

Güneş, Sadık _____: **Medya ve Kültür – Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001

Gürkan, Nilgün _____: "Türkiye'de Siyasal Tıkanma ve Medya", **Birikim**, sayı.104, Aralık 1997, s.80-90

Gürsel, Seyfettin _____: "1980'li Yıllar ve Sonrası", **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Cilt 4/1981-2000, Ed: Bedirhan Toprak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.2-6

Güvenç, Bozkurt _____: **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991

Hall, Stuart _____: "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki", **Medya, İktidar, İdeoloji**, Der. ve Çev: Mehmet Küçük, Ark Yayınevi, Ankara, Nisan 1994, s.169-209

_____: "İdeoloji ve İletişim Kuramı", Çev: Ahmet Gürata, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der: Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları/Ark Kitapları, Ankara 1997, s.79-97

Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor W. : **Aydınlanmanın Diyalektiği-Felsefi Fragmanlar I**, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995

_____: **Aydınlanmanın Diyalektiği-Felsefi Fragmanlar II**, Çev: Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996

Hürkan, Serhat _____: **Yıkılamayan İmparatorluk Futbol**, Ümit Yayınları, Ankara, 2000

Kabacalı, Alpay _____: **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii**, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1998

Kapuscinski, Ryszard _____: **Futbol Savaşı**, Çev. Gül Çağalı Güven, Om Yayınevi, İstanbul, 2000

Kaya, A.Yalçın _____: "Spor Basınının Kamusal Boyut ve İşlevleri", **İletişim Fakültesi Dergisi** X, İstanbul, 2000, s.231-247

Kılıçbay, Mehmet Ali _____: "Futbol Sadece Futboldur", **Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi**, Sayı 2, Ankara, Mart 1999, s. 26-31

Kılıç, Ecevit _____: **Kirli Kramponlar-Futbol ve Mafya**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004

Kızılçelik, Sezgin _____: **Sosyoloji Teorileri 2**, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 1994.

Kızılçelik, Sezgin ve Erjem, Yalçın __: **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, Saray Kitabevi, İzmir, 1996

Kozanoğlu, Can _____: **Pop Çağı Ateşi**, İletişim Yayınları, İstanbul,1995

_____: **Türkiye'de Futbol: Bu Maçı Alacaz!**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Kuper, Simon _____: **"Futbol Asla Sadece Futbol Değildir"**, Çev: Sinan Gürtunca, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003

Lull, James _____: **Medya-İletişim-Kültür**, Çev: Nazife Güngör, Vadi Yayınları, Ankara, 2001

Maga, İlker _____: "Futbol Oyun Değilse", **Futbolu Neden Sevmeli? Futbolu Neden Sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006 s:57-67

Marx, Karl ve Engels, Friedrich _____: **Alman İdeolojisi Feuerbach**, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, İkinci Baskı, Kasım 1987

Mengi, Güngör _____: "Türk Basınında Teknolojik Gelişmeler", **İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Aralık 1984, İstanbul

Menotti, Cesar Luis _____: "Halkın derinliklerinden gelen futbol", **İkibin'e Doğru**, 19-25 Haziran 1988, yıl:2, sayı:26, s.48-49

Mutlu, Erol _____: **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara, 1998

Oktay, Mahmut _____: **İletişimciler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000

Oskay, Ünsal _____: **İletişimin ABC'si**, Der Yayınları, İstanbul, 2001

_____: **Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004

Özgen, Murat _____: "Türkiye'de Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:8, İstanbul, 1998

_____: "2000'e Girerken Türkiye'deki Medya ve Demokrasi Anlayışı", **Bizim Gazete**, 21 Ekim 1999

_____: **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İ.Ü.İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Rigel, Nurdoğan _____: **Rüya Körleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2000

Sert, Mahmut _____: **Gol Atan Galip- Futbola Sosyolojik Bir Bakış**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2000

Slater, Phil _____: **Frankfurt Okulu-Kökeni ve Önemi-Marksist Bir Yaklaşım**, Çev: Ahmet Özden, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998

Soygüder, Şebnem _____: **Eyvah Paparazzi-Magazin Haberi, Haberin Magazinleşmesi ve Etik**, Om Yayınları, İstanbul, 2003

Talimciler, Ahmet _____: "Türkiye Spor (Futbol) Medyası", **Birikim**, Ocak 1999, sayı:117 s.98-103

Tekelioğlu, Orhan _____: **Halk Zevki**, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2006

Tekerek, Tuğba _____: "Futbol Ekonomisi 5 Milyar Dolar", **Milliyet Gazetesi**, 17.12.2006

Tokgöz, Oya _____: **Temel Gazetecilik**, İmge Kitabevi, Ocak, 1994

Wernick, Andrew _____: **Promosyon Kültürü-Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım**, Çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996

Yücelman, Abdülkadir_____: "Sernaye ve siyaset futbolu bozdu", **Futbolu Neden Sevmeli? Futbolu Neden Sevmemeli?**, Haz.: İlker Maga, Yasemin Gedik, Maksut Köksal, YGS Yayınları, İstanbul, Temmuz 2006 , s.143-146

Zeytinoğlu, Emre _____: **Uyku Tulumunda Spor**, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2005

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Aksel, Asaf Güven _____: "Pantolondan Kan Çıkmaz", çevrimiçi: http://haber.sol.org.tr/yazarlar/asaf-guven-aksel/pantolondan-kan-cikmaz-1683, erişim tarihi: 25.01.2010

Erdoğan, İrfan _____: "Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrımeşruluğu", çevrimiçi: http://site.mynet.com/gulsunsahan/GULSUN/id17.htm erişim tarihi: 24.12.2009

Ertuğrul, Cem _____: "Türkiye'de futbolun gelişimi -1: Meşin Yuvarlakla ilk tanışma", çevrimiçi: http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/356513.asp erişim tarihi: 27.12.2009

Hürriyet Gazetesi _____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/14/50352.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/14/50354.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/11/15/50764.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134664.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134434.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/03/134434.asp erişim tarihi: 12.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/10/137523.asp erişim tarihi: 14.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/14/139495.asp erişim tarihi: 14.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/13/139094.asp erişim tarihi: 14.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/15/139913.asp erişim tarihi: 14.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/16/140301.asp erişim tarihi: 14.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/16/140304.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/17/140704.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/15/139920.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/18/141134.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/19/141312.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/19/141312.asp erişim tarihi: 17.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/22/142630.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/22/hurriyetim.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/23/143036.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/24/143611.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/24/143411.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/26/144198.asp erişim tarihi: 21.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/27/144617.asp erişim tarihi: 27.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/29/hurriyetim.asp erişim tarihi: 27.10.2009

_____: çevrimiçi: http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/06/26/144209.asp erişim tarihi: 27.10.2009

_____: çevrimiçi: http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=80719 erişim tarihi: 27.10.2009

İrvan, Süleyman _____: "Popüler Kültür Üzerine", çevrimiçi: http://www.40ikindi.com/ikincidonem/muzik/icerik/13.htm , erişim tarihi: 25.12.2009

Kellner, Douglas _____: "Kültürel Araştırmalar ve Sosyal Teori", Çev: Ünsal Çığ, çevrimiçi: http://www.istanbul.edu.tr/4.boyut/index.php?sayfa=oku&id=4# erişim tarihi: 28.01.2010

Milliyet Ege _____: "Hedef Büyüdü", **Milliyet Ege**, 16.01.2010, http://www.milliyet.com.tr/hedef-buyudu/ege/haberdetayarsiv/09.02.2010/1186591/default.htm?ver=03 erişim tarihi: 02.02.2010 çevrimiçi

Öztan, G.Gürkan _____: "Türkiye'de Futbol ve Sınıf Bilinci", çevrimiçi: http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=4760, erişim tarihi: 30.01.2010

Öztürk, Şule Yüksel _____: "Fethi Heper ile Futbol Üzerine Söyleşi", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi Sayı:26 Kış-Bahar 2008 s.478, çevrimiçi: http://www.pisburun.net/betikyurdu/dergiler/ilet/forumt.pdf erişim tarihi: 10.01.2010

Tekinoktay, Hürser _____: "Dio Gol", çevrimiçi: http://www.hursertekinoktay.com/armando_diego_maradona.htm erişim tarihi: 20.01.2010

Türk Dil Kurumu _____: Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=spor&ayn=tam erişim tarihi: 08.01.2010

_____: Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=k%FClt%FCr&ayn=tam erişim tarihi: 11.01.2010

_____: Güncel Türkçe Sözlük, çevrimiçi: http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=spor&ayn=tam erişim tarihi: 13.01.2010

Türkiye Futbol Federasyonu _____: "TFF Tarihçesi 1 : Ülkemizde Futbolun Doğuşu", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=293 erişim tarihi: 27.12.2009

_____: "TFF Tarihçesi 2 : Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluyor", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=294 erişim tarihi: 27.12.2009

_____: " TFF Tarihçesi 3 : Merhaba Dünya Kupası", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=295 erişim tarihi: 27.12.2009

_____: "TFF Tarihçesi 4 : UEFA'ya Üye Oluyoruz", çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=296 erişim tarihi: 27.12.2009

_____: Türkiye Futbol Federasyonu "özerklik ve tarihi başarılar" çevrimiçi: http://www.tff.org/default.aspx?pageID=297 erişim tarihi: 02.02.2010

Yıldırım, Yavuz _____: "Demirsporlar geleneğinin lokomotifi: Adana Demirspor", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi Sayı:26 Kış-Bahar 2008 s.485, çevrimiçi: http://www.pisburun.net/betikyurdu/dergiler/ilet/forumt.pdf erişim tarihi: 10.01.2010

çevrimiçi: http://futbolokulu.blogcu.com/dunyada-futbol/3152660 erişim tarihi: 27.12.2009

çevrimiçi: http://kimkimdir.haberaktuel.com/dinc-bilgin-biyografisi-5546.html erişim tarihi: 07.02.2010

çevrimiçi: http://www.turkfutbolu.net/tarihce.htm erişim tarihi: 27.12.2009

çevrimiçi: http://www.yenimakale.com/spor/485-turkiyede-futbolun-tarihsel-gelisimi.html erişim tarihi: 27.12.2009